

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
«Ελληνορωμαϊκές – Ελληνοϊταλικές Σπουδές: Λογοτεχνία – Ιστορία και
Πολιτισμός»

Η Ελλάδα
στην εργοβιογραφία των
Giosuè Alessandro Giuseppe Carducci
& Giuseppe Regaldi

Επιβλέποντες Καθηγητές: κ.κ. Τσόλκας Ιωάννης, Ζώρας Γεράσιμος, Παγκράτης
Γεράσιμος
Φοιτήτρια: Αθανασιάδη Ελένη
Α.Μ. 1566012012014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	2
A. Η ΙΤΑΛΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ.....	3
B. GIOSUÈ ALESSANDRO GIUSEPPE CARDUCCI.....	10
B1. Η ΖΩΗ ΤΟΥ G.CARDUCCI	10
B2. G.CARDUCCI: ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ	15
B3. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ G.CARDUCCI	16
B4. ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΈΡΓΟ ΤΟΥ G.CARDUCCI.....	20
B5. Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ G.CARDUCCI	24
B6. Ο G.CARDUCCI ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ	49
Γ. GIUSEPPE REGALDI.....	49
Γ1. Η ΖΩΗ ΤΟΥ G.REGALDI.....	49
Γ2. ΤΟ ΌΝΕΙΡΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ	58
Γ3. ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	66
Γ4. Η ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΣΟΛΩΜΟ	67
Γ5. ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΟΝ ΘΕΟΦΙΛΟ ΚΑΪΡΗ	72
Γ6. Ο G.REGALDI ΚΑΙ Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΛΩΡΙΤΗΣ	73
Γ7. Ο G.REGALDI ΓΡΑΦΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	74
Δ. Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ G. REGALDI ΜΕ ΤΟΝ G. CARDUCCI.....	92
Ε. ΣΥΝΟΨΙΖΟΝΤΑΣ	103
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	107
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	109

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο 19ος αιώνας χαρακτηρίστηκε από πολλούς ως η Εποχή των Επαναστάσεων. Πρόκειται για μια περίοδο έντονων κλυδωνισμών και διπλωματικών διεργασιών, που συντάραξαν τα θεμέλια της Ευρώπης και προκάλεσαν ανησυχία στους ισχυρούς για τη διατήρηση της ευρωπαϊκής ισορροπίας. Αρχίζουν να εμφανίζονται οι έννοιες του έθνους και του εθνισμού, καθώς οι καταπιεσμένοι λαοί της Ευρώπης μετά την Γαλλική Επανάσταση εξεγείρονται, διεκδικώντας την ελευθερία τους. Ο Κολοκοτρώνης είχε αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η Γαλλική επανάσταση και ο Ναπολέων έκαμε, κατά την γνώμην μου να ανοίξη τα μάτια του κόσμου. Πρωτύτερα τα έθνη δεν εγνωρίζοντο, τους βασιλείς τους ενόμιζαν ως θεούς της γης, και ό,τι και αν έκαμναν το έλεγαν καλά καμωμένο. Δια αυτό και είναι δυσκολώτερο να διοικήσης τώρα λαόν»¹.

Ο Βέλγος βασιλιάς Leopoldo είχε εκφράσει τους φόβους του με σαφήνεια: «Στο σημερινό στάδιο της κοινωνικής ασθένειας στην Ευρώπη θα ήταν ανήκουστο να εξαπολυθεί [...] ένας γενικός πόλεμος. Ένας τέτοιος πόλεμος [...] θα προκαλούσε ασφαλώς σύγκρουση αρχών [και], απ' όσο ξέρω την Ευρώπη, πιστεύω ότι η σύγκρουση αυτή θα άλλαζε τη μορφή της και θα ανέτρεπε ολόκληρη τη δομή της»².

Μέσα σε αυτήν την δίνη των αναταραχών, η ελληνική επανάσταση φαίνεται πως ήταν περισσότερο ώριμη να εκδηλωθεί με σθένος, έτσι ώστε να έχει επιτυχή έκβαση. Αυτό το προβάδισμα είχε ως αποτέλεσμα να προβληθεί ο ελληνικός αγώνας και η αυτοθυσία των ελλήνων ως παραδείγματα προς μίμηση, ιδιαίτερα στην Ιταλία με την οποία μάλιστα, την συνέδεε μια κοινή ιστορική και πολιτιστική παράδοση. Ο πνευματικός κόσμος της Ιταλίας, λοιπόν, προετοιμάζει την ιταλική κινητοποίηση, αναζητώντας ιδεολογικά ερείσματα και πρότυπα ανδρείας στις ελληνικές προσπάθειες.

Δυο φυσιογνωμίες, που εργάστηκαν με ζήλο προς αυτήν την κατεύθυνση, καθώς είχαν και κλασική παιδεία και ήταν λάτρεις του ελληνικού πολιτισμού, ήταν ο Giosuè

---

¹ Γεώργιος Τερτσέτης, *Διηγήσεις Αγωνιστών Του Εικοσιένα*, Διαθέσιμο: http://users.uoa.gr/~nektar/history/3contemporary/narrations_fighters_1821.htm, 03.12.2017.

² E. J. Hobsbawm, *Η Εποχή Των Επαναστάσεων: 1789-1848*, μτφ. Μαριέτα Οικονομοπούλου (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2002), σ. 85.

Carducci, ακαδημαϊκός και Νομπελίστας και ο Giuseppe Regaldi, αυτοσχεδιαστής και περιηγητής. Άνθρωποι δυναμικοί, με πολλά και ποικίλα αναγνώσματα, προσέγγισαν τους αγώνες της Ελλάδας και αφουγκράστηκαν τις ανησυχίες και την αγωνία της για να την συστήσουν στη συνέχεια στους συμπατριώτες τους.

Με την συγκεκριμένη εργασία γίνεται μια απόπειρα προσέγγισης της ζωής και του έργου των δύο αυτών ποιητών με φόντο τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής τους, καθώς και των επιδράσεων που άσκησε ο ελληνικός πολιτισμός και η ελληνική σκέψη στη διαμόρφωση της δικής τους ιδεολογίας και δράσης.

A. Η ΙΤΑΛΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

Στον απόηχο των επιτυχιών του Ναπολέοντα, των μεταρρυθμίσεων που έφερε στις κοινωνίες και τους θεσμούς, αλλά και της τελικής του ήττας, οι πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα σηματοδοτούν τις προσπάθειες για την παλινόρθωση των δυναστειών και την επάνοδο των μοναρχών στους θρόνους τους με τη συνδρομή της Ιεράς Συμμαχίας, του θεσμικού οργάνου του Συνεδρίου της Βιέννης. Μια νέα πραγματικότητα διαμορφώνεται, καθώς οι ισχυροί προσπαθούν με κάθε τρόπο να διατηρήσουν την ειρήνη και να εξασφαλίσουν ισορροπίες δυνάμεων στον ευρωπαϊκό χώρο. «Παρά τους σκοπέλους και τις περιδινήσεις, τα σκάφη της διπλωματίας έπλεαν σε ταραγμένα νερά χωρίς να συγκρουστούν»³. Κι αυτό διότι ένας εκτεταμένος ευρωπαϊκός πόλεμος δεν συνέφερε κανέναν, αφού θα μπορούσε να γίνει το έναυσμα για νέες κοινωνικές επαναστάσεις, που θα οδηγούσαν στην κατάρρευση των παλαιών καθεστώτων. Αυτός ο φόβος κατεύθυνε τις ενέργειες της Ιεράς Συμμαχίας προς επέμβαση και καταστολή κάθε επαναστατικού κινήματος που θα έθετε σε κίνδυνο το ευρωπαϊκό status quo. Ωστόσο, η επεμβατική πολιτική της μετά το 1823 περιορίστηκε, αφού είχαν μεταβληθεί οι συσχετισμοί δυνάμεων και δεν υπήρχε πια η σύμφωνη γνώμη των συμμάχων, που αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορεί η Ιερά Συμμαχία να ενεργήσει⁴.

Στην Ιταλία η παλινόρθωση των παλαιών καθεστώτων δημιούργησε διαφορετικές συνθήκες στις διάφορες περιοχές, ανάλογα με την ηγεσία και τη διοίκηση που είχαν

---

³ Hobsbawm, Η Εποχή Των Επανάστασεων: 1789-1848, σ. 85.

⁴ Γεράσιμος Παγκράτης, Ιστορία Της Ιταλίας Από Τη Συνθήκη Του Λόντι Στην Ενοποίηση (1454-1870) (Ζωγράφου: ΣΕΑΒ, 2015), σ.127.

πριν την ναπολεόντεια περίοδο. Οι αυστριακές επιταγές εφαρμόζονταν άλλοτε περισσότερο κι άλλοτε λιγότερο, ενώ οι ναπολεόντειες μεταρρυθμίσεις και καινοτομίες -εκτός ελάχιστων περιπτώσεων- εγκαταλείφθηκαν. Έτσι, οι περισσότερες περιοχές της Ιταλίας επέστρεφαν σε συντηρητικές και απολυταρχικές πολιτικές. Ωστόσο, οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και τα οράματα του Ναπολέοντα είχαν δημιουργήσει προσδοκίες που θα πυροδοτούσαν αντιδράσεις στις προσπάθειες παλινόρθωσης τόσο της απολυταρχίας, όσο και της επεμβατικής πολιτικής της Ιερής Συμμαχίας. Οι αντιδράσεις άρχισαν να οργανώνονται μέσα από μυστικές εταιρείες και αδελφότητες -που συχνά είχαν και μυστικιστικό χαρακτήρα- και εξελίχθηκαν σε επαναστάσεις⁵. Υπάρχει η άποψη πως οι επαναστάσεις «ξέσπασαν γιατί τα πολιτικά συστήματα που είχαν επιβληθεί ξανά στην Ευρώπη ήταν εντελώς ανεπαρκή και, σε μια περίοδο γρήγορων κοινωνικών αλλαγών, όλο και περισσότερο ακατάλληλα για τις πολιτικές συνθήκες της ηπειρωτικής Ευρώπης και γιατί οι οικονομικές και κοινοτικές δυσарέσκειες ήταν τόσο οξείες ώστε να προκαλούν σχεδόν αναπόφευκτα συνεχή επαναστατικά ξεσπάσματα». Αυτή η θέση συνοψίζει ουσιαστικά, τα αίτια των επαναστατικών κινήματων που κλυδωνίζουν τη Μεσόγειο σε τρεις διαδοχικές περιόδους τον 19^ο αιώνα⁶,

Τα πρώτα επαναστατικά κινήματα εκδηλώνονται στην περίοδο μεταξύ 1820 και 1824 στην Ισπανία, την Ελλάδα και την Ιταλία. Κι ενώ οι Ισπανοί προσπαθούν να επανακτήσουν το σύνταγμα που τους είχε παραχωρήσει ο Ναπολέοντας το 1812 και τελικά το πετυχαίνουν, στην Ιταλία υπερισχύουν οι απολυταρχικές δυνάμεις και καταστέλλονται τα κινήματα στο βασίλειο των Δύο Σικελιών, στο Πιεμόντε και στην Λομβαρδία με την Ιερή Συμμαχία να επιβεβαιώνει την ισχυρή παρουσία της⁷. Ωστόσο, η Ελλάδα αξιοποιεί προς όφελός της τις διπλωματικές συγκυρίες, καθώς η Αγγλία αρχίζει να βλέπει θετικά την προοπτική δημιουργίας ελληνικού κράτους στην νοτιοανατολική Μεσόγειο και η Ρωσία δεν θέλει να χάσει την επιρροή της στους ομόθρησκους Έλληνες. Έτσι, παρά τις προσπάθειες του αυστριακού καγκελάρου Μέττερνιχ να στρέψει τις μεγάλες δυνάμεις εναντίον της ελληνικής επανάστασης, τα πράγματα εξελίσσονται διαφορετικά, αφού καταφέρνουν οι Έλληνες να τις πείσουν

⁵ Παγκράτης, Ιστορία Της Ιταλίας Από Τη Συνθήκη Του Λόντι Στην Ενοποίηση (1454-1870), σ. 128-129.

⁶ Hobsbawm, Η Εποχή Των Επαναστάσεων: 1789-1848, σ. 95.

⁷ Παγκράτης, όπ.π., σ. 130-131.

ότι οι αγώνες τους δεν είναι κοινωνικοανατρεπτικοί, αλλά εθνικοαπελευθερωτικοί. Ένας επιπλέον παράγοντας που λειτουργεί υπέρ τους είναι το κίνημα φιλελληνισμού που αναπτύσσεται μέσα και έξω από την Ευρώπη. Η μόνη λοιπόν επανάσταση αυτής της περιόδου, που στέφεται με επιτυχία είναι εκείνη των Ελλήνων και η επιρροή της θα είναι καθοριστική στους λαούς που ακολουθούν παράλληλη πορεία προσπαθώντας να απαλλαγούν από τους δυνάστες τους⁸.

Η δεύτερη δυναμική αντίδραση στην Παλινόρθωση εκδηλώνεται στη Γαλλία στα 1830-1831, διαμορφώνοντας νέες συμμαχίες. Η Γαλλία απομακρύνεται από το άρμα της Ιερής Συμμαχίας και τα συμφέροντά της την φέρνουν πιο κοντά στην Αγγλία μεταβάλλοντας την ισορροπία δυνάμεων. Στην Ιταλία και κυρίως στην Μόδενα, την Μπολόνια, την Πάρμα και την Ρομάνια, οι μυστικές αδελφότητες οργανώνουν εξεγέρσεις με την ελπίδα και τη φιλοδοξία της δημιουργίας ενός φιλελεύθερου βασιλείου, που θα εξασφαλίζει συνταγματικές ελευθερίες στους πολίτες⁹. Ωστόσο, τα κινήματα αυτά είχαν σημαντικές αδυναμίες, καθώς δεν αποτελούσαν συντονισμένες και οργανωμένες αντιδράσεις με διεκδικήσεις και με «επικοινωνία με τις κοινωνικοεπαγγελματικές μάζες»¹⁰, ούτε είχαν σαφείς βλέψεις για εθνική ανεξαρτησία. Αυτές οι συνθήκες δεν άφηναν πολλά περιθώρια για επιτυχία, ωστόσο η Παλινόρθωση των παλαιών καθεστώτων δεν φαινόταν πολύ εύκολη υπόθεση, για έναν επιπρόσθετο λόγο: την άνοδο της αστικής τάξης. Στην Ελλάδα βέβαια, οι οιωνοί είναι ελπιδοφόροι, αφού τελικά και μέσα σε ένα έντονο διπλωματικό παρασκήνιο, στις 22 Ιανουαρίου του 1830 υπογράφεται από την Αγγλία, τη Ρωσία και τη Γαλλία, το πρωτόκολλο ανεξαρτησίας της και αναγνωρίζεται ως κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος. Η κατακερματισμένη Ιταλία όμως, θα αργήσει κάποιες δεκαετίες να ενώσει τα κομμάτια της, αφενός διότι δεν υπήρχε κάποια δυναμική πρωτοβουλία να ηγηθεί μιας τέτοιας επιχείρησης και αφετέρου διότι μια τέτοια εξέλιξη θα οδηγούσε στη συρρίκνωση του παπικού κράτους, συνεπώς ο πάπας θα την εμπόδιζε με κάθε τρόπο.

---

⁸ Hobsbawm, Η Εποχή Των Επαναστάσεων: 1789-1848, σ. 98-99.

⁹ Παγκράτης, Ιστορία Της Ιταλίας Από Τη Συνθήκη Του Λόντι Στην Ενοποίηση (1454-1870), σ. 133-134.

¹⁰ Hobsbawm, όπ.π, σ. 70.

Η τρίτη περίοδος των επαναστατικών κινημάτων ξεκινά και πάλι από τη Γαλλία το 1848, δημιουργεί ωστόσο, ένα κύμα εξεγέρσεων που κλυδωνίζει σχεδόν ολόκληρη την Ευρώπη. Ο Victor Hugo από το 1831 προαισθανόταν την έκταση και τις συνέπειες των αναβρασμών. Άκουγε τον υπόκωφο ήχο της επανάστασης, βαθιά ακόμη στη γη, να προχωρεί κάτω από κάθε βασιλείο της Ευρώπης, μέσα στις υπόγειες στοές, ξεκινώντας από το κεντρικό φρέαρ του ορυχείου, το Παρίσι¹¹. Πράγματι, το εύρος και η δυναμική τους θα σημάνουν την «άνοιξη των λαών», μια εποχή που χαρακτηρίζεται από τη γενίκευση των κοινωνικών αναταραχών με στόχο την ανατροπή των μοναρχών και τη δημιουργία εθνικών κρατών. Τα αιτήματα για εθνική συγκρότηση και κοινωνικές ελευθερίες γίνονται πιο έντονα και στην Ιταλία την περίοδο μεταξύ 1848 και 1849 και ένα κύμα εξεγέρσεων και στρατιωτικών αναμετρήσεων μεταβάλλει διαρκώς τις ισορροπίες δυνάμεων. Παρά το γεγονός ότι οι προσπάθειες αυτές δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα και η μοναρχία επανακτούσε το χαμένο της έδαφος, είχε πια διαμορφωθεί και αποκρυσταλλωθεί η ιδέα της εθνικής συγκρότησης και υπήρχε πλέον μια στρατιά δυναμικών ανθρώπων, που εργάζονταν για αυτήν την ιδέα, τόσο σε ιδεολογικό, όσο και σε διπλωματικό και στρατιωτικό επίπεδο, ακόμη και εξορισμένοι από τον τόπο τους.

Μέσα στο ρεύμα της εποχής που προωθούσε τον εθνικισμό και το φιλελευθερισμό, η Ιταλική ενοποίηση γινόταν όραμα και στη συνέχεια ανάγκη και στόχος. Ο Καβούρ, ο Ματσίνι και ο Γκαριμπάλντι ήταν οι άνθρωποι που πρωταγωνίστησαν στην πραγμάτωση αυτού του στόχου, αξιοποιώντας τις συνθήκες στη διεθνή σκηνή, αλλά και τις ευνοϊκές συγκυρίες στις διάφορες περιοχές της Ιταλίας.

Η πρώτη περίοδος στοχευμένων ενεργειών προς αυτήν την κατεύθυνση σηματοδοτείται από τις συντεταγμένες προσπάθειες του Καβούρ να εξασφαλίσει συμμαχίες με τη Γαλλία και την Αγγλία και να εκμεταλλευτεί τον πόλεμο της Κριμαίας, εμπλέκοντας την Αυστρία υπέρ της Ρωσίας και ως εκ τούτου εναντίον των αγγλογάλλων. Όμως, η Αυστρία διατήρησε ουδέτερη στάση μένοντας στη συνέχεια έξω από τα διπλωματικά παιχνίδια. Η νίκη των αγγλογάλλων δεν είχε τις συνέπειες που επιθυμούσε ο Καβούρ, όμως ο ίδιος κατάφερε να παραστεί στο συνέδριο του Παρισιού τον Απρίλιο του 1856 και να εκθέσει το ιταλικό ζήτημα και τις δυσμενείς

---

¹¹ Hobsbawm, Η Εποχή Των Επαναστάσεων: 1789-1848, σ. 247.

συνέπειες της υποτέλειας στους αυστριακούς¹². Ακολούθησαν μυστικές συμφωνίες, που ουσιαστικά εξασφάλιζαν την συνδρομή της Γαλλίας στην περίπτωση που θα υπήρχε αυστριακή επίθεση, με αντάλλαγμα την Νίκαια και τη Σαβοΐα και με την προοπτική δημιουργίας μιας συνομοσπονδίας, που θα αποτελούνταν από τέσσερις περιοχές της Ιταλίας¹³.

Η έντονη διπλωματία και οι πολιτικές διεργασίες συνόδευαν και τον δεύτερο πόλεμο για την ιταλική ανεξαρτησία το 1859. Η μεταστροφή στη στάση του Ναπολέοντα, που υπέγραψε ανακωχή με την Αυστρία, η βρετανική ευνοϊκή θέση απέναντι στο ιταλικό ζήτημα υπό το φόβο της αυξημένης επίδρασης της Γαλλίας, το γενικότερο επαναστατικό κλίμα στην κεντρική Ιταλία και η διεξαγωγή δημοψηφισμάτων υπό την καθοδήγηση του Καβούρ, ήταν τα γεγονότα που πλαισίωσαν την περίοδο αυτή με τελικό απολογισμό την προσάρτηση της Τοσκάνης και της Εμίλια-Ρομάνια στο Πιεμόντε, την παραχώρηση της Νίκαιας και της Σαβοΐας στους Γάλλους και την ενίσχυση της λαϊκής δύναμης¹⁴.

Το όραμα της απελευθέρωσης έπαιρνε πλέον ρεαλιστικές διαστάσεις συμπαρασύροντας και άλλες περιοχές της Ιταλίας στην διεκδίκησή της. Ο Γκαριμπάλντι ήταν εκείνος που θα οδηγούσε το Μάιο του 1860 το στράτευμα των «Χιλίων» εθελοντών σε μια απελευθερωτική εκστρατεία, ξεκινώντας από τη Σικελία, προχωρώντας στην ηπειρωτική Ιταλία και καταλήγοντας στην προσάρτηση και της Νεάπολης, μέσα σε ένα κλίμα ενθουσιασμού και επιδοκιμασίας από τους κατοίκους των διάφορων περιοχών. Ασφαλώς, οι ισορροπίες στην ευρωπαϊκή σκηνή ήταν εξαιρετικά λεπτές και απαιτούσαν λεπτούς χειρισμούς για να εξασφαλιστεί η συνδρομή των ισχυρών στις ιταλικές επιδιώξεις. Οι παρασκηνακές διεργασίες ήταν πολλές και οι ελιγμοί απαραίτητοι τόσο στο διπλωματικό, όσο και στο πολιτικό πεδίο. Το Μάρτιο του 1861 συνέρχεται το Ιταλικό Κοινοβούλιο στο Τορίνο για να ανακηρύξει τη συγκρότηση του Βασιλείου της Ιταλίας. Η Ιταλική ενοποίηση είχε σχεδόν επιτευχθεί, με τη Ρώμη ωστόσο και κάποιες περιοχές στα βορειανατολικά

---

¹² Παγκράτης, Ιστορία Της Ιταλίας Από Τη Συνθήκη Του Λόντι Στην Ενοποίηση (1454-1870), σ. 156.

¹³ Όπ.π., σ. 159-160.

¹⁴ Όπ.π., σ. 159.

σύνορα, ανάμεσα στις οποίες και εκείνη του Βένετο, να παραμένουν έξω από το νέο βασίλειο¹⁵.

Η τρίτη περίοδος διπλωματικών διεργασιών και στρατιωτικών επιχειρήσεων είχε σημείο αναφοράς τον πόλεμο της Πρωσίας εναντίον της Αυστρίας, στον οποίον ενεπλάκη και η Ιταλία αξιοποιώντας τις συγκυρίες προς όφελός της. Η επικράτηση της Πρωσίας οδήγησε στην υπογραφή της συνθήκης ειρήνης στη Βιέννη τον Οκτώβριο του 1866, η οποία ανάμεσα στα άλλα προέβλεπε την παραχώρηση του Βένετο από τους Αυστριακούς στον Ναπολέοντα Γ', περιοχή που στη συνέχεια παραχώρησε στους Ιταλούς¹⁶.

Τα επόμενα χρόνια οι συγκυρίες ήταν αρκετά ευνοϊκές για την προσάρτηση και της Ρώμης στο νέο κράτος. Υπήρξε μια προσπάθεια του Γκαριμπάλντι να μπει στη Ρώμη το 1867, η οποία ωστόσο απέβη άκαρπη. Η Πρωσία επέφερε μεταβολές στην ευρωπαϊκή σκηνή και ισχυροποίησε τη θέση της, καθώς επικράτησε στις στρατιωτικές αναμετρήσεις με την Γαλλία, αναγκάζοντάς την να αποσυρθεί από τη Ρώμη. Ο ιταλικός στρατός μπήκε εύκολα στη Ρώμη, αφού και ο πάπας δεν επιθυμούσε την πολεμική σύγκρουση, δίνοντας λίγο μετά την ευκαιρία στους κατοίκους να αποφασίσουν με δημοψήφισμα την προσάρτησή τους στο ιταλικό κράτος. Η Ρώμη γίνεται πρωτεύουσα του νέου κράτους¹⁷.

Ο 19ος αιώνας λοιπόν, όχι άδικα, χαρακτηρίστηκε ως ο Αιώνας των Επαναστάσεων. Μια εποχή με έντονους κλυδωνισμούς και παρασκηνιακές διεργασίες, μια εποχή πολιτικής ρευστότητας, που πολύ εύκολα θα μπορούσε να αποβεί καταστροφική, αν δεν συγκρατούσαν κάποιοι ισχυροί τα πράγματα, προσβλέποντας ασφαλώς και στα δικά τους συμφέροντα. Οι λαοί αγωνίζονταν για την ελευθερία και την αυτοδιάθεσή τους, συμπαρασύροντας ο ένας τον άλλον σε ένα κύμα εξεγέρσεων και εθνικών διεκδικήσεων.

Ιδιαίτερα για την Ιταλία, η Ελληνική επανάσταση υπήρξε σημείο αναφοράς και οι επιτυχίες της έδωσαν ώθηση στις δικές της διεκδικήσεις και προοπτική νίκης στους

---

¹⁵ Denis Richards, *Ιστορία Της Σύγχρονης Ευρώπης 1789-2000*, μτφ. Φ.Κ. Βώρου (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 2001), σ. 239-242.

¹⁶ Παγκράτης, *Ιστορία Της Ιταλίας Από Τη Συνθήκη Του Λόντι Στην Ενοποίηση (1454-1870)*, σ. 184.

¹⁷ Όπ.π., σ. 185-186.

αγώνες της ενάντια στις συντηρητικές δυνάμεις. Υπήρξαν άνθρωποι που όχι μόνο επηρεάστηκαν και εμπνεύστηκαν από το ελληνικό σθένος, αλλά συμμετείχαν και οι ίδιοι στα ελληνικά κινήματα και αγωνίστηκαν στο πλευρό της Ελλάδας. Ταυτόχρονα, πολλοί Έλληνες βρέθηκαν στην Ιταλία για να συνδράμουν στους αγώνες των Ιταλών για την ελευθερία τους. Αναμφίβολα, αντλούσαν πατριωτική έμπνευση, ελπίδα και δύναμη εκατέρωθεν. Άλλωστε, τόσο οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες των Ελλήνων, όσο και τα ιταλικά κινήματα για την απελευθέρωση της Ιταλίας είναι «φαινόμενα παράλληλα, που έχουν τις ίδιες ρίζες, το ίδιο ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο και ακολουθούν τις ίδιες μεθόδους, με μια απίστευτη αμοιβαία αλληλεγγύη»¹⁸.

Ο Giosuè Carducci και ο Giuseppe Regaldi ήταν δυο άνθρωποι που έζησαν στα χρόνια αυτά των αναβρασμών, συμμετείχαν ενεργά και υπηρέτησαν με τον δικό τους τρόπο τους αγώνες της πατρίδας τους, συμβάλλοντας καθοριστικά στη δημιουργία ενός νέου κόσμου με περισσότερο σεβασμό στον άνθρωπο και στις ελευθερίες του.

---

¹⁸ Ιωάννης Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα," Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2004, σ. 37-38.

B. GIOSUÈ ALESSANDRO GIUSEPPE CARDUCCI

B1. Η ΖΩΗ ΤΟΥ G.CARDUCCI

«Io della mia infanzia, scrive il Carducci,
non ho memorie nè belle nè buone nè curiose»¹⁹

Ο Giosuè Carducci γεννήθηκε στις 27 Ιουλίου του 1835 στο Valdicastello της Pietrasanta και ήταν πρωτότοκος γιος του Michele Carducci και της Ildegonda Celli. Πέρασε τα παιδικά του χρόνια και την εφηβεία του στην επαρχία της Maremma, όπου ο πατέρας του εργαζόταν ως κοινοτικός γιατρός. Ο Michele Carducci ήταν άνθρωπος με πνεύμα φιλελεύθερο και ανυπότακτο, παθιασμένος με τα ιδανικά της ελευθερίας και της δικαιοσύνης και καρμπονάρος, «manzoniano fervente; carbonaro del resto»²⁰. Εκείνος ήταν σχεδόν ο μόνος δάσκαλός του ως την ηλικία των δεκατεσσάρων χρόνων και η διδασκαλία περιοριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στη λατινική γλώσσα. Ήταν αρκετά αυστηρός και συχνά του επέβαλλε αναγνώσματα, που όχι μόνο δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει, αλλά επέτειναν τα συναισθήματα μοναξιάς και καταπίεσης που ένιωθε. Ωστόσο, ήταν αυτός που τον έφερε σε επαφή με κείμενα του Manzoni, κριτικές του Goethe, αναλύσεις του Fauriel και κείμενα του Tommaseo. Στην πνευματική του συγκρότηση συνέβαλαν κι άλλα αναγνώσματα, όπως η *Ιλιάδα*, η *Αινειάδα*, η *Ιερουσαλήμ*, η *Ρωμαϊκή Ιστορία* του Rollin και η *Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης* του Thiers, αλλά και κείμενα του Alfieri και του Berchet, που του διάβαζε η μητέρα του²¹.

Όλα αυτά, σε συνδυασμό με το σκληρό αγροτικό περιβάλλον της γενέτειράς του, επηρέασαν τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του και τροφοδότησαν τη σκέψη του με επαναστατικές ιδέες. Υπήρξε αντιδραστικός και ασυμβίβαστος από την παιδική του ηλικία. Ο ίδιος περιγράφει διασκεδάζοντας ένα περιστατικό εκείνης της μελαγχολικής περιόδου, της «triste primavera», ως εξής: Κάποια μέρα και ενώ έπαιζε με ένα κορίτσι της ηλικίας του σε έναν μικρό κήπο κοντά στο σπίτι του, εμφανίστηκε στα πόδια τους κάτι που έμοιαζε με βάτραχο. Τα παιδιά ξαφνιάστηκαν και άρχισαν να

¹⁹ Giuseppe Chiarini, *Memorie Della Vita di Giosuè Carducci (1835-1907)* (Firenze: 1920), σ. 5.

²⁰ Angelo Franzoni, *Giosuè Carducci: (Biografia, Opere, Metrica)*, Wilmant ed. (1909), σ. 6.

²¹ Chiarini, *Memorie Della Vita di Giosuè Carducci (1835-1907)*, σ. 8-11.

φωνάζουν με ενθουσιασμό για αυτό το πλάσμα, που έβλεπαν για πρώτη φορά. Πολύ κοντά τους ένας σοβαρός κύριος με μαύρη γενειάδα κι ένα βιβλίο στα χέρια, φαίνεται πως ενοχλήθηκε και τους επέπληξε με αυστηρότητα. Ο μικρός Carducci αντέδρασε αυθόρμητα και χωρίς φόβο: «Φύγε, φύγε απαίσιε!» «Via, via, brutto te!». Από εκείνη τη στιγμή, γράφει, απαντούσε πάντα με τον ίδιο τρόπο σε κάθε εξουσία που τον δασκάλευε, με ένα βιβλίο στο χέρι και ένα υπονοούμενο στη στάση του σώματος, στο όνομα της ηθικής²².

Χαρακτηριστικό είναι επίσης, ένα άλλο περιστατικό των παιδικών του χρόνων. Ο μικρός Carducci διατηρούσε στο σπίτι μια κουκουβάγια, ένα γεράκι και ένα λυκάκι, τα οποία υπεραγαπούσε. Ήταν κάτι που δεν άρεσε ιδιαίτερα στον πατέρα του, για αυτό το λόγο κάποια στιγμή αποφάσισε να σκοτώσει το γεράκι και να δωρίσει το μικρό λύκο. Ο δεκάχρονος Carducci στενοχωρήθηκε και θύμωσε τόσο, ώστε έφυγε από το σπίτι και περιπλανιόταν για μέρες στα δάση, στους λόφους και στη θάλασσα. Κάπως έτσι, ξεκίνησε να γράφει στίχους: λίγους στίχους για το Bolgheri²³, μετά για τον θάνατο του Καίσαρα και στη συνέχεια για εκείνον της κουκουβάγιας²⁴.

Το 1849 πολιτικοί λόγοι αναγκάζουν τον πατέρα του να μετακομίσει μαζί με την οικογένειά του στη Φλωρεντία. Εκεί, ο Carducci και τα αδέλφια του, Dante και Valfredo, μαθητεύουν στο μοναστήρι των Scolopi. Το 1853 γίνεται δεκτός στο Πανεπιστήμιο της Πίζα και σπουδάζει φιλοσοφία και φιλολογία²⁵. Τελειώνοντας τις σπουδές του το 1856, ιδρύει με κάποιους φίλους από το Πανεπιστήμιο τη συντροφιά των Amici Pedanti. Πρόκειται για μια ομάδα με πολιτικούς και λογοτεχνικούς προβληματισμούς, που συζητά, σχολιάζει, μάχεται δυναμικά υπέρ του κλασικισμού, ενώ παράλληλα ασκεί έντονη κριτική στο ρομαντισμό και τις μοντέρνες τάσεις της λογοτεχνίας. Χαρακτηριστικό υπήρξε το έργο *Diceria del Gargani*, μια καυστική

---

²² Chiarini, Memorie Della Vita di Giosuè Carducci (1835-1907), σ. 6-8.

²³ Κωμόπολη του Castagneto

²⁴ Chiarini, όπ.π., σ. 11-12.

²⁵ Giulio Ferroni, Profilo Storico Della Letteratura Italiana, Vol. II, (1991), σ. 776.

κριτική ενός από τους συνεργάτες του, που μάλιστα ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων²⁶.

Την εποχή αυτή αρχίζει να διδάσκει ρητορική στο Γυμνάσιο του San Miniato, ενώ μετά από παρότρυνση των συντρόφων του, τυπώνει την πρώτη του ποιητική συλλογή, τις *Rime di Giosuè Carducci*, αφιερωμένη στον Giacomo Leopardi και στον Pietro Giordani. Το έργο αυτό σηματοδοτεί την έναρξη της ποιητικής του καριέρας, αλλά γίνεται ταυτόχρονα το «κόκκινο πανί» για δημοσιογράφους και κριτικούς, στην κόντρα που είχε ξεκινήσει ήδη από τους *Amici Pedanti*.

Η ποίηση είναι η μεγάλη του αγάπη, αλλά και η διέξοδός του. Καταθέτει πως τη μεγάλη ποίηση τη φτιάχνει για τον εαυτό του και είναι μια από τις λιγότες απολαύσεις της νεότητάς του, να μετουσιώνει τη σκέψη σε κείμενο, να δίνει σχήμα στο συναίσθημα και να το μετατρέπει σε στίχο και ύστερα κατά περιόδους να τα επεξεργάζεται εκ νέου και να τα εκθέτει με οργή. Είναι μια περίοδος όμορφη και δημιουργική και έτσι θα την αποτυπώσει στις αυτοβιογραφικές αναφορές του στο έργο του *Risorse di S. Miniato al Tedesco*²⁷.

Στη συνέχεια πηγαίνει στην Φλωρεντία, όπου επιμελείται την έκδοση έργων μεγάλων κλασικών στον εκδοτικό οίκο του Barberi. Όμως, ακολουθούν γεγονότα που σημαδεύουν τη ζωή του. Τον Νοέμβριο του 1857 αυτοκτονεί ο αδελφός του Dante, γεγονός για το οποίο κατηγορήθηκε ο πατέρας του ως ηθικός αυτουργός και την επόμενη χρονιά πεθαίνει κι εκείνος. Οι απώλειες κλονίζουν τον Carducci, που επιφορτίζεται με τη φροντίδα της οικογένειας. Βρίσκει διέξοδο στη δουλειά και στις πνευματικές συγκεντρώσεις με τους συντρόφους του²⁸. Το 1859 διδάσκει στο Λύκειο της Pistoia στην αρχή ελληνικά και στη συνέχεια ιταλικά και λατινικά, για ένα χρόνο. Είναι η εποχή που παντρεύεται την ξαδέρφη του, Elvira Menicucci με την οποία αποκτά τέσσερα παιδιά, τρία κορίτσια και ένα αγόρι, τον Dante. Χάνει το γιο του σε

---

²⁶ Franzoni, Giosuè Carducci: (Biografia, Opere, Metrica), σ. 9.

²⁷ Όπ.π., σ. 10:

«Le poesie, massime allora, io le facevo proprio per me: per me era de' rarissimi piaceri della mia gioventù gittare a pezzi e brani in furia il mio pensiero o il sentimento nella materia della lingua e nei canali del verso, formarlo in abozzo, e poi prendermelo su di quando in quando, e darvi della lima o della stecca dentro e addosso rabbiosamente».

²⁸ Ferroni, Profilo Storico Della Letteratura Italiana, σ. 776.

ηλικία τριών ετών, γεγονός που τον καταρρακώνει: «Ahi, ahì, il mio pensiero torna pur sempre lì; e sempre più mi sento desolato»²⁹. Ο πόνος αποτυπώνεται στους στίχους του:

«Εσύ, λουλούδι του κήπου μου
Που έχει πληγεί και έχει μαραθεί
Εσύ, της μάταιης ζωής,
Μοναδικό, υπέρτατο λουλούδι,
Βρίσκεσαι στο κρύο χόμα,
Είσαι μέσα στη μαύρη γη,
Ούτε ο ήλιος σε χαροποιεί πια,
Ούτε σε ξυπνά αγαπημένο»³⁰

Τον επόμενο χρόνο μετακομίζει στη Bologna, όπου αναγορεύεται από τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας, Terenzio Mamiani, καθηγητής ρητορικής στο Πανεπιστήμιο, θέση που θα κρατήσει ως το 1903³¹. Υπήρξε ιδιαίτερα αγαπητός στους φοιτητές του και η συμβολή του στον πνευματικό προσανατολισμό της νέας γενιάς πολύ σημαντική. Αυτή η εμπειρία διέυρνε και τη δική του οπτική, καθώς ήρθε σε

---

²⁹ Chiarini, *Memorie Della Vita di Giosuè Carducci (1835-1907)*, σ. 181:

«Tu fior de la mia pianta
Percossa e inaridita,
tu de l' inutil vita
estremo unico fior,
Sei ne la terra fredda,
sei ne la terra negra;
Nè il sol più ti rallegra
Nè ti risveglia amor».

³⁰ Chiarini, *όπ.π.*, σ. 181-182.

³¹ Guido Mazzoni, *Carducci, Giosuè*, 1930, Διαθέσιμο: http://www.treccani.it/enciclopedia/giosuè-carducci_%28Enciclopedia-Italiana%29/, 07.10.2017.

επαφή με τη φιλοσοφία και την ιδεολογία του σοσιαλισμού και του ευρωπαϊκού ρομαντισμού και επηρεάστηκε από τα επαναστατικά ρεύματα της Bologna. Δημιούργημα, άλλωστε, της περιόδου εκείνης είναι το αμφιλεγόμενο και αντιδραστικό ποίημά του *Inno a Satana*³².

Σημαντικό κεφάλαιο στη ζωή του Carducci υπήρξε και μια άλλη γυναίκα, με πολλά και διευρυμένα πνευματικά ενδιαφέροντα, η Lina Cristofì Piva, που ήταν παντρεμένη με έναν γκαριμπαλντίνο συνταγματάρχη. Ήταν αυτή, που του κίνησε το ενδιαφέρον και ουσιαστικά τον μύησε στις ευρωπαϊκές λογοτεχνίες και τις μοντέρνες γλώσσες, των οποίων είχε και η ίδια βαθειά γνώση. Ο Carducci, ως λάτρης του κλασικισμού, μελετούσε την ελληνική και τη λατινική γλώσσα, γνώριζε όμως και αγγλικά και γαλλικά και έκανε μεταφράσεις και από την γερμανική³³.

Το 1890 εκλέχθηκε γερουσιαστής. Το 1905 αναγκάστηκε να αφήσει το διδακτικό του έργο για λόγους υγείας και η κυβέρνηση τον τίμησε προσφέροντάς του εθνική σύνταξη, όπως είχε κάνει κάποτε για τον Manzoni. Τον Δεκέμβρη του 1906 η Ακαδημία της Σουηδίας του απένειμε το Νόμπελ για την προσφορά του στην ποίηση και στην λογοτεχνία, καθώς «όλο το έργο του διαπερνούσε η εξύψωση των πιο υψηλών ιδανικών που υπάρχουν στη γη, των ιδανικών της πατρίδας, της ελευθερίας και της δικαιοσύνης». Η απονομή του βραβείου πραγματοποιήθηκε σε δύο παράλληλες τελετές, μία στην Στοκχόλμη και μία στο στούντιο που διατηρούσε στην Bologna από τον διπλωματικό εκπρόσωπο στην Ιταλία, διότι ο ίδιος δεν μπορούσε να παραστεί στη Σουηδία για να το παραλάβει, αφού αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα υγείας.

Δυο μήνες μετά, στις 16 Φεβρουαρίου του 1907, ο Carducci πεθαίνει από κίρρωση του ύπατος. Στην τελευταία του κατοικία, στο Cimitero Certosa στην Bologna, τον συνοδεύει πλήθος κόσμου για να αποτίσει φόρο τιμής στο μεγαλείο και την απλότητα του ανθρώπου, που σημάδεψε μια ολόκληρη εποχή³⁴.

---

³² Gaetana Marrone, *Encyclopedia of Italian Literary Studies*, vol. 1, 2 (New York: Routledge, 2007), σ. 389.

³³ Antonio Piromalli, "Evoluzione Della Poesia Di Giosuè Carducci," *Il Giornata Carducciana* (Savignano sul Rubicone: 2002), σ. 1-2.

³⁴ Chiarini, *Memorie Della Vita di Giosuè Carducci (1835-1907)*, σ. 423-424.

Ήταν εκεί άνθρωποι που τον εκτιμούσαν, αλλά κι εκείνοι που συγκρούστηκαν μαζί του, που τον επέκριναν και τον αποδοκίμασαν. Στην πραγματικότητα και παρά τις αντιθέσεις, όχι μόνο έχαιρε της εκτίμησης και του θαυμασμού όλων, αλλά υπήρχε και το βαθύτερο συναίσθημα ηθικού χρέους για την προσφορά του στην πατρίδα και στον πνευματικό κόσμο. «Ο Carducci ζει στην ψυχή οποιουδήποτε μπορεί να ανοίξει το βιβλίο του και απλά να κουβεντιάσει μαζί του», «egli vive nell' animo di chiunque può aprire il suo libro e conversare schiettamente con lui»³⁵.

B2. G.CARDUCCI: ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ

Οι οικονομικές δυσκολίες, οι τραγικές απώλειες στην οικογένειά του, τα αναγνώσματα της εποχής, από τους γάλλους δημοκρατικούς, τον Michelet και τον Quinet ως τους ρομαντικούς και τους ριζοσπαστικούς, σε συνάρτηση με τη δυσφορία και την απογοήτευσή του από τους πολιτικούς χειρισμούς της ιθύνουσας τάξης για την ανεξαρτησία της Ρώμης, είχαν ως αποτέλεσμα να διαμορφώσει ο Carducci μια πολιτική συνείδηση πιο κοντά σε εκείνη των ιακωβίνων και των δημοκρατικών, δηλαδή περισσότερο αντιεκκλησιαστική και αναρχική. Αυτή η στάση συχνά τον έφερνε σε δύσκολη θέση, καθώς αντιμετώπιζε περιορισμούς από τις αρχές³⁶.

Ωστόσο, ιδιαίτερα μετά την απελευθέρωση της Ρώμης, παρατηρείται μια σταδιακή μεταστροφή του Carducci σε θέσεις συντηρητικές και φιλομοναρχικές. Ο ίδιος έλεγε πως δεν ήλπιζε τίποτα πλέον και αγαπούσε λιγότερο, αφού ένα μαύρο πέπλο κάλυπτε πια τη γη που άνθιζε τον καιρό της νιότης του³⁷. Η μεταστροφή αυτή, που άλλοι εξέλαβαν ως πολιτική αποστασία, επικρίθηκε, διότι θεωρήθηκε ασυνεπής στις δημοκρατικές θέσεις της νεότητάς του. Όμως, ο πολιτικός προσανατολισμός του Carducci συνδέονταν περισσότερο με την ελπίδα της απελευθέρωσης και της Ιταλικής ενοποίησης και λιγότερο με πολιτικές ιδεολογίες και προγράμματα³⁸.

Μια διαφορετική προσέγγιση της πολιτικής του φιλοσοφίας διασαφηνίζει, πως ο Carducci υπήρξε σταθερός στις ιδέες και στις αξίες του. Σημείο αναφοράς όλων των ενεργειών του ήταν η Ιταλία: «η Ιταλία πάνω από όλα». Μια Ιταλία

³⁵ Giuseppe De Robertis, *Scritti Di Renato Serra* (Firenze: Felice le Monnier, 1938), σ. 266.

³⁶ Ferroni, *Profilo Storico Della Letteratura Italiana*, σ. 776.

³⁷ Alfredo Galletti, *Carducci, Il Poeta, Il Critico, Il Maestro*, 2^η ed. (Milano: Accademia, 1948), σ. 37.

³⁸ De Robertis, *όπ.π.*, σ. 534-535.

ετοιμοπόλεμη, που στηρίζει τις ελπίδες και τις φιλοδοξίες της στα διδάγματα και στις μνήμες του παρελθόντος. Στην παράδοση που ξεκινάει από τη Ρώμη, αλλά και την Ελλάδα, μια παράδοση που έχει χαρακτηριστικά οικουμενικά. Ο Carducci εκθειάζει τον πόλεμο κάποιες φορές, αλλά δεν είναι πολεμοχαρής. Αυτό που πιστεύει είναι πως η ειρήνη θα μπορέσει να σηκώσει τα φτερά της μονάχα μέσα από το ζεστό αίμα³⁹.

B3. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ G.CARDUCCI

Η απόπειρα να κατηγοριοποιηθεί κανείς τον Carducci και να τον εντάξει λογοτεχνικά σε κάποιο ρεύμα, δεν είναι πολύ εύκολη υπόθεση. Οι αντινομίες χαρακτηρίζουν το έργο του και μπορεί ταυτόχρονα να είναι επαναστατικός με στοιχεία συντηρητικά, αλλά και κλασικιστής με στοιχεία ρομαντισμού. Οι αντιφατικές τάσεις, που συνθέτουν τη σκέψη και τη γραφή του, αποτυπώνονται πολύ γλαφυρά στην απάντηση που δίνει στον πολέμιό του, Giuseppe Guerzoni: «εκείνος με ψάχνει στη δύση και με βρίσκει στην ανατολή, με κυνηγά ως επαναστάτη και με προσεγγίζει ως παραδοσιακός, με καταδιώκει ως κλασικό και διαπιστώνει πως είμαι ρομαντικός»⁴⁰.

Πράγματι, η δική του προσέγγιση απέχει πολύ από τον πεσιμισμό και τη μοιρολατρία, τον μυστικισμό και το υπερβατικό στοιχείο του ρομαντισμού. Όμως, είναι πολύ κοντά σε άλλα χαρακτηριστικά του: στον τρόπο που προσεγγίζει τον θάνατο, στη νοσταλγική αναπόληση του κλασικού παρελθόντος, στη διαρκή σύγκρουση ονείρου και πραγματικότητας, στο πάθος και την αγάπη για την πατρίδα.

Ο Carducci είναι ορθολογιστής και πραγματιστής. Γι' αυτόν ο κόσμος δεν έχει τίποτα μυστηριακό και η ζωή είναι όμορφη, διότι απλά είναι η ζωή που διάγει κανείς με μόχθο και δημιουργία, με χαρές και λύπες, με λαχτάρες και πόνους. Η φύση είναι μητέρα όλων, στοργική αλλά και αυστηρή, είναι αυτή που υποδεικνύει την πραγματική αποστολή του ανθρώπου: την υποταγή στο καθήκον.

---

³⁹ Croce Benedetto, Studio Critico, La Passione Politica Ed Etica Del Carducci (Bari: Laterza, 1920), σ. 936.

⁴⁰ Giosuè Carducci, Confessioni E Battaglie (Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1885), σ. 208:

«[...] egli mi cerca a ponente e mi trova a levante, mi persegue rivoluzionario e mi raggiunge tradizionale, mi rincorre classico e mi riscontra romantico».

Η έννοια της αγάπης στον Carducci είναι ρεαλιστική, δεν έχει υπερβατικό χαρακτήρα, δεν είναι η εξιδανικευμένη και θεωρητική αγάπη του ρομαντισμού. Είναι εφήμερη, όπως και η ομορφιά, καταδικασμένη κάποια στιγμή να τελειώσει. Ο Carducci αγαπά έντονα, αλλά για λίγο: η αγάπη του χαμογελάει κατά διαστήματα, όπως χαμογελάει η ηλιόλουστη μέρα σε μια γκρίζα εποχή. Η γυναίκα είναι για αυτόν η τρυφερή και ευγενική ύπαρξη, που τον ηρεμεί και τον κάνει να ονειρεύεται⁴¹.

Η έννοια του θανάτου δεν αντιμετωπίζεται από τον Carducci με μοιρολατρία και πεσιμισμό, αλλά με ρεαλισμό. Όλα λειτουργούν νομοτελειακά, ακολουθούν τους νόμους της φύσης και υπόκεινται στη φθορά. Κι αν το αναπόφευκτο του θανάτου προκαλεί θλίψη και μελαγχολία, ωστόσο ισορροπεί με τη σκέψη, πως τελικά όλα περνούν, αλλά δεν πεθαίνουν, διότι επανέρχονται στους αιώνες⁴².

Ο Carducci είναι προσηλωμένος στα ιδανικά της ελευθερίας και της δικαιοσύνης. Ο κόσμος του παρελθόντος είναι σημείο αναφοράς κι από κει αντλεί πρότυπα ηρωισμού και αυτοθυσίας. Η ιστορία τον γοητεύει, είναι το «πάθος» του. Είναι αυτή η φλόγα που διεγείρει τη φαντασία, που ενεργοποιεί την έμπνευση και τη δημιουργικότητα. «Με την ιστορία και για την ιστορία ζούσε στο παρελθόν, σε έναν κόσμο ιδεατό, με ανθρώπους δυνατούς, δίκαιους, ενάρετους, ειλικρινείς. Κι όταν από αυτόν τον κόσμο επέστρεφε στην πραγματικότητα και ερχόταν σε επαφή με τους συγχρόνους του, τους πραγματικούς ανθρώπους, θύμωνε που τους έβρισκε τόσο διαφορετικούς και τους επιτίθετο με τους στίχους και τη γραφή του, με τα δηλητηριασμένα από οργή βέλη του». Με αυτόν τον τρόπο περιγράφει ο Chiarini τη σχέση του Carducci με την ιστορία⁴³.

Ο Carducci σεβόταν την ιστορία, τον ενδιέφερε η αλήθεια της. Θεωρούσε, πως το να την ξαναγράφει κανείς «κατά το δοκούν» και να παραποιεί τα γεγονότα, είναι χειρότερο από το να σκίσει απλά τις σελίδες, που δεν του αρέσουν. Τον ενδιέφερε η λεπτομέρεια και η νομοτελειακή προσέγγιση των γεγονότων με επιχειρηματολογικές πρακτικές. Ο Carducci ακολουθούσε και δίδασκε την ιστορική μέθοδο, η οποία έθετε σε μια διαφορετική βάση τη μελέτη της λογοτεχνίας.

---

⁴¹ De Robertis, Scritti Di Renato Serra, σ. 939.

⁴² Benedetto, Studio Critico, σ. 938-939.

⁴³ Chiarini, Memorie Della Vita di Giosuè Carducci (1835-1907), σ. 397.

Επρόκειτο για την προσέγγιση της λογοτεχνίας μέσα από την οργανική σχέση της με την ιστορική γνώση και τη σχέση της με την κοινωνία, μια μεθοδολογία που συχνά είχε χαρακτήρα φιλοσοφικό και αισθητικό⁴⁴.

Προσέγγιζε το παρελθόν μέσα από την κριτική θεώρηση των πηγών, ερμήνευε τα κείμενα σε συνάρτηση με τις λογοτεχνικές τάσεις της εποχής τους, τα λογοτεχνικά ρεύματα, αλλά και την προδιάθεση, την ψυχολογία και τα βιώματα του δημιουργού. Ανασυνέθετε τα γεγονότα, μεταφέροντας μαζί το πλαίσιο που τα δημιουργούσε και τα περιέβαλλε, για να κάνει κατανοητές τις αιτίες και τις σχέσεις, σε μια εξιδανικευμένη συνύπαρξη της τέχνης με την ιστορία, φωτίζοντας όλες τις πτυχές της⁴⁵.

Προσπαθούσε να φέρει τον λαό κοντά στην ιστορία του, αφού πίστευε, πως ήταν πολύ σημαντικό να γνωρίζει και να συνδέεται με το παρελθόν του⁴⁶.

Το ποίημα *Inno a Satana* ήταν περισσότερο μια προσπάθεια εθνικής αφύπνισης παρά ένας ύμνος προς τον Σατανά και έκφραση αθεΐας. Ο ίδιος διασκεδάζοντας τις αντιδράσεις που προκάλεσε, παραδεχόταν πως αυτό το έργο ήταν απλά μια κατεργαριά κι ότι η Ιταλία θα έπρεπε να του ανεγείρει ένα άγαλμα, αφού θυσίαζε την καλλιτεχνική του συνείδηση, προκειμένου να αφυπνίσει και να παρακινήσει τους ανθρώπους να δραστηριοποιηθούν και να αλλάξουν τα πράγματα γύρω τους⁴⁷. Στην πραγματικότητα το έργο του ήταν ύμνος στην πρόοδο, αφού ταύτιζε τον Σατανά με την επιστημονική εξέλιξη. Ο Carducci μέμφεται τον Χριστιανισμό, διότι θεωρεί ότι «ήταν η αιτία της πτώσης της Ρώμης και τον χαρακτηρίζει ως νοσηρό φαινόμενο κόπωσης και αποκαρδίωσης»⁴⁸. Θεωρεί ότι η ρωμαιοκαθολική εκκλησία οδηγεί στην οπισθοδρόμηση και τον σκοταδισμό, ενώ η επιστήμη απελευθερώνει το πνεύμα και τη βούληση του ανθρώπου. Ο Σατανάς είναι ο θεός που διασχίζει τον κόσμο πάνω σε ένα άρμα, το άρμα της προόδου. Βέβαια,

---

⁴⁴ Piromalli, "Evoluzione Della Poesia Di Giosuè Carducci", σ. 4.

⁴⁵ Ιωάννης Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα," Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2004, σ. 197.

⁴⁶ Giovanni Natali, "La Storia Del Risorgimento Nelle Prose Di Giosuè Carducci," Il Risorgimento Nell'Opera Di Giosuè Carducci, εκδ. Angelo Manaresi, vol. III (Roma: Vittoriano, 1935), σ. 36-37.

⁴⁷ Giosuè Carducci, Levia Gravia (Bologna: Zanichelli, Nicola, 1881), σ. 52.

⁴⁸ Ιωάννης Τσόλκας, Ιστορία Της Ιταλικής Λογοτεχνίας (Αθήνα: Πεδίο, 2015), σ. 338.

υπονοεί την ατμομηχανή, που αποτελεί το τελευταίο επίτευγμα του ανθρώπου και είναι αυτή που καταφέρνει να τον απελευθερώσει από τα όρια και τους περιορισμούς του χώρου και του χρόνου⁴⁹.

Στα χρόνια της ωριμότητάς του ωστόσο, προσέγγισε τον ρωμαιοκαθολισμό από άλλη οπτική γωνία, «αναγνώρισε την εργώδη δύναμη που κατέβαλε ο Χριστιανισμός για τον μεσαιωνικό πολιτισμό και παραδέχτηκε ότι δημιούργησε τις Κοινότητες από μια μείξη λατινικότητας και γερμανισμού»⁵⁰

Ο Carducci, ωστόσο, παρά την πολεμική που εξαπολύει στην καθολική εκκλησία και στον κλήρο, δεν είναι άθεος. Ο Θεός, στον οποίον πιστεύει, είναι εκείνος που δώρισε στους ανθρώπους την πατρίδα, εκείνος για τον οποίον χαμογελά ο ουρανός με τις πιο γλυκές του ακτίνες. Είναι αυτός που έδωσε ζωή στους τάφους και που πέταξε μέσα σε κεραυνούς μαζί με τους αδελφούς Μακκαβαίους, εναντίον των τυράννων⁵¹.

Μάλιστα τον Ιούνιο του 1889 θα κλείσει την ομιλία του προς τους σπουδαστές της Padova με μια αναφορά στο Θεό: «στο Θεό της αγάπης και της θυσίας, στο Θεό της ζωής και του μέλλοντος, στο Θεό του κόσμου και της ανθρωπότητας, που υπάρχει μέσα μας, μαζί μας, για μας»⁵².

---

⁴⁹ Highet Gilbert, Η Κλασική Παράδοση, μτφ. Τζένη Μαστοράκη (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2000), σ. 608-609.

⁵⁰ Τσόλκας, Ιστορία Της Ιταλικής Λογοτεχνίας, σ. 338.

⁵¹ Giosuè Carducci, *Juvenilia* (Bologna: Nicola Zanichelli, 1880), σ. 246:

«Voce di Dion nel tempio or ecco tuona,
[...] vostra è la patria che il Signor vi dona,
cui ride il ciel co' l più soave raggio.
[...] Dio che accende la vita entro gli avelli,
che incontro a gli oppressor tra' folgor vola
In compagnia de' Macabei fratelli».

⁵² Carducci, *Confessioni E Battaglie*, σ. 387.

B4. ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΈΡΓΟ ΤΟΥ G.CARDUCCI

Το ύφος και οι τάσεις της ποιητικής και της λογοτεχνικής παραγωγής του Carducci ακολουθούσαν τις εσωτερικές διεργασίες του και την εξέλιξη της πολιτικής και την κοινωνικής του φιλοσοφίας.

Στις πρώτες του ποιητικές συλλογές, *Juvenilia* (Νεανικά), *Levia Gravia* (Ελαφρά και σοβαρά) ακολουθεί την κλασική παράδοση και δοκιμάζει πρότυπα κλασικά. Τον ενδιαφέρει η καθαρότητα των συναισθημάτων, αλλά και ο καλλωπισμός του ύφους και της μορφής και «ξαναζωντανεύει κάποια διάσημα μέτρα της αρχαιοελληνικής και λατινικής παράδοσης»⁵³.

«Nei *Juvenilia* sono lo scudiero dei classici: nei *Levia Gravia* faccio la mia vigilia d'armi»: «Στα *Juvenilia* είμαι ο μελετητής των κλασικών, στα *Levia Gravia* προετοιμάζομαι για την απονομή του τίτλου του ιππότη»⁵⁴.

Στο *Giambi ed Epodi* (Γαμβοί και επωδοί) αρχίζει να γίνεται έντονη η πολεμική του ενάντια στις πολιτικές που ατιμάζουν και ντροπιάζουν την Ιταλία και περιγράφει ακριβώς τις συνθήκες, που τον ώθησαν στη συγγραφή της συγκεκριμένης συλλογής:

«Να κάτω από ποιες επιδράσεις, μέσα σε ποιο περιβάλλον και με ποιο αίμα γράφτηκαν οι *Giambi ed Epodi*.

Αλίμονο, σαν από δάγκωμα θανατηφόρου φιδιού.

Αλίμονο, από δηλητήριο φλέγεται και καίγεται η καρδιά!

Ήταν ακριβώς έτσι.

Έτσι, όσον αφορά αυτό που ένιωθα ως πολίτης. Γιατί ως άνθρωπος ήμουν αρκετά ήρεμος»⁵⁵.

⁵³ Τσόλκας, Ιστορία Της Ιταλικής Λογοτεχνίας, σ. 337.

⁵⁴ Carducci, *Confessioni E Battaglie*, σ. 58.

⁵⁵ Οπ.π., σ. 154:

«Ecco sotto quali impressioni, in quale ambiente e con che sangue furono scritti I giambi e gli epodi

Ahi, come punto da mortifer angue

Η περιγραφή του Carducci δίνεται με έμφαση και εκφράζει την οργή και την αγανάκτηση που νιώθει. Σαν από δάγκωμα φιδιού πονάει και ταυτόχρονα προκαλεί θυμό. Και εξοργίζεται ως πολίτης, αλλά ως άνθρωπος διατηρεί την ηρεμία του. Μια αντίφαση που χαρακτηρίζει τον εσωτερικό του κόσμο και το πνεύμα του.

Ίσως, αυτός ακριβώς ο διαχωρισμός προετοιμάζει τη μετάβαση σε μια περίοδο γαλήνης, που αποτυπώνεται στη συλλογή του *Rime Nuove (Νέοι Στίχοι)*. Οι θεματικές του τώρα έχουν μελαγχολικές πινελιές:

«Πλέει η βάρκα μου με μαύρα πανιά,
με μαύρα πανιά στην άγρια θάλασσα.
Έχω στα στήθη μια πληγή που πονάει
κι εσύ διασκεδάζεις ματώνοντάς την»⁵⁶.

Κάποιες φορές έχει τόνους νοσταλγικούς και αυτοβιογραφικούς, συνδεδεμένους με την ανέμελη εφηβική περίοδο (*Traversando la Maremma Toscana*):

«Γλυκιά μου πατρίδα, που από σένα πήρα
Έναν περήφανο χαρακτήρα και μια ποίηση ελεύθερη και δυνατή»⁵⁷.

Ahi di veleno il cuor ferve e ribolle!

Era proprio così.

Così nei sentimenti di cittadino. Come uomo ero abbastanza tranquillo».

⁵⁶ Giosuè Carducci, *Rime Nuove*, 2nd ed. (Bologna: Zanichelli, 1889), σ. 60:

«Passa la nave mia con vele nere,
con vele nere pe 'l selvaggio mare.
Ho in petto una ferita di dolore.
Tu ti diverti a farla sanguinare».

⁵⁷ Όπ.π., σ. 34:

«Dolce paese, onde portai conforme
L'abito fiero e lo sdegnoso canto».

Επίσης, υπάρχουν εικόνες στις Ελληνικές Άνοιξες (*Primavere Elleniche*), όπου οι θεοί δεν πεθαίνουν, δεν γνωρίζουν δύση, μόνο κοιμούνται στα δέντρα και στα λουλούδια, ενώ διακρίνεται πολύ έντονα η αγάπη για τη φύση⁵⁸.

Στις *Odi Barvare* (*Βάρβαρες Ωδές*) επιστρέφει στον κλασικισμό με έναν δικό του τρόπο. Συνδυάζει το ιταλικό με το σαπφικό και το αλκαϊκό μέτρο για να δημιουργήσει ένα νέο στίχο, που γνωρίζει ότι θα ακούγεται «βάρβαρος» στα αυτιά ενός Έλληνα ή ενός Λατίνου. Στο *Preludio* του έργου προετοιμάζει τον αναγνώστη για τον νεωτερισμό του με μια προσωποποίηση: «Μισώ την χρησιμοποιημένη ποίηση: ενδίδει,

Εύκολη στο λαό, τους πλαδαρούς γοφούς της και χωρίς

Καρδιοχτύπια στις συνηθισμένες αγκαλιές

Ξαπλώνει και κοιμάται.

Σε μένα η άγρυπνη στροφή, που αναπηδά

Με το χειροκρότημα και το πόδι να κρατά το ρυθμό στους χορούς:

Από το φτερό στον αέρα την μαζεύω, γυρνάει

Εκείνη και αντιστέκεται»⁵⁹.

---

⁵⁸ Giosuè Carducci, *Rime Nuove*, σ. 111.

⁵⁹ Αλμπέρτο Αζόρ Ρόζα, *Ιστορία Της Ιταλικής Λογοτεχνίας* (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1998), σ. 532:

«Odio l'usata poesia: concede

Comoda al vulgo i fiosci fianchi e senza

Palpiti sotto i consueti amplessi

Stendesì e dorme.

A me la strofe vigile, balzante

Co 'l plauso e il piede ritmico ne' cori:

per l' ala a volo io colgola, si volge

ella e repugna».

Ίσως όμως, αυτή ακριβώς να είναι η επιδίωξή του, η πρόκληση. Η ποίηση που έχει χαρακτήρα αντισυμβατικό, που ξεφεύγει από την κανονικότητα, για να υπηρετήσει καλύτερα τους σκοπούς της:

«Χαίρε, όμορφη αυτοκράτειρα,

Ευτυχισμένη

Του λατινικού μέτρου βασίλισσα!

Ένας επαναστάτης σε χαιρετά,

Διστακτική,

Και σε σένα ελεύθερος υποκλίνεται.

Φροντίδα και τιμή για τους πατέρες μου

Είσαι για μένα

Όπως εκείνοι ιερή και αγαπημένη

Χαίρε, ρίμα! Και δώσε μου ένα λουλούδι

Για την αγάπη,

Και για το μίσος μια αστραπή»⁶⁰.

---

⁶⁰ Giosuè Carducci, *Nuove Odi Barbare* (Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1886), σ. 116-117:

«Ave, o bella imperatrice,

o felice

del latin metro reina!

Un ribelle ti saluta

Combattuta

E a te libero s'inchina

Cura o onor de' padri miei,

tu mi sei

come lor sacra e diletta:

ave, o rima! e dammi un fiore

Στις *Rime e ritmi* (Στίχοι και ρυθμοί), την τελευταία του ποιητική συλλογή, που χρονολογείται στα 1899, ο Carducci κινείται ανάμεσα στον κλασικό και το «βάρβαρο» στίχο, σαν να του υπαγορεύει πια η ωριμότητά του τον συμβιβασμό, αλλά ταυτόχρονα να αντιδρά ο παρορμητισμός του.

«Λουλούδι τρίχρωμο,

Δύουν τα αστέρια στη μέση της θάλασσας

Και σβήνουν τα τραγούδια μέσα στην καρδιά μου»⁶¹.

Ο Carducci υπήρξε πολυγραφότατος. Ήταν ένας στρατευμένος ποιητής που παράλληλα αποτύπωνε στα έργα του τον ψυχισμό του και τις συναισθηματικές του μεταπτώσεις. Η γραφή του ήταν κλασική, «όχι μόνο στη διάπλασή της και στη στιχουργική τεχνική, αλλά κυρίως στο πνεύμα: κλασικισμός που ποθεί μια ζωή ελληνικά γαλήνια, ισορροπημένη, συγκροτημένη και ρωμαϊκά μεγαλοπρεπή, ειλικρινή, έξυπνη· κλασικισμός που μεταφράζεται σε έναν ρεαλισμό, όχι πεζό και «μικρό», αλλά με επικό ανάστημα»⁶².

B5. Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ G.CARDUCCI

Οι πρώτες επαφές του Carducci με την ελληνική γραμματεία ανιχνεύονται στα παιδικά του χρόνια, όταν η οικονομική δυσπραγία περιόριζε την εκπαίδευσή του στα αναγνώσματα και τα ερεθίσματα που του πρόσφερε η οικογένεια και το κοντινό περιβάλλον του. Ο πατέρας του τον στρέφει προς τον κλασικισμό. Διαβάζει έργα του Manzoni, μελετά την *Αινειάδα* και την *Ιερουσαλήμ*, αλλά ταυτόχρονα και τα έπη του Ομήρου, την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*. Συνεχίζει τις σπουδές του στο μοναστήρι των Scolopi στη Φλωρεντία, δίπλα στον Geremia Barsottini, έναν εξαιρετο δάσκαλο με πνεύμα φιλελεύθερο και λάτρη των κλασικών γραμμάτων και της ελληνικής

---

per l'amore,

e per l'odio una saetta».

⁶¹ Giosuè Carducci, *Rime E Ritmi*, B' ed., (Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1899), σ. 127:

«Fior tricolore,

tramontano le stelle in mezzo al mare

e si spegnono i canti entro il mio core».

⁶² Τσόλκας, *Ιστορία Της Ιταλικής Λογοτεχνίας*, σ. 338.

αρχαιότητας. Ο Barsottini εκφράζει το θαυμασμό του στον Όμηρο σε μια ανθολογία του, τις «Ομορφιές του Ομήρου»⁶³.

Κάτω από αυτές τις επιδράσεις ο Carducci θα προσεγγίσει τον Όμηρο και τα ομηρικά έπη με έναν τρόπο διαφορετικό. Υπάρχουν πολυάριθμες και διάσπαρτες αναφορές του Carducci στον επικό ποιητή στα έργα του, ενώ συχνά αντλεί αφορμές από τα έπη για να δημιουργήσει κάτι δικό του. Αξιοσημείωτα είναι κάποια έργα, που αφιερώνει στον Όμηρο και τιτλοφορούνται μάλιστα, με το όνομά του: το ποίημα *Omero*, που θα συμπεριλάβει στη συλλογή του *Juvenilia* και χρονολογείται στα 1856 και τρία σονέτα στη συλλογή του *Rime Nuove*, που χρονολογούνται μεταξύ του 1864 και 1866.

Στο μακροσκελές ποίημα του 1856 είναι εμφανές, πως ο Carducci έχει μελετήσει και γνωρίζει τα έργα του Ομήρου, τις σκηνές και τις προεκτάσεις, τους συμβολισμούς και τα νοήματα που υπάρχουν πίσω από κάθε όνομα και κάθε επεισόδιο.

Αφού περιγράφει τη θλιβερή κατάσταση, στην οποία βρίσκεται η ανθρωπότητα, ανάμεσα σε νεκρούς και ερείπια: «In fra le morti e l' alte ruine de gli umani», καθώς μοιρολογεί η γη και ο ουρανός, «il compianto de la terra e del cielo», ο ποιητής θα μιλήσει για τις αγαπημένες Μούσες, τις ιερές θεότητες, που σπεύδουν να συνδράμουν το πονεμένο γένος, «il doloroso genere». Ο ποιητής, επομένως θα γονατίσει και θα προσευχηθεί στον τάφο του Αχιλλέα, ζητώντας του να δώσει έμπνευση στον «vate», τον ποιητή προφήτη, για να γράψει ένα «μοιραίο ποίημα», «un fatal canto», που θα φέρει δόξα στην Ελλάδα⁶⁴.

Η προσευχή του ακολουθεί το κλασικό μοτίβο της αρχαίας ικεσίας, που αποτελείται από την επίκληση (invocazione) στον Αχιλλέα, την προσφώνηση (sanzione), το λόγο δηλαδή για τον οποίο θα πρέπει εκείνος να βοηθήσει και τελικά το αίτημα (richiesta): «Βασιλιά, Πηλείδη, στον ποιητή σου εμφανίσου», «O re Pelide, al tuo poeta mostrati». Κι έγινε ο ποιητής δημιουργός και έφερε το φως. Έμοιαζε μάλιστα με τον Δία, που κατέβηκε στο Αρχιπέλαγος από το βασίλειο του Ολύμπου. Ο Όμηρος λοιπόν, τραγούδησε: «τραγούδησε για έναν θεό, που κλεισμένος μέσα στην

⁶³ Chiarini, Memorie Della Vita di Giosuè Carducci (1835-1907), σ. 15-16.

⁶⁴ Carducci, *Juvenilia*, σ.132.

ασημένια ομίχλη πάντοτε εξασφαλίζει τη ζωή των δίκαιων» «cantò. Cantò di un nume che in nube argentea chiuso ognora il petto assicura d'giusti». Τραγούδησε για την Πηνελόπη, για τον Οδυσσέα και για την καταστροφή της Τροίας. Έγραψε για τις επιχειρήσεις του Διομήδη και του Αίαντα, για τον θρήνο, για τον θάνατο του Έκτορα και για τον Αχιλλέα⁶⁵.

Ο Carducci εμπνέεται από τον ομηρικό κόσμο και τον φέρνει σε αντιδιαστολή με τη δική του εποχή. Στις *Rime Nuove* επιλέγει το σονέτο, συνδέοντας με αυτόν τον τρόπο τη μοναδικότητα του Ομήρου με το μεγαλείο των αξεπέραστων ιταλών ποιητών, του Δάντη και του Πετράρχη, που μεγαλούργησαν επίσης, σε αυτό το είδος γραφής:

«Δεν φέρνει χαμόγελα στους ανθρώπους
η ομιχλώδης κορυφή του Ολύμπου
ασπρίζουν τα απόκρημνα βράχια από τα κρανία
και από πάνω στέκει ο μαύρος αετός
ούτε ο ιερός ποταμός Σκάμανδρος κατεβαίνει πια στην πεδιάδα της Τροίας
στους σημαδεμένους δρόμους: εκεί όπου αναπαύονται
τα κύματα της λησμονιάς, κάτω από το ακρωτήριο Σίγειο
από τα οθωμανικά οχυρά η όμορφή σου θάλασσα παραβιάζεται
παρά την νεαρή ηλικία, μεγάλε Αχαιέ,
το νεύμα ακόμη του αθάνατου Δία
ξαφνιάζει και τα βήματα του Ενοσίγαιου
και τρέμει, ποιητή, την ώρα που από τους σκοτωμούς
τους άγριους στο μαύρο Αιγαίο

---

⁶⁵ Carducci, *Juvenilia*, σ. 134-137.

πηδάει πάνω στο άρμα ο θεϊκός Πηλείδης σου εκστασιασμένος»⁶⁶.

Ο Carducci μας μεταφέρει στο περιβάλλον του Τρωικού Πολέμου. Κάνει λόγο για τον ιερό ποταμό Σκάμανδρο, που βρισκόταν κοντά στην Τροία και για την πόλη Σίγειο, που βρισκόταν στις εκβολές του ποταμού, όπου είχαν στρατοπεδεύσει οι Αχαιοί⁶⁷. Αναφέρεται, επίσης, στον Ποσειδώνα, χρησιμοποιώντας το όνομα Ενοσίγαιος, διότι «έσειε» τη γη και στον Αχιλλέα, χρησιμοποιώντας το όνομα Πηλείδης, από το όνομα του πατέρα του, Πηλέα.

Στους τελευταίους στίχους ο Carducci απευθύνεται στον Όμηρο, αποκαλώντας τον προφήτη. Η εναλλαγή αυτή δίνει μια διαφορετική δυναμική, που θα κλιμακωθεί στα επόμενα σονέτα δημιουργώντας την επίφαση μιας πνευματικής επικοινωνίας ανάμεσά τους.

Στο δεύτερο σονέτο υπάρχει πάλι η αντιδιαστολή του παλιού και του καινούριου, καθώς ο κόσμος εξελίσσεται: «Νέες φυλές ίσως, κατέβουν από τα άγρια Ουράλια όρη με καινούρια όπλα και άρματα. Ίσως, ένα κύμα σκεπάσει τη Θήβα του

---

⁶⁶ Giosuè Carducci, *Rime Nuove*, B'ed., (Bologna: Nicola Zanichelli, 1910), σ. 23:

«Non piú riso d'iddei la nebulosa
Cima d'Olimpo a gli occhi umani accende:
Biancheggian teschi per le rupi orrende,
E sopravvi la nera aquila posa.
Né piú il sacro Scamandro al pian discende
Per le segnate vie: dov'ei riposa
Sotto il capo Sigeo l'onda obliosa,
Di otmane torri il tuo bel mar s'offende.
Pur la novella etade, o veglio acheo,
Il cenno ancor de l'immortal Cronide
Stupisce e i passi de l'Enosigeo;
E trema, o vate, allor che d'omicide
Furie raggiane lungo il nero Egeo
Salta su 'l carro il tuo divin Pelide».

⁶⁷ Μαρτίνος Κρούσιος, *Λεξικόν Ομηρικόν*, 7^η εκδ., (Αθήνα: Κωνσταντινίδης, Ανέστης, 1888), σ. 587.

Αγήνορα και ίσως πέσει η Ρώμη. Αλλά, εσύ ποιητή, όπως ο Ηρακλής αναδύεται από τη λάβα της Αίτνας, που καπνίζει στο μπούστο της Ήβης, θα αναδυθείς με φλόγα νεανική από την αγκαλιά της αιώνιας ιδέας, που αποκαλύφθηκε χαμογελώντας σε σένα πρώτα και θα ακτινοβολείς παντοτινά μαζί με τον ήλιο».

Ο Carducci συνδυάζει και αντιπαραβάλλει στοιχεία και πρόσωπα ελληνικά και ιταλικά, δίνοντας έμφαση στην αλληλεπίδραση των δύο πολιτισμών. Απευθύνεται στον Όμηρο και κλιμακώνει το διαλογικό ύφος στο σονέτο, δίνοντας μεγαλύτερη ενάργεια και ζωντάνια στους στίχους του. Πολύ γλαφυρά τονίζει τη μοναδικότητα, τη λάμψη και την διαχρονική επίδραση της σκέψης του Ομήρου.

Στο τρίτο σονέτο ο ποιητής δίνει ακόμη μεγαλύτερη αμεσότητα, καθώς σε όλες τις στροφές χρησιμοποιεί το δεύτερο πρόσωπο, σαν να έχει απέναντί του τον Όμηρο και να συνομιλεί μαζί του. Ο έλληνας ποιητής είναι για τον Carducci σημείο αναφοράς. Γυρνάει και ξαναγυρνάει σε εκείνον και στα έργα του, που αποτελούν «φως της αιώνιας νεότητας». Μιλάει για την Καλυψώ, τη Ναυσικά, αλλά και για τους «giudici cumei», οι οποίοι, σύμφωνα με τον ψευτοηροδότειο «Βίο Ομήρου», δεν ανταποκρίθηκαν θετικά στον τυφλό Όμηρο, που τους ζητούσε να τον φιλοξενήσουν, ως αναγνώριση και αντάλλαγμα για τη δόξα, που τους είχε προσφέρει με τα έργα του⁶⁸. Ο Carducci θα συνδέσει την άρνηση εκείνη με την αδιαφορία του δικού του σύγχρονου κόσμου: «κι αν ξαναγύριζες στον κόσμο μας, κανένας δεν θα σου έδινε μια δεκάρα, περιπλανώμενε»⁶⁹.

Για τον Carducci ο Όμηρος είναι ένας πνευματικός οδηγός με διαχρονική γοητεία, που μπορεί να συγκριθεί με το αιώνιο φως του ήλιου. Δεν τον θαυμάζει απλά, τον θεωρεί αθάνατο προφήτη με διαχρονική γοητεία. Ακόμη κι αν ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός έσβησε, η δόξα του ξεπερνά τα όρια της πατρίδας του και της εποχής του.

Ο Carducci λατρεύει την ελληνική ποίηση. Διαβάζει έργα γερμανών συγγραφέων, που γοητεύτηκαν από την ελληνική παράδοση και βρήκαν σε αυτήν πολλές αφορμές για να γράψουν δικά τους έργα. Επιβεβαιώνει την υπεροχή της

---

⁶⁸ Παντελής Μπουκάλης, Ο Ηρόδοτος "Βιογραφεί" Τον Όμηρο, 2008, Η Καθημερινή, Διαθέσιμο: <http://www.kathimerini.gr/321237/article/politismos/arxio-politismoy/o-hrodotos-viografei-ton-omhro>, 05.05.2017.

⁶⁹ Carducci, Rime Nuove, σ. 12.

ελληνικής λογοτεχνίας, της ελληνικής σκέψης και γραφής. Η Ελλάδα είναι το σύμβολο της αρμονίας και της γαλήνης και η ομορφιά της αξεπέραστη. Γεμάτος ενθουσιασμό γράφει στη Lina τον Οκτώβριο του 1872:

«Έχεις τελειώσει την Ιλιάδα; Πιστεύω, ότι θα έχεις αφήσει την ψυχή σου στο βιβλίο XXIV για τις αξεπέραστες θεϊκές ομορφιές [...]. Πες μου, αν δεν είναι η πιο ψηλή κορυφή της ανθρώπινης ποίησης. Είναι ανώφελο: οι πιο μεγάλοι ποιητές μας, ακόμη και ο Δάντης, είναι λιγότερο όμορφοι, γιατί είναι λιγότερο άνθρωποι, λιγότερο γαλήνιοι, λιγότερο καλοί. Ο Όμηρος είναι πραγματικά καλός και άνθρωπος, όπως όλη η ελληνική τέχνη»⁷⁰.

Και το 1874 γράφει στον Chiarini: «Διαβάζω τις ώρες της ξεκούρασης μου, τους διαλόγους του Goethe με τον Eckermann και τις *Elegie romane*. Κι αυτές οι αναγνώσεις με γυρνούν με όλη την ψυχή και την πειθώ στην μεγάλη ελληνική ποίηση. Κατά βάθος, ας το παραδεχτούμε: υπήρξε η πιο μεγάλη ποίηση του κόσμου: Όμηρος, Πίνδαρος, Σοφοκλής, Αριστοφάνης, Θεόκριτος είναι τα τελευταία όρια μιας ποίησης αυθεντικά ωραίας, φρέσκιας, ανθηρής και καθαρής»⁷¹.

Ο συγγραφέας θεωρεί άθλια τη λογοτεχνία της εποχής του και ανάξια την κοινωνία των καιρών του. Είναι σαφές πια, πως θα πρέπει να επιστρέψουμε σε εκείνη την καθαρή και αυθεντική τέχνη των Ελλήνων και των Λατίνων συγγραφέων

Ο Carducci ταύτιζε την ποίηση με την αρχαία Ελλάδα. Όμως, ο πλούτος και η ενάργεια της έμεναν στο σκοτάδι, αφού η διδασκαλία της περιοριζόνταν στη θεωρητική προσέγγιση και στην εξέταση της μορφής της και δεν εισχωρούσε στην ερμηνεία των εννοιών και στην ανάλυση των νοημάτων, που φιλοδοξούσε να

---

⁷⁰ Giosuè Carducci, "Edizione Nazionale Delle Opere Di Giosuè Carducci," *Lettere*, Vol. XIII (Bologna: Nicola Zanichelli Editore, 1950), σ. 25:

«Hai finito l'Iliade? credo che tu avrai lasciato l'anima tua nel XXIV libro per le bellezze divine onde è folto [...]. Dimmi un poco se non è la più alta cima della poesia umana. È inutile: i nostri più grandi poeti, anche Dante, sono meno belli, perché sono meno umani, meno sereni, meno buoni. Omero è veramente buono e umano, come tutta l'arte greca».

⁷¹ Chiarini, *Memorie Della Vita di Giosuè Carducci (1835-1907)*, σ. 191:

«Io leggo, nelle ore di riposo, a questi giorni, i colloqui di Goethe con Eckermann e le *Elegie romane*, e queste letture mi fan ritornare con tutta l'anima e la persuasione alla grande poesia greca. In fondo, confessiamolo, fu la più grande poesia della terra: Omero, Pindaro, Sofocle, Aristofane, Teocrito sono gli ultimi confini del bello di primo getto, giovanile, florido, sereno. Dopo viene il riflesso, il contorto, il vecchio».

μεταδώσει. Πέθανε η ποίηση και θάφτηκε μαζί με το πνεύμα της αρχαίας Ελλάδας, θα πει σε κάποιον φίλο του, διαπιστώνοντας πως είναι ανούσιο να γράφει κανείς ποίηση, αφού δεν μπορεί να γίνει κατανοητή και να επικοινωνήσει ιδέες και μηνύματα⁷².

Λάτρης της κλασσικής αρχαιότητας, επηρεάστηκε από τον ποιητή Αλκαίο και μάλιστα ανέδειξε και ο ίδιος το αλκαϊκό μέτρο μέσα από τη δική του ποίηση. Αναμφίβολα, υπήρξε για εκείνον και ως προσωπικότητα σημείο αναφοράς για την πολιτική του δραστηριότητα και τους αγώνες του.

Στους στίχους, που ακολουθούν, από το ποίημα *Fantasia* περιγράφει τα κορίτσια του νησιού να κατεβαίνουν τραγουδώντας από την ακρόπολη μέσα σε λευκά πέπλα και με δάφνες στα χέρια για να προϋπαντήσουν έναν άνδρα, που ακτινοβολεί μέσα στην πανοπλία του. Είναι ο Αλκαίος, που επιστρέφει νικητής από τη μάχη και καρφώνει τη σημαία στη γη:

«Βλέπω κοριτσάκια να κατεβαίνουν από την ακρόπολη

Σε μακριά σειρά, μέσα σε ολόλευκα πέπλα,

Στεφανωμένα και κρατώντας δάφνες,

Απλώνουν τα χέρια και τραγουδούν.

Αφού καρφώνει τη σημαία στη πατρική γη,

Πηδάει στο έδαφος ένας άνδρας εκθαμβωτικός μέσα στην πανοπλία του:

Είναι ίσως, ο Αλκαίος που επέστρεψε από τις μάχες

Στα αγνά κορίτσια της Λέσβου?»⁷³.

---

⁷² In un albo Juvenila. Galletti, Carducci, Il Poeta, Il Critico, Il Maestro, σ. 51:

«Cadde, l' ellena dea; del mio pensiero

Madre, l' ellena dea per sempre giace».

⁷³ Carducci, Nuove Odi Barbare, σ. 18-19:

«Veggio fanciulle scender da l'acropoli
in ordin lungo; ed han bei pepli candidi,
serti hanno al capo, in man rami di lauro,
tendon le braccia e cantano.

Όλο το ποίημα είναι ένας ύμνος στην ελληνική φύση. Η ατμόσφαιρα, μέσα στην οποία κινούνται οι φιγούρες του, έχει άρωμα και χρώμα ελληνικό. Η φωνή της αγαπημένης του ταξιδεύει τη ψυχή του σε γαλάζια νερά, στο ηλιοβασίλεμα, όπου ανάμεσα στη θάλασσα και τον ξάστερο ουρανό πετούν λευκά πουλιά. Τον ταξιδεύει στα καταπράσινα ελληνικά νησιά, όπου το λευκό παριανό μάρμαρο των ναών ακτινοβολεί, οι μυρτιές μοσχοβολούν και τα κυπαρίσσια σείονται στις ακτές.

Όμοιες εικόνες από την ελληνική φύση ανασυνθέτει ο Carducci και στο *Primavere Elleniche*. Η αγάπη του για την Lina είναι η αφορμή. Σε μια ατμόσφαιρα θολού φθινοπώρου, στη δική του ψυχή ανθίζει η άνοιξη. Σημείο αναφοράς γίνεται ο Απόλλωνας και ο Τρίποδας των Δελφών. Ο θεός στεφανωμένος επιστρέφει από τις παγωμένες ακτές στα ιερά εδάφη με τη συνοδεία ολόλευκων κύκνων. Αντηχούν οι παρθενικοί παιάνες και τα κελαηδίσματα των πουλιών. Ο ουρανός γελάει κι ο θεός παίρνει τη λύρα. Οι Κυκλάδες ακολουθούν τις νότες τριγύρω, σαν να χορεύουν και από μακριά η Κύπρος και τα Κύθηρα σαν να χειροκροτούν με τα λευκά τους κύματα. Και τον ακολουθούν στο απέραντο Αιγαίο ο Αλκαίος με τη χρυσή του πένα και η Σαφώ με χαμόγελο ζεστό και τα μαλλιά να κυματίζουν.

«Lina, πέφτει η μουντή ομίχλη

Στον παγωμένο αέρα ανεβαίνει η νύχτα

Και μέσα στην ψυχή μου ανθίζει, ω Lina,

Η άνοιξη

Οι λαμπροί Δελφοί, στους ηχηρούς τρίποδες

Ανακαλούν τον Απόλλωνα με τους νέους ήλιους

Με τους παρθενικούς παιάνες και τα κελαηδίσματα

Των αηδονιών.

Από τις βόρειες ακτές ως τα ιερά εδάφη

Piantata l'asta in su l'arena patria,
a terra salta un uom ne l'armi splendido:
è forse Alceo da le battaglie reduce
a le vergini lesbie?».

Γύρισε εκείνος, στις δάφνες από την ράθυμη παγωνιά
Δύο ολόλευκοι κύκνοι τον συνοδεύουν
Γελάει ο ουρανός.
Στο κεφάλι έχει τις δάφνες του Δία
Και στα λουλουδιασμένα του μαλλιά αναστενάζει η αύρα
Και με ένα ρίγος αγάπης πάλλεται
Στα χέρια του η λύρα
Γύρω του γυρνούν σαν σε ανεπαίσθητο
Χορό οι Κυκλάδες πατρίδα του θεού
Από μακριά χειροκροτούν η Κύπρος και τα Κύθηρα
Με λευκά κύματα
Και ένα ελαφρύ τον ακολουθεί στο απέραντο Αιγαίο
Σκαρί, με μωβ πανιά, τραγουδώντας:
Το καθοδηγεί στα κύματα ο Αλκαίος
Κρατώντας τη χρυσή πένα
Η Σαπφώ με την ολόλευκη ασυγκράτητη καρδιά
Στην αύρα της αμβροσίας που αναδύεται από τον θεό
Με γλυκό χαμόγελο, με τα κυματιστά
Μενεξεδί μαλλιά»⁷⁴.

---

⁷⁴ Giosuè Carducci, *Rime Nuove*, 2nd ed. (Bologna: Zanichelli, 1889), σ. 105-107:

«Lina, brumaio torbido inclina,
Ne l'aër gelido monta la sera:
E a me ne l'anima fiorisce, o Lina,
La primavera. [...]
Delfo a' suoi tripodi chiaro sonanti
Rivoca Apolline co' nuovi soli,

Και σε άλλο σημείο ο Αλκαίος εξυμνούσε το νησί των μακαρίων, εκεί όπου είχε καταφύγει ο Ηρακλής και εκεί όπου ο Θησέας περίμενε αυτούς που θυσιάζονταν για την πατρίδα. Ιερές οι εποχές και οι στιγμές που το ελληνικό αίμα γίνεται λουλούδι που ποδοπατείται από τους τυράννους. Ο πυρρίχιος χορός, σώμα με σώμα, σύμβολο και επισφράγιση της ανατροπής και τους τέλους του τυράννου Μύρσιλου⁷⁵.

Η φύση για τον Carducci είναι το καταφύγιο, όπου βρίσκει γαλήνη και παρηγοριά, είναι το ησυχαστήριο σε μια ζωή επίπονη και κουραστική. Απολαμβάνει να χάνεται και να μπερδεύεται στους ήχους της. Στις *Risorse di San Miniato al Tedesco* περιγράφει με γλαφυρό τρόπο την καταλυτική επίδραση, που ασκεί πάνω του η μάνα Γη, η φύση που μένει πάντα νέα. Κάτω από τον έντονο ήλιο του καλοκαιριού τραγουδούν οι κάμποι, τα βουνά και τα δάση. Οι αισθήσεις του βρίσκονται σε υπερδιέγερση, πάλλεται όλο του το είναι, τον πλημμυρίζει ευφορία.

Σημείο αναφοράς αποτελούν τα τζίτζικια, που οι Έλληνες «χαιρετίζουν ως παιδιά της Γης»⁷⁶ και τους δίνουν μια θέση τιμητική στα έργα τους, σε αντίθεση με τους λατίνους συγγραφείς. Ο Carducci τα θαυμάζει γιατί τραγουδούν, όσο διαρκεί η ομορφιά τους, όσο αγαπούν.

Con i virginei peana e i canti
De' rusignoli. Da gl'iperborei lidi al pio suolo
Ei riede, a' lauri dal pigro gelo:
Due cigni il traggono candidi a volo:
Sorridente il cielo.
Al capo ha l'aurea benda di Giove
Ma nel crin florido l'aura sospira
E con un tremito d'amor gli move
In man la lira.
D'intorno girano come in leggera
Danza le Cicladi patria del nume,
Da lungi plaudono Cipro e Citera
Con bianche spume.
E un lieve il séguita pe 'l grande Egeo
Legno, a purpuree vele, canoro:
Armato règgelo per l'onde Alceo
Dal plettro d'oro.
Saffo dal candido petto anelante
A l'aura ambrosia che dal dio vola,
Dal riso morbido, da l'ondeggiante
Crin di viola».

⁷⁵ Carducci, *Juvenilia*, LXVIII, I Voti, σ. 182-183.

⁷⁶ Carducci, *Confessioni E Battaglie*, σ. 16.

Επικαλείται τη σύνδεσή τους με το μυθικό κόσμο και τον Τιθωνό τον αγαπημένο της Ηούς, της αδελφής του Ήλιου⁷⁷. Η Ηώ-ζήτησε από τον Δία να τον κάνει αθάνατο, παρέλειψε, όμως, να του ζητήσει να διατηρήσει τη νιότη του. Έτσι, ενώ παρέμεινε αθάνατος, το σώμα του ακολουθούσε τους νόμους της φύσης. Η γερασμένη και ζαρωμένη όψη του προκάλεσε τον οίκτο των θεών και αποφάσισαν να τον μεταμορφώσουν σε τζίτζικα.

Όμως, ο Carducci επικαλείται και την εκδοχή του Πλάτωνα, που συνδέει την εμφάνιση των τζίτζικιών με τις Μούσες και τους αρχαίους ανθρώπους⁷⁸. Μακαρίζει ο συγγραφέας τους ανθρώπους εκείνους, που εκστασιασμένοι από τα τραγούδια των Μουσών, άρχισαν να τραγουδούν μαζί τους, σταματώντας κάθε άλλη δραστηριότητα. Σταμάτησαν ακόμη και να τρώνε και να αγαπούν. Έτσι, οι θεοί τούς μεταμόρφωσαν σε τζίτζικια, για να τραγουδούν σε όλη τους τη ζωή ακατάπαυστα, χωρίς να έχουν ανάγκη την τροφή και την αγάπη. Στην Τοσκάνη και στην Ρομάνια τα τζίτζικια τραγουδούν έως τον Σεπτέμβρη. Σε μια ατιμόσφαιρα μελαγχολική ο Carducci ταυτίζεται με αυτά: «είμαι κι εγώ τώρα πια ένα τζίτζικι του Σεπτέμβρη, δεν θρηνώ, ούτε θέλω, ούτε ζηλεύω πια»⁷⁹.

Η ανάγκη του Carducci να αναζητά και να συνδέει μέσα σε όλες τις εκφράσεις της φύσης την ύπαρξη του θεϊκού στοιχείου, τον οδηγεί στον κόσμο των ελληνικών μύθων και θεοτήτων. Ο πανθεισμός του δεν έχει χροιά μυστηριακή και υπερβατική. Οι θεοί στον Carducci έχουν ρόλο ενεργητικό, είναι παρόντες στη ζωή του ανθρώπου, αρωγοί και προστάτες της πόλης, της τέχνης, της παράδοσης. Αυτή η προσέγγιση, παραπέμπει με σαφήνεια στις ελληνικές θεότητες που συνοδεύουν τους αρχαίους σε όλη την πορεία της ζωής τους, τους καθοδηγούν, τους τιμωρούν ή τους επιβραβεύουν⁸⁰.

Η Ελλάδα είναι μητέρα της φιλοσοφίας και της τέχνης κι αυτή η ιδιότητα είναι η βάση της ιερής και αιώνιας συμμαχίας που υπάρχει ανάμεσα στην Ελλάδα και την Ιταλία. Ο Carducci νιώθει την υποχρέωση να αναδείξει τη σχέση αυτή και τις

---

⁷⁷ Carducci, Confessioni E Battaglie, σ. 16-18

⁷⁸ Πλάτων, Φαίδρος, σ. 259.

⁷⁹ Carducci, όπ.π., σ. 17-18.

⁸⁰ Galletti, Carducci, Il Poeta, Il Critico, Il Maestro, σ. 215.

επιδράσεις της. Άλλωστε, οι εραστές της φιλοσοφίας και του δικαίου θεωρούν χρέος τους να τιμούν τους αρχαίους φιλοσόφους και να μεταδίδουν τις ιδέες τους.

Το 1896 μιλώντας στη γερουσία υπέρ του δίκαιου αγώνα της Κρήτης εναντίον των Τούρκων, θα αναφερθεί με έμφαση στις πραγματικές αξίες που η ελληνική παράδοση ανέδειξε, σε εκείνα τα ιερά ιδανικά της πατρίδας και της ελευθερίας, όχι ως έννοιες αφηρημένες, αλλά ως πραγματικά κίνητρα που ενέπνευσαν και την ιταλική νεολαία στις ταραγμένες περιόδους των αγώνων⁸¹.

Είναι χαρακτηριστική η αντίδραση του Carducci στις επικρίσεις του Edoardo Arbib⁸², πολιτικού και δημοσιογράφου της εποχής του, ο οποίος σε έναν σχολιασμό του για το έργο του Carducci *Nuove Poesie*, υποστήριξε, ότι κακώς ο Carducci θαύμαζε «τους Έλληνες του». Αυτή η παρέμβαση είχε σχέση πιθανόν με την διαμάχη που υπήρχε ήδη ανάμεσα στους δύο άνδρες, αφού ο Carducci είχε επικρίνει και την αποχή του Arbib από τους αγώνες της Παλιγγενεσίας, παρά το γεγονός ότι δεν είχε υποχρεώσεις που θα μπορούσαν να τον κρατήσουν πίσω, αντίθετα με εκείνον, που μετά το θάνατο του πατέρα του, είχε επιφορτιστεί με τη φροντίδα της οικογένειάς του.

Γράφει λοιπόν, ο ιταλός ποιητής: «Κοιτάζτε καλά τον κ. Arbib: με εκείνους που στη σημείωσή του για το *Nuove Poesie* αποκαλούσε οι «Έλληνές μου» - εννοούσε τους δικούς μου Έλληνες, του Giosuè Carducci, που κάποιοι θεωρούν σφάλμα μου να τους θαυμάζω, οι Έλληνές μου, λοιπόν, λέω δεν θα άφηναν να λιμοκτονήσουν ή να καταφύγουν στη ζητιανιά οι μητέρες και τα παιδιά εκείνων που πήγαιναν να πολεμήσουν για την πατρίδα, «οι δικοί μου Έλληνες» δεν υπάρχουν πια, ο Ιησούς Χριστός εκείνου, αντίθετα, έφερε στον κλασικό κόσμο έναν νέο πολιτισμό, που ανάμεσα στα πολλά που έφερε στους ανθρώπους, ήταν και το να μην μπορεί εκείνος που έχει οικογένεια ή δεν έχει πόρους να μην έχει την τιμή να πεθάνει για την πατρίδα»⁸³.

---

⁸¹ Giosuè Carducci, *Ceneri E Faville*, 3rd ed., (Bologna: Zanichelli, 1877-1901), σ. 19-21.

⁸² Giovanni Di Peio, Arbib, Edoardo, 1961, Διαθέσιμο: http://www.treccani.it/enciclopedia/edoardo-arbib_%28Dizionario-Biografico%29/, 20/11/2017.

⁸³ Carducci, *Confessioni E Battaglie*, σ. 77-78:

«Veda bene il signor Arbib: quelli che egli nella nota su le *Nuove Poesie* chiamava i “miei greci” – i greci, s’intende, di me Giosuè Carducci, che per certa gente ho anche il torto di ammirare i greci ‘ i

Υποστηρίζει σθεναρά τους Έλληνες, διότι εκείνοι δεν άφηναν τα γυναικόπαιδα εκείνων, που πήγαιναν στον πόλεμο για την πατρίδα, να πεθάνουν από την πείνα, ούτε να καταλήξουν στη ζητιανιά. Δεν τους εγκατέλειπαν. Και θα συνεχίσει μιλώντας για τον Ιησού Χριστό, που έφερε έναν νέο πολιτισμό στον κλασικό κόσμο, ο οποίος δεν επέτρεπε να πάνε στον πόλεμο και να θυσιαστούν για την υπεράσπιση της πατρίδας τους, οι άνθρωποι που δεν είχαν χρήματα, διότι οι οικογένειές τους δεν θα μπορούσαν να επιβιώσουν. Οι θέσεις αυτές συνάδουν ασφαλώς, με την αντιχριστιανική και αντικληρική στάση, που είχε εκδηλώσει πολλές φορές.

Η ορμή και η επαναστατικότητα της νεότητάς του εκφράζεται ιδιαίτερα μέσα από το ποίημα *Sicilia e la Rivoluzione*, με το οποίο παρακινεί όλους τους καταπιεσμένους λαούς να εξεγερθούν:

«Από τις κορυφές της Αίτνας που καπνίζει

Αναδύεσαι δάδα του πολέμου:

Πάνω στα μνήματα των παλαιών γιγάντων

Πόσο όμορφη και τρομερή μαζί είσαι!

Πέτα! Πάνω από όλη την ιταλική γη

Τρέξε βάλε φωτιά σε κάθε ακρογιαλιά!

Με μια καρδιά, μια συμφωνία, μια φωνή:

Ούτε ξένοι, ούτε τύραννοι πια ποτέ!»⁸⁴.

“miei greci”, dico, che non lasciavano morire di fame o ir mendicando le madri e i fanciulli di quelli che andavano a combattere per la patria, “ i miei Greci” non ci sono più, il suo Gesù Cristo invece portò nel mondo classico una civiltà nuova, tra’ cui molti civili ed umani effetti c’anche questo, che uno che ha famiglia e non ha quattrini non può aver l’onore di morir per la patria».

⁸⁴ Carducci, *Juvenilia*, σ. 257:

«Da le vette de l’Etna fumanti

Ben ti levi, o facella di guerra:

Su le tombe de’vecchi giganti

Come bella e terribil sei tu!

Σαν να παίρνει η δάδα του πολέμου από την Αίτνα τη φλόγα και μαζί την ένταση και τη δύναμη του ηφαιστείου και να περνά πάνω από τα μνήματα των ηρώων του παρελθόντος και να γίνεται όμορφη και τρομακτική ταυτόχρονα. Όμορφη, αφού ο πόλεμος γίνεται για την ελευθερία, τρομακτική, αφού δεν παύει να προκαλεί πόνο και φρίκη. Πετάει πάνω από όλη την Ιταλία και μεταδίδει τη επαναστατική φλόγα σε κάθε τόπο, στη στεριά και στη θάλασσα, για να φέρει τους λαούς κοντά σε έναν κοινό στόχο, που υποστηρίζεται από μια ιδέα: καμία ανοχή σε κανέναν ξένο δυνάστη.

Ο Carducci θα μιλήσει για τον μοναδικό Garibaldi, που ιππεύει δοξασμένος και περνά δια πυρός και σιδήρου, όμορφος σαν τον Ωρίωνα μέσα στον θυελλώδη ουρανό. Είναι αυτός που χτυπάει τη γη με το πόδι κι εκείνη γεννά πολεμιστές, εκείνος που μόλις δίνει το έναυσμα, τον ακολουθούν χιλιάδες στρατιώτες:

Ο ποιητής καλεί όλους τους λαούς να ξεσηκωθούν:

«Από την έρημη λιμνοθάλασσα

Σήκωσε το κεφάλι, Βενετία θλιμμένη [...]

Πάνω, από αγάπη στην μεγαλειώδη φλόγα

Ξεσπά η οργή των μυστικών ψυχών.

Από την Βοσνία ως τις κορυφές της Θεσσαλίας

Όπου τα Βαλκάνια αντηχούν από τους θρήνους,

Λαοί καταπιεσμένοι, εξεγερθείτε, εξεγερθείτε!

Στη μάχη δώστε τα χέρια!

Από τους σκοπέλους όπου σκάει το Αιγαίο

Από τους βράχους όπου έχουν τη φωλιά τους οι αετοί

Oh, trasvola! Per l'itala terra

Corri, ed empi d'indencio ogni lido!

Uno il core, uno il patto, uno il grido:

Né stranier né oppressori mai più!».

Αδέλφια Έλληνες, στον Πειραιά!
Ενάντια στην Ασία ο Θεμιστοκλής είναι εδώ.
Σέρβε, περίμενε! Στο Κόσσοβο
Ανεβαίνει η μεγάλη σκιά του Λαζάρου,
Ο Μάρκος ο πρίγκιπας πηδάει έξω από την σπηλιά,
Γιατί το πιτσιλωτό άλογο χλιμίντρισε. [...]
Σε εκείνο το κάτι που όλους μας πληγώνει,
Που τρέφεται από το αίμα όλων,
Με δικαιοσύνη, αγάπη και πίστη
Οπλισμένοι όλοι, ας ξεσηκωθούμε.
Κι εσύ, κατάληξη των εχθροτήτων και των απωλειών
Κάψε κάθε ακρογιαλιά, δάδα του πολέμου
Με μια καρδιά, μια συμφωνία, μια φωνή:
Ούτε ξένοι, ούτε τύραννοι πια ποτέ!»⁸⁵.

---

⁸⁵ Carducci, *Juvenilia*, σ. 261-263:

«Ei percuote d'un piede la terra,
E la terra germoglia guerrier,
Garibaldi!... Da l'erma laguna
Leva il capo, o Venezia dolente: [...]
Da la Bosnia a le tessale cime,
Dove geme la Vistola schiava,
Dove suona di pianti il Balcan!
Su, d'amore nel vampo sublime
Scoppin l'ire de l'alme segrete!
Ne la pugna vi date la man!

Ένας αγώνας που απαιτεί συσπείρωση, ένας πόλεμος που χρειάζεται ομοψυχία. Καλεί όλους τους καταδυναστευμένους λαούς να διεκδικήσουν ό,τι δικαιούνται. Δικαιοσύνη, αγάπη και πίστη. Αυτό το τρίπτυχο πρέπει να γίνει η σημαία τους, έτσι ώστε να οπλιστούν με σθένος και τόλμη και να πολεμήσουν εκείνο, που τους πληγώνει όλους και που τρέφεται με το αίμα όλων.

Ο Carducci στοχεύει στο συναίσθημα: αντηχούν θρήνοι στα Βαλκάνια. Δημιουργεί δυνατές εικόνες, που δίνουν έμφαση και παραστατικότητα στη γραφή του. Συνδέει το παρόν με το παρελθόν, την Ελλάδα του Μπότσαρη με εκείνην του Θεμιστοκλή. Την αρχαία Ελλάδα με την σύγχρονή του. Σημείο αναφοράς και οι δυο Έλληνες για τους αγώνες υπέρ της δικαιοσύνης και της ελευθερίας ενάντια σε έναν εχθρό που προέρχεται από την Ασία. Ο Θεμιστοκλής είναι ακόμη εδώ κι ο Μπότσαρης είναι έτοιμος να βγει από το λημέρι του για να τρέξει στον πόλεμο. Μαζί και η σκιά του σέρβου πρίγκιπα Λαζάρου, που είχε και αυτός αγωνιστεί με αυτοθυσία ενάντια στους Οθωμανούς. Ο ποιητής συνοψίζει το πολεμικό κάλεσμα σε δυο στίχους και δίνει έμφαση επαναλαμβάνοντάς τους στον επίλογο του ποιήματος.

Da li scogli che frangon l' Egeo,
Da le rupi ove l' aquile han covo,
O fratelli di Grecia, al Pireo!
Contro l' Asia Temistocle è qui.
Serbo, attendi! Su' l pian di Cossovo
Grande l' ombra di Lazaro s' alza;
Marco prence da l' antro fuor balza,
ché il pezzato destriero annitri. [...]
In quell' uno che tutti ci fiede,
Che si pasce del sangue di tutti,
Di giustizia d' amore di fede
Tutti armati leviamoci su.
E tu, fine de gli odii e de i lutti,
Ardi, o face di guerra, ogni lido!
Uno il cuore, uno il patto, uno il grido:
Né stranier nè oppressori mai più!».

Ο Carducci, ωστόσο, θα επικαλεστεί τον πολεμικό παιάνα, που ηχεί πάνω από το Αιγαίο εναντίον της Ασίας και την ιερή οργή της Αθήνας και στους παρακάτω στίχους:

«Και εναντίον της Ασίας, που με Αχαϊκό ύφος
Θέλει να στολίσει τον γυναικωνίτη του τυράννου
Ηχεί πάνω από το Αιγαίο
Τον παιάνα και την ιερή οργή της Αθήνας»⁸⁶.

Στο ποίημα *Nei primi giorni del MDCCCLXI, - Πρώτες Ημέρες του 1862* και με αφορμή τον ερχομό του νέου έτους, ο Carducci του ζητά να λάμψει στους κάμπους που πρασινίζουν πιο ευτυχισμένοι κάτω από τον ουρανό μετά την ξένη αιματοχυσία, καθώς τα ιταλικά σπαθιά χαίρονται γυμνά κάτω από τις ακτίνες του. Φαίνεται το νέο έτος να τον γεμίζει ελπίδες:

«Σε καλεί το παιδί της Ελλάδας
Όρθιο πάνω από τους τάφους των πατέρων του
Με ξαναμμένο το πρωτοπόρο στήθος του
Από την αγωνιώδη ελπίδα και την οργή.

Κοιτάει τους βράχους της Θεσσαλίας

Από τους οποίους κατέβηκε ο Ορφέας και ο βασιλιάς των γενναίων, ο Αχιλλέας

Στο ιερό Αιγαίο, στα νησιά
Που ακτινοβολούν από τις ομηρικές σπίθες.

---

⁸⁶ Carducci, *Levia Gravia*, σ. 45:

«E contro l'Asia, che di forme achive
Ornar vuole a'tiranno il gineceo
Suona su per l'Egeo
Il peana e la sacra ira d'Atene».

Κοιτάει τους αδελφικούς δεσμούς
Και καταστρέφει τους ανέντιμους βαυαρικούς οίκους.
Πιέζει, ακόμη πιέζει τους βάρβαρους
Ο θούριος του Ρήγα και η καρδιά του Μπότσαρη.

Πολύ μάταια τον χιτώνα
Του προφήτη πολεμιστή ξεδιπλώνεις στους ανέμους.
Σε αισχρά πλήθη την γρήγορη
Πίστη του Αλί ζήτα μάταια, βασιλιά των πιστών.

Ακριβώς τρεις ανάσες ο φθονερός
Φόβος των βασιλιάδων σε έσωσε από το θάνατο:
Σήκω πια, από τα κύματα του Βοσπόρου
Προσπάθησε πάλι και από τις ασιατικές πύλες.

Κράτα μακριά από μας το σαθρό
Γένος στο οποίο βασιλεύει το πεπρωμένο, και στην δυστυχισμένη
Δουλεία και στην διαρκή απραξία και στους τάφους, θύμα χυδαίο, παραδίνει

[..]

Και ένας προφήτης σου, με την αλύγιστη
κατευναστική χορδή του Αλκαίου στη γη
από ιερό βασανιστήριο ευνοϊκό

τραγούδι θα υψώσει στον αδελφό λαό»⁸⁷.

---

⁸⁷ Carducci, *Levia Gravia*, σ. 98-102:

«Ai campi che verdeggiano
Piú lieti al ciel da la straniera clade
Splendi, nov'anno; esultino
Nude ne' raggi tuoi l'itale spade.[...]
Te chiama il figlio d'Ellade
Sovra le tombe de' suoi padri eretto;
E acceso de la memore
Speranza e d'ira l'innovato petto
Guarda a le rupi tessale
Onde Orfeo scese e il re de' prodi Achille,
A l'Egeo sacro, a l'isole
Radianti d'omeriche faville;
Guarda, e i fraterni vincoli
Rompe e l'oblique bavare dimore.
Preme, ancor preme i barbari
Di Riga il canto e di Bozzàri il core.
In vano in van la tunica
Del profeta guerrier tu spieghi a' venti,
A turbe gregge l'alacre
Fe' d'Alí chiedi in van, re de i credenti.
Ben tre fiate l'invido
Timor de' regi ti campò da morte:
Lèvati omai, del Bosforo
L'onde ritenta e le asiane porte.
Lungi da noi la putrida
Stirpe cui regna il fato, e a l'infelice
Servaggio ed a l'immobile
Ozio e a le tombe, preda ignava, addice.[...]

Οι τάφοι των προγόνων, σημείο αναφοράς των αγώνων για την ελευθερία, προκαλούν οργή στους Έλληνες για τα δεινά που περνούν. Αυτοί οι ιεροί τόποι διατηρούν ζωντανή την ιστορία και την αίγλη του πολιτισμού από τα ομηρικά χρόνια. Ο ηρωισμός του Ρήγα και του Μπότσαρη τρομάζουν ακόμη τους βαρβάρους, διότι η θυσία τους και το παράδειγμά τους είναι ακόμη ζωντανά. Ένα πολεμικό εγερτήριο για έναν λαό, που η ιστορία του δεν του επιτρέπει να μένει στην απραξία. Πρέπει να ξεσηκωθεί εναντίον του εχθρού, που βρίσκεται στις ασιατικές πύλες και να γίνει μπροστάρης για όλους και κυρίως για τον αδελφό λαό.

Στο ποίημα *Per la rivoluzione di Grecia*, ο Carducci επικροτεί την αντίδραση των Ελλήνων στην αυταρχική εξουσία, στο όνομα της Ελευθερίας:

«Λοιπόν, Ιερή Ελευθερία, παρούσα θεά,
ακόμη επισκέπτεσαι τη γη της Ελλάδας,
που ήδη με όπλα και τραγούδια
και με βωμούς που βγάζουν καπνούς – καιγόταν για σένα;

Και εκεί, που από τον παλιό Πειραιά, από το νησί
Που τα κατορθώματά σου διηγείται στους αιώνες,
Για την ανατριχιαστική φυγή
Ακόμη την πικρή στιγμή – διδάσκεις στους βασιλείς?

Ζήτω, ζήτω! Παντού των λαών

Ανάβεις εσύ τα όπλα, εσύ διαλύεις τους θρόνους,

E un tuo vate, la ferrea

D'Alceo corda quietata, in su le glebe

Dal pio travaglio floride

Leverà il canto a la fraterna plebe».

Εκεί είναι η μούσα μου,
Της εύστροφης φαντασίας – είμαι έτοιμος να πετάξω.

Σαν ευτυχισμένος ανάμεσα στο Σούνιο και τα νησιά
Τα αγαπημένα του Ομήρου και αγαπημένα του Απόλλωνα
Το γαλάζιο Αιγαίο φούσκωσε,
Πάνω σε αυτό περπάτα – των μεγάλων γεγονότων τον ήχο!

Ας σταματήσουν οι βασιλείς των βαρβάρων
Η Ελλάδα τους κυνηγά. Βλέπω τον Δημοσθένη
Στην Βαυαρική εξορία
Το αμείλικτο φρύδι – να ισοπεδώνει.

Μια σκιά ευχαριστημένη ψάχνει αυτόν στην αγορά
Που ήδη φλεγόταν, σείονταν, συγκρούονταν
Από τη φωνή του στον αχό
Όπως στις βροντές – η μαυρισμένη θάλασσα.

Από τότε που το ξίφος έκρυψε στην μυρτιά
Ο Αρμόδιος και ο γενναίος αδελφός ομόφωνα,
Πια πιο χαρούμενος
Για την Αθήνα – δεν βγήκε στον Υμηττό.

Ακούστε.. είναι ένας άλλος νεαρός βάρβαρος

Που η Αθήνα ζητά για βασιλιά. Κρύψου

Μούσα: μεταβάλλεται σε κλάμα

Του Αρμόδιου το τραγούδι – αυτές τις βαριές μέρες»⁸⁸.

---

⁸⁸ Carducci, *Levia Gravia*, σ. 111-113:

«Dunque pesente nume ancor visiti,
Sacra Eleuteria, la terra d'Ellade,
Che già d'armi e di canti
E d'altari fumanti — ardeva a te?
E là, dal vecchio Pireo, da l'isola
Che la tua gesta racconta a i secoli,
De la fuga tremante
Tu ancor l'amaro istante — insegna a i re?
Oh viva, oh viva! Dovunque i popoli
Tu a l'armi accendi tu i troni dissipati,
Ivi è la musa mia,
De l'agil fantasia — su l'ale io son.
Deh come lieto tra il Sunio e l'isole
Care ad Omero care ad Apolline
L'azzurro Egeo mareggia,
Su cui passeggia — de' gran fatti il suon!
Infrenin regi le genti barbare,
Grecia li fuga. Veggo Demostene
Su 'l bavarico esiglio
Il torvo sopracciglio — dispianar.
Ombra contenta ricerca ei l'àgora
Che già ferveva fremeva urtavasi
De la sua voce al suono
Sì come al tuono — il nereggiante mar

Ο Carducci παρακολουθεί την εσωτερική πολιτική κατάσταση της Ελλάδας και τη δημιουργία του Βασιλείου. Ο αυταρχικός χαρακτήρας και η έντονη παρεμβατική πολιτική της διακυβέρνησης του Όθωνα, τον έφεραν σε ρήξη με το ελληνικό περιβάλλον και οδήγησαν στην εκθρόνισή του. Οι μεγάλες δυνάμεις θα έστελναν στη συνέχεια έναν νέο βασιλιά, τον Γεώργιο Α΄ από τη Δανία.

Ο ποιητής απευθύνεται στην Ιερή Ελευθερία για την οποία πολέμησαν οι Έλληνες. Επισκέπτεται ακόμη την Ελλάδα η Ελευθερία και παρεμβαίνει, καταστρέφοντας τους θρόνους και πυροδοτώντας νέες αντιδράσεις και εξεγέρσεις, όταν οι βασιλείς δεν ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των ανθρώπων. Η Ελλάδα τους κυνηγά. Ο Δημοσθένης είναι έτοιμος να τους ισοπεδώσει. Όμως, ένας νέος βασιλιάς έρχεται και δημιουργεί φόβους και καχυποψία. Ο ποιητής καλεί τη μούσα του να κρυφτεί, καθώς ψυχανεμίζεται, πως έρχονται βαριές μέρες.

Προσωποποιεί την Ελευθερία, την Ελλάδα, τη Μούσα του και δίνει παραστατικότητα στο έργο του. Εικόνες όμορφες, αντιθέσεις, αναφορές σε πρόσωπα της αρχαίας Ελλάδας και της μυθολογίας αποτελούν τα συστατικά στοιχεία του ποιήματος, με τα οποία πετυχαίνει να περάσει μηνύματα και να εκφράσει συναισθήματα.

Ο δυναμισμός και η μαχητικότητα της νεανικής του ηλικίας των παραγμένων χρόνων, κοπάζει πια στα χρόνια της ωριμότητας. Αναζητά την ηρεμία στην καταπραϋντική δύναμη της Ήβης, που υπήρξε η προσωποποίηση της νεότητας και της αναγέννησης της ψυχής. Άρωμα αμβροσίας αναδύεται από το ποτήρι της, καθώς αυτή περνά φευγαλέα σαν άγγελος κι αυτή η ατμόσφαιρα τον αναζωογονεί και τον γεμίζει ευτυχία. Αποστασιοποιείται από τις σκοτεινές εποχές, που βέβαια τον

Da poi che il brando nel mirto ascosero
Armodio e il prode fratello unanime
Non mai di piú giocondo
Per Atene su 'l biondo — Imetto uscí.
Udite... È un altro fanciullo barbaro
Che Atene accatta rege. Nasconditi,
Musa: ritorna in pianto
D'Armodio il canto — a questi ignavi dí».

κρατούσαν σε εγρήγορση, ωστόσο τον ταλάνιζαν. Νιώθει πως η γαλήνια «ελληνική ζωή» κυλάει στις φλέβες του:

«Υστερα από το άρωμα αμβροσίας
Που αναδύεται από το ποτήρι σου και με περιβάλλει
Ω Ήβη, με τον θεϊκό βηματισμό
Πετάς χαμογελώντας και φεύγεις.
Πια του χρόνου τη σκία και τις παγωμένες
Έννοιες στην κορυφή δεν νιώθω, νιώθω
Ω Ήβη, την γαλήνια ελληνική ζωή
Να κυλάει στις φλέβες »⁸⁹.

Οι συνθήκες της εποχής άφηναν περιθώρια συνύπαρξης στοιχείων και ιδεών κάποιες φορές ετερόκλητων. Ο Carducci παρά το γεγονός πως αντιδρά και αντιμάχεται το ρεύμα του ρομαντισμού, δεν μπορεί να μείνει ανεπηρέαστος από αυτόν, αφού είναι δημιουργημα και εξέλιξη της εποχής του.

Η δική του γραφή πάλλεται από πάθος και μαχητικότητα, που τροφοδοτούνται από την αγάπη για την ελευθερία. Το ιστορικό παρελθόν έχει μια δυναμική ιδιαίτερη, αποτελεί μια πρόκληση, αλλά απέχει από την πεσιμιστική προσέγγιση του ρομαντισμού. Ο Carducci κρατάει την αγάπη για την ελευθερία, τη νοσταλγική

---

⁸⁹ Giosuè Carducci, "Odi Barbare", σ. 7:

«Poi che un sereno vapor d'ambrosia
De la tua coppa diffuso avvolsemei,
o Ebe con passo di dea
trasvolata sorridendo via;
non più del tempo l'ombra o de l'algide
cure su'l capo mi sento; sentomi,
o Ebe, l'ellenica vita
tranquilla ne le vene fluire».

προσέγγιση της φύσης, την προσήλωση στα υψηλά ιδεώδη, το θαυμασμό για τη μεσαιωνική ιστορία, τη θλίψη για τα ανεκπλήρωτα νεανικά όνειρα, τον σκεπτικισμό απέναντι στη μοίρα του ανθρώπου και τη φθαρτή φύση του. Πιστεύει στις δυνάμεις του ανθρώπου, στην αγάπη για τη ζωή και τη δράση. Στις θέσεις του Carducci αποκρυσταλλώνονται οι ιδέες του κλασικισμού, ενός «ελληνικού» κλασικισμού ωστόσο, λυτρωμένου από τον πόνο και τις σκιές του θανάτου ως το αναπόφευκτο της μοίρας κάθε πράγματος⁹⁰. Για τον Carducci το όραμα είναι η ζωή και η μάχη για αυτήν.

Ο Guerrazzi γράφοντας σε έναν φίλο του χαρακτηρίζει τη γραφή του Carducci αποτέλεσμα αντιγραφής ή μίμησης και τον συμβουλεύει να εμπνέεται από το παρελθόν, αλλά να γράφει με το δικό του τρόπο. Στην πραγματικότητα βέβαια, είναι εμφανές ότι ο Carducci «κατακτά και αφομοιώνει» και βάζει την προσωπική σφραγίδα στις δημιουργίες του⁹¹. Είναι πεπεισμένος, εξάλλου, πως δεν υπάρχει πρωτοτυπία στην τέχνη. Ο καλλιτέχνης βρίσκει αφορμές και εμπνέεται από την παράδοση, από το παρελθόν. Και τελικά η τέχνη δεν είναι παρά η παγκόσμια ανταλλαγή βιωμάτων και εμπειριών και η προβολή της κλασικής ομορφιάς. Ανιχνεύοντας, επομένως, τις αφορμές ενός ποιητικού έργου, δεν ενδιαφέρει να καταδείξει κανείς την αυθεντικότητα ή την πρωτοτυπία του συγγραφέα, αλλά το πώς και πόσο επιτυχημένα αναβιώνει και μετασχηματίζει την εμπειρία του παρελθόντος.

Το πρότυπο της ιδανικής πολιτείας έχει τα χαρακτηριστικά της ελληνικής δημοκρατίας του 5^{ου} αιώνα. Ο υπέρμαχος της δικαιοσύνης και της ελευθερίας θεωρεί ιδανικό το πολίτευμα, όπου οι πολίτες επιλέγουν τους άρχοντες τους ανάμεσα στους καλύτερους, που σέβονται τους νόμους τους οποίους κάποιοι σοφοί νομοθέτες έχουν νομοθετήσει, που τιμούν τις παραδόσεις και τους θεούς τους, αλλά και είναι έτοιμοι να τους υπερασπιστούν⁹².

Ωστόσο, ο Carducci γνωρίζει πως ο ελληνικός πολιτισμός και η ακμή του, είχαν στη βάση τους μια στρατιά δούλων, που εργάζονταν πολύ σκληρά, γεγονός που ερχόταν σε αντίφαση με το ελληνικό δημοκρατικό ιδεώδες και συγκρούονταν με το

---

⁹⁰ De Robertis, Scritti Di Renato Serra, σ. 536.

⁹¹ Galletti, Carducci, Il Poeta, Il Critico, Il Maestro, σ. 107

⁹² Οπ.π., σ. 216.

δικό του αίσθημα δικαίου και την ιδεολογία του. Εκείνος, εναποθέτει τις ελπίδες του στο λαό της Ιταλίας, περιμένοντας πως αυτός θα εξαλείψει τις δύσκολες και μαύρες περιόδους, θα βάλει τέλος στις βαρβαρικές κατοχές και θα φέρει τη λύτρωση και τη δικαιοσύνη.

B6. Ο G.CARDUCCI ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ

Ο Carducci θεωρεί πως μελετώντας, ο άνθρωπος καλλιεργεί και εξυψώνει το πνεύμα και τη ψυχή του. Συμβουλεύει τους νέους να προσεγγίζουν τη γνώση και την αλήθεια της ιστορικής παράδοσης με υπομονή και αγάπη, μέσα από τα αρχεία και τις βιβλιοθήκες, μέσα από αυτά τα περιβάλλοντα, που ζωντανεύουν το παρελθόν και γεμίζουν το μυαλό με εικόνες. Η δική του προσπάθεια στη διδασκαλική του καριέρα επικεντρώθηκε στην πραγματική και ουσιαστική μόρφωση των μαθητών του και την απαγκίστρωσή τους από τις παρωχημένες αντιλήψεις και τις ιδεολογίες μιας σαθρής κοινωνίας.

Στην εκδήλωση για την πρώτη επέτειο της διδασκαλικής του δραστηριότητας στο Πανεπιστήμιο της Bologna κάνοντας μια αποτίμηση της εκεί προσφοράς του, παραδέχεται πως οι μαθητές του δεν θα μάθουν πολλά πράγματα από αυτόν, αφού δεν είναι αυτός ο στόχος του. Εκείνο που επιθυμεί είναι να τους παρακινήσει σε έναν τρόπο σκέψης και δράσης διαφορετικό. Να δίνουν προτεραιότητα στο καθήκον και όχι στην ευχαρίστηση και περισσότερο στο «είναι» από το «φαίνεσθαι». Να εκτιμούν περισσότερο την απλότητα και τη χάρη, από το επιτηδευμένο και ψεύτικο, το δυνατό από το πομπώδες, την αλήθεια και τη δικαιοσύνη, από τη δόξα⁹³.

Γ. GIUSEPPE REGALDI

Γ1. Η ΖΩΗ ΤΟΥ G.REGALDI

Ο Giuseppe Regaldi γεννήθηκε στις 18 Νοεμβρίου του 1809 στην Novara. Η εκπαίδευσή του ξεκινά από το Seminario di Varallo, όπου για επτά χρόνια ταλανίζεται από στείρες και βαρετές διδασκαλίες, ανεπαρκών δασκάλων. Το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται σε αναγνώσματα, όπως η Βίβλος και η Θεία Κωμωδία, πρόζες του Bartoli, καθώς και στην ποιητική του Manzoni, του Borghi και

---

⁹³ Galletti, Carducci, Il Poeta, Il Critico, Il Maestro, σ. 360-361.

του Romani⁹⁴. Παράλληλα ζει σε ένα φυσικό περιβάλλον, που τον εμπνέει και αρχίζει σιγά σιγά να γράφει και να κάνει αυτοσχεδιασμούς στις παιδικές συντροφίες του. Σπουδάζει λογοτεχνία και φιλοσοφία στο Κολλέγιο των Ιησουιτών και συνεχίζει στο Τορίνο νομικές σπουδές για να ακολουθήσει το επάγγελμα του πατέρα του. Ωστόσο, αποτυγχάνει στις τελικές εξετάσεις και αποφασίζει να τα παρατήσει, διότι αισθάνεται πως τον έχουν αδικήσει. Στρέφεται έτσι, περισσότερο στον αυτοσχεδιασμό. Όπως θα πει ο ίδιος, προτίμησε τις Μούσες από την αυστηρή Θέμιδα⁹⁵.

Το 1832 του δίνεται η ευκαιρία από θεατής να γίνει πρωταγωνιστής δίπλα σε έναν άνθρωπο, που είχε ήδη διακριθεί ως αυτοσχεδιαστής, τον Giustiniani από την Imola, σε μια ποιητική βραδιά στην Novara και σε ένα θέμα που είχε τίτλο: Monti e Gianni at campi Elisi. Ένα χρόνο μετά, στις 2 Αυγούστου 1833 θα δώσει την πρώτη του παράσταση στο θέατρο d'Angennes και σε αυτές τις εξετάσεις θα περάσει με μεγάλη επιτυχία, καθώς ο κόσμος τον αποθεώνει. Αυτή είναι η βάρβαρη τύχη των ποιητών θα σχολιάσει, να κερδίζουν δημόσια την τιμή και την εκτίμηση που χάνουν ιδιωτικά,⁹⁶. Τον ίδιο χρόνο θα εκδώσει τις ωδές *La guerra* και *Inno alla Luna* στο Τορίνο⁹⁷.

Αυτή την εποχή αρχίζει το μεγάλο ταξίδι του ποιητή με παραστάσεις αυτοσχεδιασμών σε διάφορες πόλεις της Ιταλίας. Το 1836 πηγαίνει στη Ρώμη και στη συνέχεια στην Μπολόνια, στην Φλωρεντία και στην Περούτζια, ενώ τα δύο επόμενα χρόνια θα αφήσει τις καλύτερες εντυπώσεις στο Πιεμόντε, στην Τοσκάνη και στην Μόδενα. Το 1839 μετά από μια σύντομη παραμονή στην Προβηγκία, φεύγει για το Παρίσι, όπου θα μείνει ως το τέλος του 1840. Εκεί θα έχει την ευκαιρία να δημιουργήσει έναν ευρύ κύκλο γνωριμιών⁹⁸.

---

⁹⁴ Angelo De Gubernatis, "Ricordi Biografici," La Rivista Europea, vol. 1 (Firenze: Tipografia Editrice dell' Associazione, 1874), σ. 25.

⁹⁵ Raffaello Barbiera, Grandi E Piccole Memorie, 3rd ed., (Firenze: Successori Le Monnier, 1910), σ. 66-67.

⁹⁶ Giuseppina Gallo, Della Vita E Delle Opere Di Giuseppe Regaldi (Novara: Stabilimento Tipografico G.Cantone, 1909), σ. 11.

⁹⁷ Dim. Ioannis Tsolkas, Regaldi, Giuseppe, 2016, Διαθέσιμο: [http://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-regaldi_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-regaldi_(Dizionario-Biografico)), 16.01.2018.

⁹⁸ Tsolkas, Regaldi, Giuseppe, σ. 157.

Ο Regaldi είχε επιβλητική παρουσία και έντονη προσωπικότητα. Γοήτευε τους ακροατές του, ακόμη κι αν δεν γνώριζαν τη γλώσσα στην οποία πραγματοποιούσε τους αυτοσχεδιασμούς του, τόσο με την εκφραστικότητα και το πάθος στις απαγγελίες του, όσο και με την «απολλώνια» όψη του. Ήταν ψηλός και λεπτός, είχε ξανθά κυματιστά μαλλιά, σπινθηροβόλα γαλανά μάτια και βαρύτονη καθαρή φωνή. Δεν ήταν, όμως, μόνο το παρουσιαστικό του, που κέρδιζε το κοινό. Ο Regaldi ακολουθούσε το πνεύμα της εποχής του. Ήταν πιστός χριστιανός και η Βίβλος ήταν συχνά για αυτόν σημείο αναφοράς, αλλά και πηγή έμπνευσης. Βέβαια, είχε δημιουργήσει έναν διάλογο επικοινωνίας με το κοινό του, που ξεπερνούσε τους θρησκευτικούς δογματισμούς. Επίσης, ο λόγος και η ποίησή του πάλλονταν από πατριωτικές ιδέες και συναισθήματα, γεγονός που συχνά του δημιουργούσε πολλά προβλήματα. Το 1834 εκδιώχθηκε από τους αυστριακούς από την Λομβαρδία και τη Βενετία, τον επόμενο χρόνο από το Δουκάτο της Πάρμας, ενώ το 1836 κινδύνεψε ακόμη και η ζωή του, όταν τον χτύπησαν στις όχθες του Aniene, επειδή «δεν ήθελε να υποκύψει στους δικτάτορες της Arcadia»⁹⁹.

Ο Regaldi ήταν ένας τροβαδούρος, ένας περιπλανώμενος ποιητής, ένας βάρδος και έτσι προβάλλει ο ίδιος τον εαυτό του¹⁰⁰. «Όπως περιπλανιέται από τόπο σε τόπο αφήνοντας το ποιητικό του στίγμα, μοιάζει με το περιπλανώμενο χελιδόνι που αφήνει το παράπνοτό του στο σταυρό κάθε ναού, όπου σταματά για να ξεκουραστεί από το κουραστικό του ταξίδι»¹⁰¹.

Ο Felice Romani, ένας άνθρωπος που από την αρχή είχε διακρίνει το έμφυτο ταλέντο του, σκιαγραφεί το πορτραίτο του μεγάλου ποιητή: «Ο Regaldi μου παρουσίασε πραγματικά αυτήν την εικόνα, για την οποία φημίζονταν: ένας πραγματικός αυτοσχεδιαστής, με φωτοστέφανο που ακτινοβολεί, που σπάνια μπορεί να συναντήσει κανείς σε νεαρή ηλικία. Δεν τραγουδάει, απαγγέλει, δε χρησιμοποιεί τεχνάσματα σαν άλλους, αλλά παρουσιάζεται με όλη του την ειλικρίνεια και την ευγένεια. Δεν απομακρύνεται από το κοινό του, δεν προφασίζεται κόπωση, δεν επιδεικνύεται, δεν δείχνει αγωνία, αλλά κινείται, σαν να μην είναι προσηλωμένα χίλια

⁹⁹ Giuseppe Regaldi, *Canti E Prose Di Giuseppe Regaldi* (Torino: Tipografia Scolastica di Sebastiano Franco e Figli e Comp., 1858), σ. 201.

¹⁰⁰ Michael Ceasar, "Poetic Improvisation in the Nineteenth Century: Giuseppe Regaldi and Giannina Milli," *The Modern Language Review* (2006), σ. 703-705.

¹⁰¹ Regaldi, *όπ.π.*, σ. 6.

μάτια επάνω του. Η ησυχία που επικρατεί στο θέατρο στα σύντομα απαραίτητα διαλείμματα, μοιάζει να τον ανησυχεί, διότι είναι απόδειξη ότι οι θεατές τον παρακολουθούν. Εκείνος θέλει να πιστεύει, πως είναι μόνος του και από την ησυχία προτιμά τη φασαρία, γιατί γνωρίζει πως στην φασαρία, η φωνή του μυαλού του γίνεται πιο σθεναρή. [...] Δεν προετοιμάζει την ομιλία, ούτε τις κινήσεις του, επιταχύνει ή επιβραδύνει σαν να μην είναι ο ίδιος που μιλά και κινείται, αλλά μια εσωτερική, μυστική δύναμη που τον καθοδηγεί, όπως αυτή θέλει, είναι ο θεός»¹⁰².

Ο Guerrini θα γράψει, πως ο Regaldi, όπως και κάποιοι άλλοι που τιμήθηκαν όπως και αυτός, δεν τραγουδούσαν, επειδή ήταν συγκινημένοι, αλλά συγκινούνταν, επειδή τραγουδούσαν¹⁰³.

Ο καθηγητής του Giuseppe Precerutti με λίγες λέξεις περιγράφει την αύρα που δημιουργεί γύρω του: «Αυτός ο μαθητής μου είχε παθιασμένο πνεύμα, ζωνρή φαντασία και σπινθηροβόλο βλέμμα»¹⁰⁴. Κάπως έτσι, άλλωστε θα μιλήσει και ο Βίκτωρ Ουγκώ στον ίδιο: «έχετε την ψυχή, έχετε και τη φωνή: κουράγιο ποιητή»¹⁰⁵. Η πιο σπουδαία αναγνώριση, όμως, στη συνείδηση του Regaldi, θα ήταν ασφαλώς εκείνη του Manzoni, ο οποίος είχε εκφράσει το θαυμασμό του όχι μόνο για τις ωδές του, αλλά και για το χαρακτήρα του. Το φθινόπωρο του 1855 ο Regaldi ξανασυναντάει τον Manzoni στο σπίτι των Rosminiani. Εκεί του ανέφερε, πως όταν βρέθηκε στον τάφο του Χριστού στην Ιερουσαλήμ, απήγγειλε σε εκείνον τον ιερό χώρο τους ιερούς ύμνους του κι αυτό συγκινεί τον Manzoni¹⁰⁶.

Η αποδοχή του κόσμου τροφοδοτούσε το πάθος του και αυτό τον οδηγούσε σε νέες διαδρομές πέρα από τις Άλπεις. Ο ποιητής Autran τον περιγράφει μοναδικά ως «Περιπλανώμενο σαν τον Όμηρο και ξανθό σαν τον Απόλλωνα»¹⁰⁷. Στις αρχές του 1839 πηγαίνει στη Γαλλία. Αποθεώνεται στα γαλλικά σαλόνια και τον εκθειάζουν οι κριτικοί. Στο Παρίσι συμμετέχει σε λογοτεχνικό κύκλο δίπλα στην George Sad

---

¹⁰² Felice Romani, *Critica Letteraria, Lettere* (Torino: Tipografia Vincenzo Bona, 1883), σ. 187.

¹⁰³ Gallo, *Della Vita E Delle Opere Di Giuseppe Regaldi*, σ. 24.

¹⁰⁴ De Gubernatis, "Ricordi Biografici.", σ. 27.

¹⁰⁵ Barbiera, *Grandi E Piccole Memorie*, σ. 68.

¹⁰⁶ De Gubernatis, *όπ.π.*, σ. 29-30.

¹⁰⁷ *Όπ.π.*, σ. 19.

(συγγραφικό ψευδώνυμο της Amandine-Aurore-Lucile Dupin) και στον Alfonso di Lamartine, ο οποίος θα αναγνωρίσει ακριβώς τους δύο πόλους στους οποίους διοχετεύει την δημιουργικότητά του, αποκαλώντας τον «ποιητή και αυτοσχεδιαστή». Εγκωμιαστικά σχόλια δέχεται και από τομ Hugo, τον Lamennais και τον Quinet¹⁰⁸.

Γνωρίζει μεγάλη επιτυχία στην Ελβετία, στη Γερμανία, στο Μπάντεν, στη Γενεύη και στη Λωζάννη, ωστόσο κάποια στιγμή η έντονη ζωή τον κουράζει και νιώθει την ανάγκη να αποσυρθεί στην Ιταλία και να συνεχίσει σε πιο ήπιους ρυθμούς. Η αγάπη του κόσμου τον φέρνει στη Νάπολη, στη Σικελία, στην Καλαβρία, στην Πούλια, αλλά πλέον δεν τον ενδιαφέρουν οι τιμές και τα χειροκροτήματα. Αυτό που θέλει είναι να καλλιεργήσει την αγάπη για την ελευθερία και να παρακινήσει τους ανθρώπους για την κατάκτησή της. Ο Regaldi αγαπάει τον άνθρωπο κι αυτή η αγάπη είναι μια κινητήριος δύναμη. Ο Ανθρωπισμός είναι η αρχή που διαπνέει το έργο του¹⁰⁹.

Μια από τις τελευταίες του επιθυμίες είναι να επισκεφτεί την Ανατολή. Είναι έτοιμος να ταξιδέψει στην Ιερουσαλήμ, όταν συλλαμβάνεται από τους αυστριακούς στις 23 Οκτωβρίου 1849 στη Νάπολη και οδηγείται στη φυλακή, όπου περνούν από ενδελεχή εξέταση όχι μόνο τα βιβλία, αλλά και οι προθέσεις του. Μένει στη φυλακή για δεκαοκτώ ημέρες και στη συνέχεια τον βάζουν σε ένα γαλλικό ατμόπλοιο και τον στέλνουν στη Μάλτα. Σχετικά με το δυσάρεστο αυτό περιστατικό γράφει από τη Μάλτα στον αδελφό Benedetto: «Η κυβέρνηση της Νάπολη μου φέρθηκε πολύ άσχημα. Ήθελε να γίνω εχθρός του συντάγματος και του ιταλικού έθνους, να χαμογελώ στην Αυστρία και να γονατίζω στον Ποντίφικα»¹¹⁰.

Η λογοκρισία και ο κατατρεγμός νιώθει πως τον καταδικάζουν στη σιωπή. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δεν θα μπορούσε να ανθήσει ποίηση με πατριωτικό περιεχόμενο, που θα έδινε έμπνευση και ιδεολογία στους απελευθερωτικούς αγώνες¹¹¹.

---

¹⁰⁸ Dim. Ioannis Tsolkas, *Linguistica E Letteratura* (Pisa-Roma: Istituti Editoriali e Poligrafici Internazionali, 2004), σ. 158.

¹⁰⁹ Eugenio Camerini, *Profili Letterari* (Firenze: G.BARBERA, 1870), σ. 319.

¹¹⁰ Gallo, *Della Vita E Delle Opere Di Giuseppe Regaldi*, σ. 14.

¹¹¹ Ιωάννης Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα," *Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*, 2004., σ. 151.

Παραπονιέται σε ένα γράμμα του προς τον Giambattista Bazzoni τον Απρίλιο του 1829: «Τι αξίζει η ακούραστη φροντίδα των γραμμάτων, αν μου έχει αφαιρεθεί η ικανοποίηση να έχω ως αναγνώστες τα αδέρφια της πατρίδας μου; Τι αξία έχει αν η Λομβαρδία (φωλιά επιστημών και μεγαιρών που προσπαθούν την καταστροφή) να μην μπορεί να μας ρίξει μια ματιά; Θεία φώτιση επικαλούμαι να μην επιβληθεί μια βαθεία σιωπή στις λογοτεχνικές εφημερίδες, που ο εμψυχωτικός ήχος του χειροκροτήματος αποτελεί την μοναδική παρηγοριά της καταφρονημένης και επισφαλούς ιταλικής λογοτεχνίας. Εγώ είμαι Ιταλός και νιώθω δυνατή αγάπη για την πατρίδα και για αυτό δεν θα έχω ποτέ την ευτυχία να εκφράσω δημόσια τα αυθόρμητα ξεσπάσματα της καρδιάς μου και θα είμαι καταδικασμένος στη σιωπή ή στο να ενδιαφέρομαι για πράγματα που δεν αφορούν στην Παλιγγενεσία της ένδοξης Πατρίδας»¹¹².

Ο Regaldi γνωρίζει καλά τη δύναμη της μαχητικής λογοτεχνίας και της πατριωτικής ποίησης και το πώς μπορούν αυτές να υπηρετήσουν την Ιταλική Παλιγγενεσία. Εκφράζει την αγανάκτησή και την οργή του για την καταπίεση και τον διωγμό που υφίσταται, καθώς αισθάνεται πώς εμποδίζεται η επικοινωνία του με τους συμπατριώτες του και φοβάται ότι οι ιδέες του δεν θα μπορούν να γίνουν κινητήριοις δύναμη για τους αγώνες τους.

Το 1850 τελικά αρχίζει το ταξίδι του στην Ανατολή. Η Αλεξάνδρεια, ο Λίβανος, η Ιερουσαλήμ, η Κωνσταντινούπολη και μετά πάλι η Μέμφιδα, οι Θήβες, το Λούξορ και πολλά άλλα μέρη υπήρξαν σταθμοί στην περιήγησή του. Εντυπωσιάζεται από τα μνημεία, μελετά και θαυμάζει τα έργα τέχνης και ζωγραφικής¹¹³. Αλλωστε «εμείς βλέπουμε έναν ποιητή που βρίσκεται συνέχεια σε κίνηση, σπρωγμένος όχι τόσο από την ανάγκη να τραγουδήσει, όσο να νιώσει τις ομορφιές της φύσης και τα θαύματα της τέχνης»¹¹⁴.

Το ταξίδι στην Ανατολή, ωστόσο, είχε και μια άλλη παράμετρο. Ο Regaldi πραγματοποίησε μια διπλωματική συνάντηση στην Κιουτάχεια με τον εξόριστο

---

¹¹² Giambattista Bazzoni, Contributo Alla Storia Del Romanzo Storico Italiano Con Lettere E Documenti Inediti, Opere Di Giosuè Carducci (Città di Castello: Ed.Lapi, 1906), σ. 44, στο Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα", σ. 151.

¹¹³ Gallo, Della Vita E Delle Opere Di Giuseppe Regaldi, σ. 14-16.

¹¹⁴ De Gubernatis, "Ricordi Biografici", σ. 41.

κυβερνήτη της Ουγγαρίας, Kossuth. Εκεί μίλησαν για τις ομοιότητες των δύο λαών, τους κοινούς εχθρούς και τις κοινές ελπίδες για την παλιγγενεσία, που υποδείκνυαν την ένωση των δυνάμεων και την κοινή δράση τους. Αναφέρθηκαν επίσης, στον ουγγρικό πόλεμο και την ιταλική πολιτική, αλλά και στη λογοτεχνία. «Α, εσείς, Ιταλοί, έχετε μια εθνικότητα, που κανείς δεν θα μπορέσει να σας κλέψει: την εθνικότητα των τεχνών και των ωδών»¹¹⁵, θα σχολιάσει ο Kossuth για να εκφράσει το θαυμασμό του στην Ιταλική κουλτούρα. Ο Regaldi ήθελε να προσελκύσει τον Kossuth στο άρμα της Σαβοΐας και να αποτρέψει μια συνεργασία με τον Mazzini και το κόμμα του, που θα δίχαζε την Ιταλία, όπως διατείνεται Μάλιστα εξέφρασε την κατηγορηματική του άποψη του πως μόνο στον Vittorio Emanuele θα μπορούσαν να εμπιστευτούν τις τύχες των Ιταλών¹¹⁶.

Τον Απρίλιο του 1851 αφήνει την Ανατολή για να ταξιδέψει στην Ελλάδα. Ο τόπος αυτός είναι συνυφασμένος στο μυαλό του με τον Όμηρο. Πηγαίνει στην Ιθάκη, ακολουθεί τα βήματα του Οδυσσέα στα μέρη που τραγούδησε ο μεγάλος έλληνας ποιητής. Επισκέπτεται το μνημείο του Ιωάννη Καποδίστρια στη Λευκάδα και το νησάκι Exoia στην Κέρκυρα, όπου αναπαύονταν επιφανείς εξόριστοι ιταλοί. Πηγαίνει στην Κεφαλονιά, στους Παξούς, στην Πάργα και στη Λευκάδα, μελετά τους ανθρώπους, προσεγγίζει τη σκέψη τους, αφουγκράζεται τις ανησυχίες και τις ελπίδες τους και γνωρίζει τα έθιμά τους

Για τον Regaldi τα ταξίδια δεν είναι απλά εμπειρίες. Είναι οι αφορμές για να γνωρίσει από κοντά σε μια άμεση αλληλεπίδραση τη γλώσσα και την κουλτούρα, την ιστορία και τη λογοτεχνία των Ελλήνων. Κι ύστερα ανασυνθέτει τις εικόνες, αποτυπώνοντας στη γραφή του τις εντυπώσεις και τις πληροφορίες του. Τα κεφάλαια που αφορούν στη Σμύρνη, στον Διονύσιο Σολωμό, στην Πάργα, στον Καποδίστρια, στην Εξορία, στο Πανεπιστήμιο της Κέρκυρας και στον Θεόφιλο Καΐρη φωτίζουν την πολιτική, κοινωνική και θρησκευτική ζωή της Ελλάδας εκείνης της περιόδου¹¹⁷.

Το 1853 ο Regaldi επιστρέφει στην Ιταλία και συγκεκριμένα στο Τορίνο, όπου είχαν βρει καταφύγιο αρκετοί άνθρωποι, εξόριστοι των τυραννικών

---

¹¹⁵ Luigi Chiala, Italia E Ungheria. G.Regaldi a Kutaia Nell'ottobre Del 1850 (Torino: Derossi e Dusso, 1859), σ. 12

¹¹⁶ Όπ.π., σ. 11-15.

¹¹⁷ Tsolkas, Regaldi, Giuseppe, σ. 159.

καθεστώτων. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, προσπαθεί να συγκεντρώσει τις μνήμες, τις εντυπώσεις και τις εμπειρίες του και να τις μετουσιώσει σε στίχους. «Ο αυτοσχεδιαστής θα μεταμορφωθεί σε ποιητή και σε περίφημο πεζογράφο»¹¹⁸.

Ωστόσο, αυτή είναι μια περίοδος εξαιρετικά δύσκολη για τον Regaldi, καθώς η δυσχερής οικονομική του κατάσταση –συνέπεια ασφαλώς και των πολυετών ταξιδιών του- δεν του επιτρέπει να ανταποκριθεί ακόμη και στις βασικές του ανάγκες. Οι προσπάθειες του και οι επαφές του με διάφορους ιθύνοντες και πολιτικά πρόσωπα, προκειμένου να βρει τρόπους που θα του εξασφάλιζαν την επιβίωσή του, παρά τις διαβεβαιώσεις και τις υποσχέσεις που του έδιναν, έπεφταν στο κενό. Κλονίζεται η υγεία του κι αυτό επιδεινώνει την κατάστασή του. «Στην αδυναμία του σώματος προστίθεται και εκείνη του μυαλού, που είναι ακόμη χειρότερη. Μετά από πολλές στερήσεις είμαι αποφασισμένος να ρισκάρω μια όμορφη φήμη για λίγες εκατοντάδες φράγκα», θα γράψει στον αγαπημένο του αδελφό Benedetto¹¹⁹.

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε και τις ψεύτικες υποσχέσεις, ο Regaldi ποτέ δεν καταφέρθηκε εναντίον ανθρώπων, αλλά ούτε και μεμψιμοιρούσε. Προτιμούσε να στρέφει τη σκέψη του σε δρόμους δημιουργικούς. Κι άρχισε μια δεύτερη ζωή, μοναχική και μελαγχολική, με το όνειρο να αποτυπώσει όλες τις ταξιδιωτικές του εμπειρίες και τις αναμνήσεις του σε ένα έργο. Ταυτόχρονα προσπαθούσε να εξασφαλίσει την επιβίωσή του, πουλώντας μικρά άρθρα στα οποία περιέγραφε κάποια ταξίδια του. Η αμοιβή του για το καθένα ήταν πέντε λίρες, αν και οι εμπειρίες αυτές του είχαν κοστίσει τις αποταμιεύσεις όλης του της ζωής¹²⁰.

Παρά το γεγονός, ότι ο υποτιμητικός τίτλος του αυτοσχεδιαστή θα τον ακολουθούσε για πάντα, ο Regaldi μπορούσε να δημιουργήσει στίχους πιο εκλεπτυσμένους από εκείνους ανθρώπων, που ήταν γεννημένοι ποιητές. Όμως, δεν ήταν εύκολο η κυβέρνηση να παραχωρήσει μια έδρα Πανεπιστημίου σε έναν αυτοσχεδιαστή, ακόμη κι αν επρόκειτο για έναν άνθρωπο χαρισματικό σαν τον Regaldi. Παραβλέποντας την πνευματική του καλλιέργεια και τις γνώσεις του, το 1860 τον τοποθετεί στο Λύκειο της Πάρμας, για να διδάξει το μάθημα της Ιστορίας

---

¹¹⁸ Gallo, Della Vita E Delle Opere Di Giuseppe Regaldi, σ. 18.

¹¹⁹ Όπ.π., σ. 20.

¹²⁰ De Gubernatis, "Ricordi Biografici", σ. 23.

σαν να ήταν ένας ασκούμενος δάσκαλος. Ακολουθεί το 1862 το Πανεπιστήμιο του Κάλιαρι για τέσσερα χρόνια, ώσπου τελικά του παραχωρείται η έδρα Αρχαίας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Bologna, θέση στην οποία θα παραμείνει για οκτώ χρόνια. Ο Regaldi, ταξιδεύοντας από την Αίγυπτο ως την Παλαιστίνη και από το Λίβανο ως τη Μικρά Ασία και την Ελλάδα, είχε αποκτήσει εξαιρετικές γνώσεις για τους πολιτισμούς των λαών και την ιστορία τους. Επιπλέον, είχε την ικανότητα να γοητεύει τους ανθρώπους και οι χώροι όπου πραγματοποιούσε τις ομιλίες του ήταν κατάμεστοι, όπως ακριβώς τότε που παρουσίαζε τους αυτοσχεδιασμούς του¹²¹.

Ήταν μια προσωπικότητα που συνδύαζε ανωτερότητα πνεύματος, ευγένεια ψυχής και καθαρότητα συναισθημάτων και ταυτόχρονα είχε πολλές γνώσεις και εμπειρίες από τα πολυάριθμα ταξίδια του από άκρη σε άκρη.

Η προσήλωσή του στο τρίπτυχο Θεός, Πατρίδα, Ανθρωπισμός ερμηνεύεται από τον ίδιο ως εξής: «Είχα πάντοτε μπροστά μου τρία ιδανικά, το Θεό, την Πατρίδα, τον Ανθρωπισμό. Τρία είναι τα βιβλία μου, η Βίβλος, ο Όμηρος και ο Δάντης. Η Βίβλος είναι ο Θεός και βλέπω σε αυτόν την επίδραση, το ακατανόητο, το αιώνιο. Ο Όμηρος είναι ο άνθρωπος, πιστό αντίγραφο, με τα πάθη του, με τις αρετές του, με τα συναισθήματά του, όμορφα και άσχημα. Ο Δάντης είναι ακόμη ο άνθρωπος, αλλά είναι ο άνθρωπος που θεοποιείται, ο άνθρωπος που κατανοεί τα σφάλματά του και τα μισεί, που εξαγνίζεται και ακολουθεί το μονοπάτι της αγνότητας. Και όπως τρία είναι τα βιβλία μου, τρεις είναι επίσης οι χορδές της λύρας μου. Η πρώτη χορδή είναι η πίστη, που αναδύει άρωμα θυμιάματος, η δεύτερη είναι η ελπίδα, που ευωδιάζει σαν τριαντάφυλλο, η τρίτη είναι η αγάπη, πύρινη και φλογερή, σαν τη ηφαιστειακή λάβα που κυλάει»¹²².

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του το όνειρό του είναι να ολοκληρώσει τα απομνημονεύματα των ταξιδιών του και να ασχοληθεί κυρίως, με τον τελευταίο του

---

¹²¹ De Gubernatis, "Ricordi Biografici", σ. 23-24.

¹²² Gallo, Della Vita E Delle Opere Di Giuseppe Regaldi, σ. 23:

«Io ebbi sempre dinanzi tre ideali, Dio, Patria, Umanità, scriveva Giuseppe Regaldi: tre sono i miei libri, la Bibbia, Omero e Dante. La Bibbia è Dio; e veggio in lei l'influito, l' incomprensibile, l'eterno. Omero è l'uomo, fedelmente ritratto colle sue passioni, colle sue virtù, co' sentimenti suoi buoni e perversi. Dante è ancora l'uomo, ma è l'uomo che s'india, è l'uomo che conosce i suoi falli, e li detesta, e se ne purga e si avvia sul sentiero della virtù. E come tre sono i miei libri, tre sono ancora le corde della mia lira. La prima corda è la fede, che manda profumi d'incensi; la seconda è la speranza, che olezza come una rosa; la terza è l'amore, potenza ignita e ardente, come strisciadi lava».

σταθμό, την Αίγυπτο. Ο θάνατος τον βρίσκει στο κατώφλι του Πανεπιστημίου, σε αυτούς τους χώρους που αγάπησε, στις 14 Φεβρουαρίου του 1883¹²³.

Γ2. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Ο Giuseppe Regaldi ονειρεύεται από πολύ νωρίς ένα ταξίδι στην Ελλάδα. Ο δικός του «περιπλανώμενος ποιητής» έχει στην καρδιά του την Ελλάδα και την Ανατολή, ήδη από τα όνειρα των πρώτων χρόνων του. Αυτό θα εξομολογηθεί, σκιαγραφώντας ουσιαστικά το δικό του πορτραίτο:

«Έχει στην καρδιά την Ελλάδα και την Ανατολή

από τα όνειρα των παιδικών του χρόνων:

Ελλάδα! Ανατολή! ... αυτές είναι οι δυνατές σκέψεις

που απασχολούν τις μέρες του βάρδου»¹²⁴.

Στη συνέχεια το όνειρο θα γίνει σκοπός ζωής και συγκεκριμένος στόχος, που μάλιστα θα εκφράσει και μέσα από το ποίημα *Byron*, αφιερωμένο στον λόρδο Βύρωνα, τον φιλέλληνα που θα χάσει τη ζωή του υπερασπίζοντας την Ελλάδα:

« Εγώ πράγματι, βέβαια θα έρθω περιπλανώμενος

Στην Ελληνική γη, και με σεβασμό

Θα έρθω περιδιαβαίνοντας στα ίχνη της δικής σου ζωής»¹²⁵.

---

¹²³ Gallo, Della Vita E Delle Opere Di Giuseppe Regaldi, σ. 21-22.

¹²⁴ Regaldi, Canti E Prose Di Giuseppe Regaldi, σ. 150:

«Ha nel core la Grecia e l' Oriente

Sin dai sogni degli anni primieri:

Grecia! Oriente!... ecco i forti pensieri

Che del bardo consumano i di».

¹²⁵ Giuseppe Regaldi, Canti Di G.Regaldi (Napoli: Stamperia del Fibreno, 1847), σ. 250:

«Io pure, io pure andrò pellegrinando

Nell'Ellenica terra, e con rispetto

Andrò sull'orme di tua vita errando».

Διανθίζει το ποίημα με πολλές εικόνες από μια Ελλάδα, που δεν έχει δει ακόμη, όμως τη φαντάζεται από αυτά που έχει διαβάσει. Φαντάζεται το σκούρο της νυχτιάς να απλώνεται, καθώς οι υάκινθοι και οι βιολέτες επαναλαμβάνουν μια τρυφερή προσευχή για το χαμό του ήρωα-πολεμιστή, μια προσευχή που μιλάει για την αγάπη προς την πατρίδα.

Σε αυτήν την πατρίδα, όπου άνθισαν μεγάλα έργα τέχνης, σε αυτήν που οι επτά σοφοί έφτιαξαν αιώνιο μνημείο Σοφίας, θα έρθει κι αυτός για να φιλήσει με σεβασμό τη γη.

Θα επαναλάβει τους στίχους με τους οποίους ο Πίνδαρος εγκωμιάζε τους Ολυμπιακούς αγώνες και οι οποίοι θα τιμούν αιώνια τις προσπάθειες αυτές.

Κι ύστερα περνώντας από τις πρώτες δόξες στους νεότερους χρόνους, στα ταραγμένα και δύσκολα χρόνια αυτής της χώρας, μιας χώρας που ξεχώριζε πάντα στο πέρασμα των αιώνων, θα χαιρετίσει αυτόν τον τόπο, στον οποίον ο Μπότσαρης μια ζοφερή νύχτα, ανάμεσα σε εχθρικά σπαθιά, θα βρεθεί μόνος αντιμέτωπος με την οργή της άπληστης μοίρας του: « Τώρα των Ολυμπιακών αγώνων στον αγωνιστικό χώρο

Θα επαναλάβω τις ρίμες του Πίνδαρου

Που καθιστούν αιώνια την τιμή της προσπάθειας

Ύστερα ορμώντας από τις πρώτες δόξες

Στα νέα γεγονότα τα ταραγμένα και προφανή

Θα χαιρετίσω εκείνον τον τόπο, όπου ο Μπότσαρης

Μια σκοτεινή νύχτα, ανάμεσα σε εχθρικά σπαθιά

Αντιμέτωπισε μονάχα την οργή του άπληστου πεπρωμένου»¹²⁶.

---

¹²⁶ Regaldi, Canti Di G.Regaldi, σ. 251:

«Or d' Olimpici ludi in sull' agone

Ripeterò di Pindaro le rime

Ch' eternaro l' onor della tenzone

Poscia volando dalle glorie prime

Ήδη, μέσα στο μυαλό του ο Regaldi οραματίζεται την περιήγησή του και βρίσκει τους κοινούς τόπους και τα κοινά στοιχεία με την δική του πατρίδα. Οι ήρωες της Ελλάδας γίνονται πηγή έμπνευσης και σημείο αναφοράς στους στίχους του.

Το 1833 στο λυρικό ποίημα *La Guerra*, που αφιερώνει στον Giacomo Giovanetti, σε ένδειξη ειλικρινούς εκτίμησης, «in segno di sincera stima», ο Regaldi σκιαγραφεί όλα τα πρόσωπα του πολέμου, του επιθετικού, του αμυντικού, του απελευθερωτικού, εκείνου που αφήνει χιλιάδες θύματα πίσω του και ερημώνει τα πάντα, εκείνου που διεκδικεί την ελευθερία από τους ανηλεείς κατακτητές και φέρνει πίσω τις ήρεμες και ευτυχισμένες μέρες: «Επιστρέφουν οι ήρεμες μέρες», «Tornano i dì tranquili»¹²⁷.

Οι Έλληνες υπήρξαν για τον μεγάλο ποιητή πρότυπα ανδρείας και μαχητικότητας. Οι αγώνες τους αναφέρονται ως παράδειγμα προς μίμηση για τους επιγόνους, καθώς η αυτοθυσία τους μεταφράζεται σε ατέλειωτο πένθος και επιθανάτιους θρήνους:

«Αν ρωτήσω για το θυμό σου
τις όχθες του Ελλησπόντου,
η ηχώ στους επιθανάτιους θρήνους
θα απαντήσει για το έλεός σου.
Δείχνει ο Έλληνας στους επιγόνους
το αιώνιο πένθος για τις σφαγές
της τυραννίας της Ανατολής,

Ai nuovi eventi tempestosi e chiari
Di quella terra in ogni età sublime,
Saluterò quel campo in cui Bozzàri
In cupa notte, fra nemiche spade
Solo l'ire affrontò de' fati avari».

¹²⁷ Giuseppe Regaldi, *La Guerra, Canto Lirico Con Alcune Poesie Estemporanee* (Torino: Stamperia reale, 1833), σ. 23.

κατάκοπο το κύμα της Ιωνίας.

Σε αυτή τη θάλασσα της δόξας

που έγινε τάφος για χιλιάδες ήρωες

ποιος ναύτης στην ψυχή

δεν θα νιώσει παγερό τρόμο»¹²⁸.

Ο πόλεμος βρήκε πολλές αφορμές για να δείξει το θυμό του στα στενά του Ελλησπόντου στη μακραίωνη ελληνική ιστορία. Η θάλασσα αυτή έγινε ο υγρός τάφος χιλιάδων ανθρώπων, που έδωσαν τη ζωή τους για τα ιδανικά τους, μαχόμενοι ενάντια στον κατακτητή από την ανατολή.

«Όταν εμφανίζονται οι σκιές

από τις σπηλιές των Κιμμέριων

και στον απέραντο ωκεανό πέφτει η νύχτα,

αγγλικό πνεύμα με πρόσωπο,

που ακτινοβολεί στο προφητικό φως,

---

¹²⁸ Regaldi, La Guerra, Canto Lirico Con Alcune Poesie Estemporanee, σ. 8-9:

«Se di tuo sdegno interrogo

Dell' Ellesponto l'onde,

eco di morte ai gemiti

Della pietà risponde.

Addita il Greco ai posterì

Di strage immenso lutto,

D'oriental tirannide

Stanco di Jonia il flutto.

Su questo mar di glorie,

Che a mille eroi fu tomba,

A qual nocchier su l'anima

Gelido orror non piomba».

κατεβαίνει στην φοβερή αγκάλη
του μαύρου σύννεφου και κάθεται.
Καταρρακωμένος από τη μεγάλη θλίψη,
κατεβαίνει στο Μεσολόγγι
κι απαρηγόρητος θρηνεί
για τα φοβερά γεγονότα της Αχαΐας.
Εκφράζει μέσα από την ποίηση τον λυπημένο
τόνο του πόνου
και στη λαβωμένη Ελλάδα
ανανεώνει την αφοσιωμένη αγάπη.
Αυτός ψάχνει το πέτρινο μνημείο
του γενναίου Μάρκου,
που γνώριζε να συντρίβει την οργή
του Οθωμανού Ίππαρχου.
Ύστερα θέλησε να σφίξει και να φιλήσει
το μνημείο που καθαγίαζε
για εκείνον η Ελλάδα,
ευγνώμων και ευλαβική».
Μια σκιά θλιμμένη κρυμμένη
στο σκούρο σύννεφο
και η πόλη σε στάχτη
μετατρέπει τη συμφορά.
Και φωνάζει στον Έλληνα: τόλμα

να αψηφήσεις το πνεύμα του θανάτου,
αγωνίσου και θα απολαύσεις την ευτυχισμένη δόξα
των δαφνών και των μυρτιών»¹²⁹.

---

¹²⁹ Regaldi, La Guerra, Canto Lirico Con Alcune Poesie Estemporanee, σ. 9:

«Quando gli spettri sbucano
Dalle cimmerie grotte,
E su l'immenso oceano
Precipita la notte,
Anglico spirto in delfica
Luce raggianti il viso
Scende nel sen sulfureo
Di negra nube assiso.
Vinto da grave angoscia
Su Missolungi Ei scende
Inconsolato a piangere
L'orride Achee vicende.
Sposa alla cetra il flebile
Accento del dolore,
E alla piagata Grecia
Rinnova il fido amore
Ei cerca il sasso memore
Del generoso Marco,
Che seppe l'ire infrangere
Dell'ottomano Ipparco.
Poi di baciare, di stringere
Il marmo suo desia,
Che gli sacrava Ellenia
Riconoscente e pia...
Ombra dogliosa asconditi
Entra la nube oscura;

Ίσως, αποκτά μεγαλύτερη αξία η θυσία του άγγλου φιλέλληνα, λόρδου Byron, αφού έδωσε τη ζωή του για μια πατρίδα, που δεν ήταν δική του. Την αγάπησε, ωστόσο, σαν δική του και για την προσφορά του αυτή-η Ελλάδα θα του ήταν πάντα ευγνώμων. Ο ποιητής δεν θα μείνει μόνο στους αγώνες των Ελλήνων. Η γενναιότητά τους αποτελεί παράδειγμα και για τους άλλους. Η ορμή και τα δίκαιά της παρασέρνουν και άλλους σε αυτούς τους αγώνες. Τιμούν και προσκυνούν τα μνημεία των ηρώων της και γίνονται κι εκείνοι ήρωες. Ο Μάρκος Μπότσαρης τόλμησε να αναμετρηθεί με τον θάνατο και να νικήσει, αφού κέρδισε την αιώνια δόξα και έγινε ίνδαλμα και παράδειγμα ανδρείας και αυτοθυσίας.

«Byron! Πέρασαν αρκετά χρόνια

Της βάρβαρης έριδας

Τώρα σταμάτησαν οι αντιθέσεις

Όμως στην έρημη αρένα

Περιδιαβαίνει εκείνη η ησυχία,

που κάτω από το πάλκο βασιλεύει

ενός αθώου θύματος

η άδικη καταδίκη σε θάνατο, θα μένει»¹³⁰.

L'alta citade in cenere

Converse la sventura.

Gridasti al Greco: suscita

Del morto ardir gli spirti,

Pugna, e godrai la gloria

Lieta di lauri e mirti;».

¹³⁰ Regaldi, La Guerra, Canto Lirico Con Alcune Poesie Estemporanee, σ. 10-11:

«Byron! Lunghi anni volsero

Di Barbara tenzone,

Or le contese cessero,

Ma sul deserto agone

Την άνοιξη του 1837 μέσα στα πλαίσια της περιοδείας του σε διάφορες πόλεις της Ιταλίας, θα βρεθεί στη Φλωρεντία για μια ακόμη φορά και εκεί θα απαγγείλει στίχους αφιερωμένους στον φιλέλληνα Byron. Ο Regaldi εκφράζει την επιθυμία να ακολουθήσει τα βήματα εκείνου στην Ελλάδα και στους τελευταίους στίχους του γίνεται πιο γλαφυρός:

«Αν καθοδηγήσεις τα φτερά μου στην ελληνική γη,
θα μπορέσω να γράψω υπέρ της ελληνικής γης
ένα δελφικό έργο ισάξιο της Ιταλίας
και με την οργή που θα νιώσω,
επιστρέφοντας στην Ιταλία θα το έδειχνα
έναντια στους δειλούς, που μου κήρυξαν πόλεμο,
όπλα νικητήρια τους στίχους μου θα είχα.
Και χλευαστής των μοχθηρών, μεθυσμένος από χαρά
στην έκσταση των ποιημάτων θα πέθαινα»¹³¹.

Passeggia quel silenzio,
Che sotto il palco regna
D'un'innocente vittima
Dannata a morte indegna».

¹³¹ De Gubernatis, "Ricordi Biografici", σ. 37:

«Se tu mi reggide del desio le piume
Vergar saprò sovra la greca terra
Degno d' Italia un delfico volume.
E con la bile, che '1 mio cor rinserra
Ritornando all' Italia il mostrerei
Contra i codardi che mi fecer guerra.
Armi vittrici nelle rime avrei,
E, sprezzator de' Mevi, ebbro contento,

Και πράγματι, βρίσκεται σε μια έκσταση, καθώς οι θεατές ξεσπούν σε χειροκροτήματα.

Γίνεται πιο έντονη η επιθυμία του να βρεθεί στα ίδια μέρη για να πάρει δύναμη να αντιμετωπίσει και τους δικούς του πολέμιους. Εκείνους που είναι οι αίτιοι για την ταραγμένη ψυχική του κατάσταση, που δεν του επιτρέπει να προετοιμάσει όπως θα ήθελε το ταξίδι του. Η γραφή του αυτήν την περίοδο αποτυπώνει την ψυχολογική του φόρτιση, εξαιτίας των επικρίσεων και κατηγοριών που δεχόταν από τους Μενί (κακεντρεχείς ποιητές ή κριτικοί) και την ανάγκη του να βρει στήριγμα και ελπίδα στο ελληνικό μεγαλείο¹³².

Το 1842 στο ποίημα *Il mare*, φαίνεται η πίεση που νιώθει, αφού απουσιάζει ο θεός που θα μπορούσε να του εξασφαλίσει ευνοϊκή αύρα στο ταξίδι αυτό με προορισμό το πολυπόθητο Αιγαίο, εκείνος που θα οδηγούσε την πλώρη του στο βασίλειο της Ανατολής. Θα έφευγε από την Ιταλία περιπλανώμενος για να πατήσει γεμάτος δέος και έμπνευση το χώμα της Ελλάδας, για να γονατίσει μπροστά στην Σπάρτη και την Αθήνα¹³³.

Γ3. ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το ταξίδι για την Ανατολή ξεκινάει το 1849 και διαρκεί τέσσερα χρόνια. Τον Απρίλιο του 1851 πηγαίνει στην Ελλάδα. Αποτιμώντας επιγραμματικά την περίοδο αυτή και τους ανθρώπους που γνώρισε σε αυτά τα μέρη, γράφει: «Στην τετραετή περιήγησή μου στην Ανατολή (1849-1853) τρεις εξαιρετικοί άνδρες, ο Διονύσιος Σολωμός, ο Luigi Kossuth και ο Θεόφιλος Καΐρης, έμειναν στο μυαλό μου με μοναδικό τρόπο, διότι αντιπροσώπευαν για μένα την Ποίηση, την Πολιτική και τη Φιλοσοφία στις πιο υψηλές τους εκφράσεις»¹³⁴.

Ίσως, πραγματικά οι εμπειρίες του από ανθρώπους και τόπους ξεπερνούσαν τις προσδοκίες και την εικόνα που είχε δημιουργήσει στο μυαλό του τόσα χρόνια

Nel delirio dei carmi io morirei».

¹³² Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα", σ. 156.

¹³³ Regaldi, *Canti E Prose Di Giuseppe Regaldi*, σ. 70.

¹³⁴ Giuseppe Regaldi, *Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi* (Livorno: Vigo, Franc., 1879), σ. 430.

πριν. Ο Regaldi αρχίζει να μεταφέρει στο χαρτί όσα έζησε, όταν επιστρέφει πια στην πατρίδα του.

Γ4. Η ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΣΟΛΩΜΟ

Ο πρώτος του σταθμός είναι η Κέρκυρα. Η παραμονή του εκεί είναι συνδεδεμένη με τον μοναχικό conte Dionisio Solomos. Γράφοντας προς τον μαθητή του Σολωμού, Giulio Tiraldo, μια μονογραφία αφιερωμένη σε εκείνον, φωτίζει στιγμές και καταγράφει μνήμες από τη φιλία, που αναπτύχθηκε μεταξύ τους. Συνήθιζε να συναντά τον ποιητή στο Κάστρο κοντά στην αγγλικανική εκκλησία τα απομεσήμερα. Τον θυμάται να δίνει γλυκά στα παιδιά του αγγλικού σχολείου, που έπαιζαν εκεί γύρω και να χάνεται ανάμεσά τους, για να ξεκουράσει έτσι ίσως, λιγάκι το πνεύμα του. «Άνθρωπος ευγενής, κομψός στους τρόπους, ξεκάθαρος ομιλητής, γλυκομίλητος απέναντι στους λίγους που άφηνε να τον προσεγγίσουν. Ήταν για εκείνους μια συνεχής αποκάλυψη των αρμονιών αγάπης και πίστης»¹³⁵. Ο Regaldi ασφαλώς ήταν ένας από αυτούς.

Οι λεπτομέρειες στις οποίες υπεισέρχεται, σκιαγραφώντας το πορτραίτο του Σολωμού, αφήνουν να διαφανεί πως οι δύο αυτοί άνθρωποι είχαν έρθει αρκετά κοντά και βέβαια είχαν πολλά κοινά σημεία. Άλλωστε, ο Σολωμός είχε λάβει ιταλική παιδεία, αφού τελείωσε το σχολείο στην Ιταλία και σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της Παβία. Μαθήτευσε κοντά σε επιφανείς επιστήμονες, όπως ο Tamburini, ο Butturini και ο Giardini, και σε καθηγητές που τις ιδέες τους τις έκαναν πράξεις, που αγωνίστηκαν αφηφώντας ακόμη και τη ζωή τους υπέρ της απελευθέρωσης της πατρίδας τους, όπως ο Ressi. Αυτοί οι άνθρωποι ενίσχυσαν τα πατριωτικά του αισθήματα και επηρέασαν καθοριστικά τη διαμόρφωση του ψυχικού και του πνευματικού του κόσμου¹³⁶.

Ο Regaldi θα παρατηρήσει πως «ήταν ένας από εκείνους τους Έλληνες που εξαιτίας της γλώσσας και των γραμμάτων μας (της Ιταλίας) είχαν μάθει αυτά που ήξεραν και για αυτό το λόγο ένιωθαν ευτυχία και τιμή»¹³⁷.

¹³⁵ Regaldi, Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi, σ. 342.

¹³⁶ Γεράσιμος Ζώρας, Θύβρις (Αθήνα: Δόμος, 1999), σ. 198-199.

¹³⁷ Regaldi, Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi, σ. 346.

Τον Αύγουστο του 1851 ο Σολωμός παρουσιάζει στην αίθουσα τελετών της Ιονίου Ακαδημίας, το ποίημά του, *La navicella greca*. Μέσα σε 53 στίχους αναβιώνει ένα ναυτικό επεισόδιο που συνέβη, όταν συναντήθηκε ένα ελληνικό πλοιάριο με ένα αγγλικό, κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού, που επέβαλλε η Αγγλία στα κυριότερα ελληνικά λιμάνια το Γενάρη του 1850. Όταν οι Άγγλοι διέταξαν τους Έλληνες ναυτικούς να παραδοθούν, εκείνοι απείλησαν να ανατινάξουν το πλοιάριο. Σε αυτήν την προοπτική, οι Άγγλοι αποφάσισαν να τους αφήσουν να φύγουν. Ο Σολωμός κλείνει το ποίημα με έναν χαιρετισμό προς τον Regaldi, τον δοξασμένο γιο της αιώνιας γης, εγκωμιάζοντας ταυτόχρονα την χώρα, που τον ανέθρεψε πνευματικά, καθώς «έφτασε βάρβαρος σε αυτήν, αλλά δεν είναι πια»:

«Χαίρε, αθάνατης χώρας δοξασμένο παιδί

Όπου ανέκαθεν υπήρξε σπουδαίο το τραγούδι και το έργο

Στο καλό πεπρωμένο και στο αντίξοο

Όπου η πέτρα και το ξερό χορτάρι είναι καλά

Και όπου έφτασα βάρβαρος και τέτοιος πια δεν είμαι»¹³⁸.

Οι τελευταίοι στίχοι δεν συνδέονται με τη θεματική του ποιήματος, αλλά ίσως, ήταν μια ανάγκη του έλληνα ποιητή να εκφράσει τη βαθειά εκτίμηση, που έτρεφε προς την Ιταλία και προς το πρόσωπο του Regaldi, ο οποίος παρευρισκόταν στην εκδήλωση αυτή¹³⁹.

Με παρόμοιο τρόπο θα απευθύνει χαιρετισμό προς τον ιταλό ομότεχνό του στους πρώτους στίχους του ποιήματος *Saffo*:

«το γιο της ένδοξης χώρας, όπου ο ξένος

---

¹³⁸ Όπ.π., σ. 433:

«Salve, d' eternal terra inclito figlio

Ove grande fu sempre il canto e l'opra

Nelle prospere sorti e nell' avverse,

ove la pietra e l' arida' erba e buona

e ove barbaro giunsi e tal non sono».

¹³⁹ Ζώρας, Θύβρις, σ. 220-221.

βρίσκει πατρίδα και ο βάρβαρος θεούς»¹⁴⁰.

Στους στίχους που ακολουθούν, ο έλληνας ποιητής θα μιλήσει για τη νύχτα, που είδε στον ύπνο του τη Μούσα της Λέσβου. Ξαναζωντανεύει στο όνειρό του η θλιμμένη Σαπφώ και του μιλάει. Αναζητά τη λύση των μυστηρίων, ψάχνει για τις αλήθειες, που δε βρίσκει ούτε στον άλλο κόσμο.

Ο Σολωμός θα κλείσει το ποίημα κάνοντας έκκληση και πάλι στον Regaldi ζητώντας τη συνδρομή του και παρακαλώντας τον να αποκαλύψει τη σοφία του για να παρηγορήσει την αθάνατη θλιμμένη. Δεν είναι μόνο σοφός ωστόσο, αλλά και προφήτης. Είναι ο poeta vates, που έχει την ικανότητα να οραματίζεται το μέλλον και μπορεί να δώσει τις απαντήσεις, που ζητά όχι μόνο η Σαπφώ, αλλά και ο ίδιος ο Σολωμός.

Ο Regaldi στη μονογραφία του κάνει εκτενή αναφορά στον *Ύμνο εις την Ελευθερίαν*, το ποίημα που ολοκλήρωσε ο Σολωμός το Μάιο του 1823 και που τον καθιέρωσε στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Θα το χαρακτηρίσει ως «την πιο φωτεινή σελίδα της νέας ελληνικής ποίησης ως τώρα». Οι δύο εισαγωγικοί στίχοι με τους οποίους προλογίζει ο Σολωμός το ποίημά του, προέρχονται από τη *Θεία Κωμωδία* του Dante Alighieri:

«Την ελευθερία θα ψάχνω, που είναι τόσο αγαπητή

Όπως γνωρίζει μόνο εκείνος, που τη ζωή αρνιέται για αυτήν»¹⁴¹.

Τους στίχους αυτούς απευθύνει ο Βιργίλιος στον Κάτωνα. Ο Δάντης στο έργο του είχε τοποθετήσει τον Κάτωνα φύλακα στο Καθαρτήριο, παρά το γεγονός πως ως ειδωλόλατρη θα έπρεπε να βρίσκεται στον πρώτο κύκλο της Κολάσεως ή ως αυτόχειρας στον έβδομο. Ο Κάτωνα όμως, έγινε σύμβολο της ελευθερίας, διότι

---

¹⁴⁰ Διονύσιος Σολωμός, Άπαντα (Αθήνα: Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, 1901), σ. 233-234:

«Figlio d'inclita terra, u' lo straniero

Trova la patria, e il barbaro gli Dei».

¹⁴¹ Dante Alighieri, "La Commedia," Purgatorio, Canto I, 71-72:

«Libertà vo cercando, ch' è sì cara

Come sa chi per lei vita rifiuta».

προτίμησε την αυτοκτονία από την αιχμαλωσία, με την επικράτηση του Καίσαρα έναντι των δημοκρατικών.

Ο Σολωμός μοιάζει να βρίσκει στα λόγια του Βιργιλίου την πεμπτούσια και τον ορισμό της ελευθερίας για την οποία θα συνθέσει και ο ίδιος τον διθυραμβικό Ύμνο του σε 158 στροφές. Για το ποίημα αυτό θα γράψει άλλωστε, και ο Γ. Ζαλοκώστας, απαντώντας σε ένα γράμμα του Regaldi: «την πρώτη φορά που διάβασα τον Ύμνο του στην ελευθερία, ποίημα γεμάτο πάθος και ενθουσιασμό, ένιωσα να με έχουν μεταφέρει σε μιαν άλλη γη και μιαν άλλη θάλασσα». Ομολογεί, πως είχε και ο ίδιος επηρεαστεί από τη γραφή του¹⁴².

Ο Regaldi θα αναφερθεί και σε άλλα έργα του Σολωμού. Θα μιλήσει για τον Λάμπρο και θα επιχειρήσει να μεταφράσει ένα επεισόδιο σε πεζό λόγο. Η τραγική ιστορία του Λάμπρου, που κάνει τέσσερα παιδιά εκτός γάμου με τη Μαρία και τα παρατάει σε ορφανοτροφείο, αλλά η τύχη του παίζει περίεργα παιχνίδια και φέρνει στο δρόμο του την κόρη του, την οποία και ερωτεύεται. Θα αποπλανήσει τη μικρή κι όταν θα αντιληφθεί την συγγενική τους σχέση, θα το ομολογήσει και στην ίδια. Εκείνη μη μπορώντας να αντέξει το βάρος της ντροπής, πέφτει από τη βάρκα που βρισκόταν μαζί του κι εκείνος την αφήνει να πνιγεί. Ο Λάμπρος, παραμονή της Λαμπρής, αποκαλύπτει στη Μαρία τα γεγονότα κι απελπισμένος πέφτει στη ίδια λίμνη, όπου χάθηκε και η κόρη. Στον τραγικό αυτό δρόμο τον ακολουθεί και η Μαρία. Την ξεγελά το καθρέφτισμα του ουρανού και της φύσης στο νερό της λίμνης και νομίζει ότι υπάρχει εκεί κάτω ένας άλλος κόσμος, που θα την γαληνεύσει από όλες τις συμφορές¹⁴³.

Ο Regaldi με αφορμή τον Λάμπρο και τη Λαμπρή, θα περιγράψει την ιεροτελεστία της Ανάστασης στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης, με τα κεριά και τα θυμιάματα. Θα μιλήσει για την προσδοκία της προσωπικής «Ανάστασης» σε εκείνο το «Χριστός Ανέστη», που ανταλλάσσουν οι άνθρωποι μεταξύ τους. Ο Λάμπρος όμως, δεν μπορεί να νιώσει αυτήν την Ανάσταση. Ο Σολωμός περιγράφει την

---

¹⁴² Regaldi, *Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi*, σ. 365.

¹⁴³ Όπ.π., σ. 356-359.

απόγνωση του ήρωα, που έχει καταρρακωθεί από τις τύψεις και νιώθει παντού το θάνατο¹⁴⁴.

«Δεν γνωρίζω σκηνή στην μοντέρνα λογοτεχνία, που αποτυπώνει καλύτερα την κατάρρευση μιας ψυχής από τις τύψεις»¹⁴⁵, παρατηρεί ο Regaldi. Βέβαια, υπήρχαν και επικριτές του έργου, που έκριναν πως ήταν αρκετά εκλαϊκευμένη και ακαλλιέργητη.

Ο Σολωμός ήταν υπέρμαχος της ομιλούμενης, της ζωντανής γλώσσας, αυτής που εξελίσσεται, που είναι ικανή να εκφράσει τα απλά συναισθήματα και τις σκέψεις και γίνεται κατανοητή από όλους. Ακολουθώντας το παράδειγμα του Alighieri και του Ομήρου, υπέρμαχος της γλώσσας του λαού, αντιτάχθηκε στους Λογιωτάτους που επεδίωκαν να εξοβελίσουν κάθε ξένο στοιχείο και να αφήσουν τη γλώσσα στεγνή από κάθε συναίσθημα και κάθε μνήμη. Διότι η γλώσσα «κουβαλάει μέσα της την ιστορία του έθνους που τη μιλάει»¹⁴⁶.

Ο Regaldi είχε την τύχη, όχι απλά να συναντήσει τον Σολωμό, αλλά και να τον προσεγγίσει ως άνθρωπο. Να γνωρίσει τις ευαίσθητες πλευρές ενός μοναχικού χαρακτήρα, γενναιόδωρου και φιλόανθρωπου και να απολαύσει μαζί του συζητήσεις γόνιμες και ουσιαστικές. Όπως θα πει ο ίδιος: «μου αποκάλυψε τους θησαυρούς του πνεύματός του, συζητώντας με αβρότητα συναισθημάτων και καλαισθησίας, διότι η κουβέντα μαζί του ήταν ένας ευχάριστος συνδυασμός κριτικής και ποίησης, ενώ συχνά ο παρορμητικός και ένθερμος λόγος του έμοιαζε να είναι λόγος ακαδημαϊκός, επιτηδευμένα προετοιμασμένος»¹⁴⁷.

Μια από τις πιο συγκινητικές στιγμές των συναντήσεών τους θα περιγράψει ο Regaldi με φορτισμένο συναισθηματικά λόγο, καταγράφοντας όχι μόνο την

---

¹⁴⁴ Regaldi, *Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi*, σ. 354-355.

¹⁴⁵ Όπ.π., σ. 356:

«Nella moderna letteratura non conosco scena, che meglio di questa del Solomos ritragga lo stato di un'anima lacera dai rimorsi».

¹⁴⁶ Όπ.π., σ. 367.

¹⁴⁷ Regaldi, *Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi*, σ. 361-362

«[...] mi apriva i tesori della sua mente, ragionando con isquisitezza di sentimento e di gusto, perchè la sua conversazione era un felice legamento di critica e di poesia».

ενσυναίσθηση και την ευαισθησία του Σολωμού, αλλά και την αγάπη του για την Ιταλία και τον αγώνα της, που άλλωστε θεωρούσε δεύτερη πατρίδα του. Ακουμπώντας στο τραπέζι του σαλονιού του και με δάκρυα στα μάτια, ο έλληνας ποιητής θα μιλήσει για τους τέσσερις υπηρέτες του, που αποφάσισαν να πάνε στην Καλαβρία για να αγωνιστούν στο πλευρό των αδελφών Bandiera σε μια καταδικασμένη εκ των προτέρων επαναστατική επιχείρηση. Παρά τις προσπάθειές του, δεν κατάφερε να τους αποτρέψει. Κοιτώντας ο ένας τον άλλον τα αδέλφια θα συμφωνήσουν: «Ο κόντε έχει δίκιο, αλλά εμείς πρέπει να πάμε, τέτοιο είναι το πεπρωμένο μας»¹⁴⁸.

Υπήρχε βαθειά εκτίμηση και αγάπη ανάμεσα στους δύο άντρες. Ο Regaldi θα αναφερθεί στην τελευταία συνάντησή με τον άνθρωπο εκείνο, που «η εικόνα του έκαιγε σαν ιερή φλόγα την ψυχή του», στις 6 Ιουνίου του 1853, μέσα σε ένα κλίμα έντονα φορτισμένο. Ο Σολωμός του σφίγγει το χέρι και με δάκρυα στα μάτια του λέει: «Να σε ευλογεί ο Θεός με όλα του τα αγαθά»¹⁴⁹.

Γ5. ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΟΝ ΘΕΟΦΙΛΟ ΚΑΪΡΗ

Ανάμεσα στους ανθρώπους που ξεχωρίζει ο Regaldi κατά την περιήγησή του στην Ελλάδα είναι και ο Θεόφιλος Καΐρης, που αποτελεί για αυτόν την υπέρτατη έκφραση της Φιλοσοφίας. Θα γράψει μια μονογραφία για τον «μοντέρνο Σωκράτη», απευθύνοντάς της προς τον Giulio Tiraldo, προσπαθώντας να ανασυνθέσει την εικόνα «του έλληνα ιερέα που εξισορροπούσε στο μυαλό του τις αντιθέσεις της πίστης με τη λογική και πέθανε στη φυλακή σε μια ελεύθερη Ελλάδα, μάρτυρας για τις ιδέες του και θυσιάζοντας τη ζωή του για τις αξίες μιας εποχής και ενός κόσμου που βρισκόταν σε εξέλιξη»¹⁵⁰.

---

¹⁴⁸ Όπ.π., σ. 370:

«Il conte ha ragione; ma dobbiamo andare: tale è il nostro destino».

¹⁴⁹ Όπ.π., σ. 370:

«Dio vi benedica nella pienezza de'suoi beni!»

¹⁵⁰ Regaldi, Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi, σ. 432:

«il sacerdote greco che sostenne nella mente i contrasti della fede colla ragione, e morì martire del pensiero in un carcere della libera Grecia fra i vanti della progrediente età nostra».

Ο Regaldi σκόπευε να τον επισκεφτεί στη φυλακή της Σύρου, αλλά δεν πρόλαβε, αφού ο Θεόφιλος Καΐρης σε προχωρημένη ηλικία και ασθενής ήδη, πεθαίνει. Ένας άνθρωπος με υψηλή μόρφωση και υψηλά ιδανικά, με αφοσίωση στα δίκαια των ελλήνων και με ανιδιοτελή προσφορά στην ελληνική μετεπαναστατική κοινωνία, με βαθιά αντισυμβατική πίστη, καταδιώκεται, καταδικάζεται σε φυλάκιση ως αιρετικός και πεθαίνει στη φυλακή. Με βαθιά θλίψη ο Regaldi αποφασίζει να συνθέσει το πορτραίτο του ανθρώπου αυτού, αποτείνοντας, με αυτόν τον τρόπο, φόρο τιμής τόσο απέναντι σε εκείνον, όσο και απέναντι στην χώρα που αγάπησε κι ίδιος. Θα μιλήσει λοιπόν, για έναν άνθρωπο ταπεινό, ενάρετο και ειλικρινή, με πολύπλευρη μόρφωση¹⁵¹.

Ο Καΐρης είχε σπουδάσει φιλολογία, αλλά και φυσικές επιστήμες στη Γαλλία, στην Ελβετία και στην Ιταλία. Δίδαξε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης και ύστερα στο Κολλέγιο της Κυδωνίας μαθηματικά, φυσική και αστρονομία. Ταυτόχρονα προσπαθούσε να διατηρήσει επαφές με πνευματικούς ανθρώπους της Δύσης για να κάνει γνωστά τα ζητήματα των ανθρώπων της Ανατολής και κυρίως τα ελληνικά δίκαια, έτσι ώστε να εξασφαλίσει την υποστήριξη της Ευρώπης¹⁵².

Γ6. Ο G.REGALDI ΚΑΙ Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Μια ακόμη σχέση αμοιβαίας εκτίμησης και σεβασμού αναπτύχθηκε ανάμεσα στον Έλληνα Λευκαδίτη ποιητή, Αριστοτέλη Βαλαωρίτη και τον Regaldi. Η γνωριμία τους λαμβάνει χώρα στην Λευκάδα, όπου ο ιταλός ποιητής κατά την αποβίβασή του στο νησί θα σπάσει το αριστερό του πόδι και θα αναγκαστεί να παραμείνει εκεί για δύο μήνες. Η επίσκεψη του Βαλαωρίτη στον φημισμένο ποιητή σηματοδοτούσε την αρχή μιας σχέσης, την οποία θα τροφοδοτούσε η κοινή αγάπη για τις σκλαβωμένες αδελφές πατρίδες.

Στις 10 Ιουλίου του 1861 ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης γράφει μια επιστολή προς τον «*Pregiotissimo Signore*», Regaldi και την υπογράφει ως «*Suo ammiratore ed amico*». Μέσα σε αυτήν εκφράζει την χαρά που ένιωσε, όταν είδε την αναφορά του ταπεινού του ονόματος από τον Regaldi, παρά το γεγονός, ότι θα περίμενε κανείς πως οι συνθήκες που βίωναν υποδείκνυαν την ενασχόληση αποκλειστικά με τα

---

¹⁵¹ Όπ.π., σ. 432-433.

¹⁵² Όπ.π., σ. 434.

μεγάλα εθνικά ζητήματα. Θα αναφερθεί, επίσης, στην πρώτη τους συνάντηση, κατά την επίσκεψή του στον τραυματισμένο Regaldi, η οποία έχει χαραχτεί έντονα στη μνήμη του, εξαιτίας του ένθερμου λόγου του, αλλά και της αισιοδοξίας και της πίστης του στο μεγαλείο που θα έφταναν στο μέλλον οι δύο αδελφές, Ιταλία και Ελλάδα.

Στην επιστολή του ο έλληνας ποιητής θα μιλήσει για τη βαθιά συγκίνηση που ένιωσε διαβάζοντας το έργο του, *L'Armeria reale di Torino*, όχι μόνο για την ανωτερότητα της γραφής του, αλλά περισσότερο ακόμη, διότι μέσα σε αυτήν ακτινοβολεί η πολυπόθητη ελπίδα, πως δεν θα αργήσει να ανατείλει η μέρα που το ιταλικό έθνος, ισχυρό και δυνατό, θα ανοίξει τα χέρια για να αγκαλιάσει με αγάπη τη φτωχή αδελφή, την ξεχασμένη από όλους και επαίσχυντα εγκαταλειμμένη στα δεσμά της πιο επονείδιστης από όλες δουλείας.

Ο Βαλαωρίτης κλείνοντας την επιστολή του εκφράζει την πεποίθηση, ότι το όνομα του ιταλού βάρδου θα χαραχτεί στη μνήμη των επερχόμενων γενεών, δίπλα σε εκείνο του Μπότσαρη, του Νικηταρά και του Καραϊσκάκη, αφού η αποστολή του έργου του είναι το ίδιο μεγάλη και ιερή με εκείνων των αγωνιστών¹⁵³.

Γ7. Ο G.REGALDI ΓΡΑΦΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Επιστρέφοντας στην πατρίδα του, με ώριμη ματιά και κατασταλαγμένη θεώρηση των πραγμάτων, ο Regaldi θα αρχίσει να ανασυνθέτει στο χαρτί τις εικόνες και τις εμπειρίες του, μετουσιώνοντας τις αναμνήσεις του σε στίχους και σε πεζά. Το δικό του υπόβαθρο, αλλά και η ιδιαίτερη ιδιοσυγκρασία του προϊδεάζουν για μια διαφορετική προσέγγιση του κόσμου του. Επιπλέον, η παρουσία του στον συγκεκριμένο χωροχρόνο και η οπτική του γωνία καθιστούν τα κείμενα του έγκυρες ιστορικές πηγές, που μας δίνουν μια πολύπλευρη άποψη για πράγματα, πρόσωπα και καταστάσεις εκείνης της εποχής.

Πραγματικά, μπορεί κανείς να αντλήσει πολύτιμες πληροφορίες από τις μονογραφίες που έγραψε για τη Σμύρνη και την Πάργα, για το Πανεπιστήμιο της Κέρκυρας και για την «Εξορία» στην Κέρκυρα, το καταφύγιο των κυνηγημένων εξόριστων, αλλά ακόμη και για τον Διονύσιο Σολωμό, για το Θεόφιλο Καΐρη και για τον Ιωάννη Καποδίστρια. Τα κείμενά του αποτελούν μια συνολική προσέγγιση με

---

¹⁵³ Regaldi, *Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi*, σ. 385-386.

πολλά βιωματικά στοιχεία και ανασυνθέτουν το κοινωνικό, πολιτικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό πλαίσιο της εποχής¹⁵⁴.

Ο Regaldi γράφει το ποίημα *L'Armeria reale di Torino* (*Η Βασιλική Οπλοθήκη του Τορίνο*) και το αφιερώνει στον Vittorio Emanuele II, τον άνθρωπο που θαυμάζει και θεωρεί ως «το αθάνατο παράδειγμα πίστης και ανδρείας». Αφορμή αποτελούν τα ο αναβρασμός στην Ανατολή του 1854, με τους αποτυχημένους αγώνες απελευθέρωσης των αλύτρωτων ελληνικών εδαφών, αλλά και την επιτυχημένη έκβαση του δεύτερου εθνικοαπελευθερωτικού ιταλικού κινήματος¹⁵⁵.

Η Βασιλική Οπλοθήκη του Τορίνο, μια από τις σημαντικότερες και πλουσιότερες συλλογές οπλισμού στο κέντρο της πόλης και πολύ κοντά στην Πινακοθήκη, στο Πανεπιστήμιο και στο Αιγυπτιακό Μουσείο, καταδεικνύει όχι μόνο την σημασία που δίνονταν στα μνημεία αυτού του είδους, αλλά και τη σύνδεσή τους στη συνείδηση των ανθρώπων με την τέχνη και με τα γράμματα. Η Βασιλική Οπλοθήκη λοιπόν, γίνεται στο μυαλό του ποιητή, σύμβολο της ελευθερίας και σημείο αναφοράς για κάθε σκέψη και για κάθε όραμα, που αφορά στη λύτρωση και την ευημερία της πατρίδας του. Ψάχνει εκεί κίνητρα και αφορμές πιο ζωηρές από τις δικές του: «[...] έγινα ποιητής της Βασιλικής Οπλοθήκης, γιατί θέλησα, αν όχι κάτι άλλο, να δώσω κίνητρο στην έμπνευση πιο ζωηρό από τον δικό μου»¹⁵⁶.

Στο ποίημα αυτό ωστόσο, ο Regaldi θα θέσει στο κέντρο του ενδιαφέροντός του όχι μόνο την δική του πατρίδα, αλλά και την Ελλάδα. Ήδη, από τον πρόλογο του έργου του θα κάνει λόγο για τις δύο υπέρτατες αγάπες του, για τα άστρα της ζωής του, την Ιταλία και την Ελλάδα, προιδεάζοντας τον αναγνώστη τόσο για τη θεματική του ποιήματος, όσο και για το διττό άξονα στον οποίον θα κινηθεί: «Δίπλα στα δωρικά μνημεία του Μεταπόντιου και του Κρότωνα, του Ακράγαντα και των Συρακουσών, στη γενέθλια χερσόνησο, δίπλα στην αγάπη για την Ιταλία ένιωσα και

---

¹⁵⁴ Ιωάννης Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα," Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2004, σ. 155.

¹⁵⁵ Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα", σ. 159.

¹⁵⁶ Giuseppe Regaldi, *L' Armeria Reale Di Torino* (Torino: Tip.Scolastica di Sebastiano Franco e Figli, 1861), σ. 9:

«[...] facendomi cantore della reale armeria, volli se non altro dare stimolo ad estro più vivace del mio».

εκείνη για την Ελλάδα. Στους τόπους της Ανατολής ανάμεσα στα ερείπια της αρχαίας Ελλάδας τίμησα το όνομα της Ιταλίας μπροστά στα κατεστραμμένα κάστρα των Δημοκρατιών της Γένοβας και της Βενετίας. Τόσο ξεκάθαρα μου φανερώθηκαν στην *Armeria* οι δυο αγάπες, σε δυο φημισμένα σπαθιά, σε εκείνο του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου του XII, του τελευταίου αυτοκράτορα του Βυζαντίου και στο άλλο που κρατούσε σφιχτά ο βασιλιάς Carlo Alberto στη μάχη της Novara. Και από εκείνα τα ατσάλια σηκώνοντας το βλέμμα μου βρήκα κι άλλες δυο αγάπες, την Ιλιάδα και την Αινειάδα, των οποίων πολλά επεισόδια αναπαραστάθηκαν μέσα σε εξαιρετικές τοιχογραφίες. Και μέσα από αυτές, θα έλεγε κανείς, ότι ξεπηδούν οι μούσες της Ελλάδας και του Lazio για να γιορτάσουν τα ανδραγαθήματα των πολεμιστών κάτω από τις Άλπεις, που είναι σκαλισμένα σε μάρμαρα στους τοίχους και στην στρατιωτική ανδρεία, που αντανακλάται παντού, σε κάθε ασπίδα και σε κάθε σπαθί, σε κάθε κράνος και σε κάθε θώρακα»¹⁵⁷.

Ο Regaldi μέσα σε μια εποχή πολιτικής αναστάτωσης και κλυδωνισμών, «ύμνησε τις δύο αγάπες του στα δύο σπαθιά και με αυτόν τον τρόπο αποκατέστησε το κύρος της αρχαιότητας των δύο αδελφών λαών και προασπίστηκε την Αρχή των Εθνοτήτων»¹⁵⁸.

Τις προσδοκίες του αποτυπώνει στις τελευταίες γραμμές της εισαγωγής του: «...καθώς ο καθένας κινείται στη δική του σφαίρα, χωρίς να παρεμποδίζει ή να επιβραδύνει την προκαθορισμένη κίνηση των άλλων, ο κληρικός, ο ποιητής, ο πολιτικός και ο πολεμιστής, πραγματοποιώντας ο καθένας τη δική του δοκιμασία, (όλοι μαζί) εξασφαλίζουν την αρμονία της ανθρωπότητας, μέσα στην οποία η Ιταλία

---

¹⁵⁷ Regaldi, *L' Armeria Reale Di Torino*, σ. 9:

«Nella natale penisola sui monumenti dorici di Metaponto e di Cotrone (sic), di Agrigento e di Siracusa, all' amor d' Italia sentii accoppiato quello di Grecia; e nelleregioni orientali fra i ruderi dell' antica Ellenia venerai il nome d' Italia innanzi ai rovinati castelli delle repubbliche di Genova e di Venezia. Così pure nell' armeria spiccatamente mi si appalesarono i due amori, in due spade famose, in quella del Paleologo Costantino XII, ultimo imperadore di Bisanzio, e nell' altra cui strinse Re Carlo Alberto alla battaglia di Novara. E da codesti acciari levando lo sguardo mi odorrevano eziandio i due amori nell' Iliade e nell' Eneide, di cui con eccellenti affreschi sono effigiati nelle volte diversi episodi: onde si direbbe che le muse della Grecia e del Lazio scendano a celebrare le gesta de' guerrieri subalpini scolpite in marmo su le pareti, e le virtù militari che vi risplendono per ogni parte dagli scudi e dalle spade, dagli elmi e dalle corazze».

¹⁵⁸ Regaldi, *L' Armeria Reale Di Torino*, σ. 9:

«ho cantato nelle due spade i due amori, e con essi restituita l' antica autorità ai due popoli fratelli e rivendicato il principi o delle nazionalità; quiete o tregua almeno alle discordie del genere umano».

και η Ελλάδα, αφού κυριεύσουν τους Αψβούργους και τους Οθωμανούς, θα πάρουν για τρίτη φορά έναν υπέρλαμπρο θρόνο ισχύος και ελευθερίας»¹⁵⁹.

Αυτή η προσδοκία και ο τρόπος που εκφράζεται, προϊδεάζει τον αναγνώστη όχι μόνο για την ιδεατή εικόνα που έχει ο ποιητής για τις δύο χώρες, αλλά και για την πίστη του στις ομοιότητες και την κοινή μοίρα τους. Ο ποιητής θα μιλήσει για δυο χώρες που γεννήθηκαν δίδυμες την ιερή μέρα που καινούρια αστέρια έπλεκαν τραγούδια γύρω από το θρόνο του υπέρτατου ήλιου. Παραλληλίζει ο Regaldi τη γέννηση των δυο χωρών με τα άστρα που δημιουργούνται γύρω από τον ζωοδότη ήλιο, που παίρνουν φως και ακτινοβολία από αυτόν και στη συνέχεια την στέλνουν στη γη. Θα μιλήσει για τις ομοιότητές τους. Έχουν και οι δυο εύφορη γη, καθαρό γαλάζιο ουρανό και πνεύμα οξυδερκές που εκφράζει το ωραίο.

Ταυτόχρονα όμως, με τα έργα τέχνης, τους πίνακες και τα λαξευμένα μάρμαρα, με τη μουσική, αλλά και τους κώδικες και τα όπλα μπόρεσαν οι δυο αδελφές χώρες να κερδίσουν την αθάνατη δόξα, καταφέροντας μεγάλες επιτυχίες και θριάμβους. Ο Regaldi εκθειάζει όχι μόνο την πολιτιστική ακμή των δύο χωρών, αλλά και την επικράτησή τους σε πολέμους και μάχες, σε μια παράλληλη εκτίμηση των ικανοτήτων τους. Και συνεχίζει μιλώντας για τις δεξιότητές τους σε τέχνες και επιστήμες, από τις οποίες ωφελήθηκαν και έγιναν πλούσιοι άλλοι βάρβαροι λαοί ανάξιοι, που στη συνέχεια κατέστρεψαν το βασίλειο και των δυο αδελφών χωρών, τις χλεύασαν και τις έντυσαν με αγκάθια:

«Βάρβαρα έθνη, τρισάθλια

Κατέστρεψαν το βασίλειο των δύο αδελφών

Και χλεύασαν τις δυο βασίλισσες

Ντύνοντάς τες με αγκάθια»¹⁶⁰.

---

¹⁵⁹ Όπ.π., σ. 10:

«E ciascuno, aggirandosi nella propria sfera, si guardi dall'impedire o rallentare il moto provvidenziale degli altri e il sacerdote, il poeta, lo statista e il guerriero, compiendo ciascuno sua prova, costituiranno la solenne armonia dell'umanità, nella quale l'Italia e l'Grecia, domi gli Asburghi e gli Osmani, per la terza volta prenderanno un seggio splendidissimo di forza e di libertà».

¹⁶⁰ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 14:

«Barbare genti con alto indegno

Οι δυο χώρες έχουν παράλληλες πορείες και όμοιες εμπειρίες που τις δυναμώνουν και τελικά θα κατακτήσουν την ελευθερία τους:

«Όμως, δεν έσβησε μέσα στις αλυσίδες τους

Στο χώμα της Ρώμης, στο χώμα της Αθήνας

Η ιερή φωτιά που στους δυνατούς έρωτες

Ανάβει στο στήθος.

Ενάντια στις προσβολές του ξένου

Στέκονται δυο ονόματα, του Δάντη και του Ομήρου:

Στέκονται δυο λύρες που είναι ο στίχος

Του κόσμου όλου.

Στις δυστυχισμένες χώρες ακτινοβολεί μια εποχή

Λαμπρή ελευθερίας:

Θα ξαναγεννηθούν πιο δυνατές και όμορφες

Οι δυο αδελφές»¹⁶¹.

Alle due suore fansero il regno.

E per ischerno le due regine

Cinser di spine».

¹⁶¹ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 14:

«Pur non si spense tra le catene

Nel suoi di Roma, nel suoi d' Atene

Il foco sacro che a' forti affetti

Accende i peti

Contro gl' insulti dello straniero

Stanno due nomi, Dante ed Omero;

Stanno due cetre che sono il verso

Dell' Universo.

Πρωταγωνιστής στα Canti του Regaldi γίνεται ένα κυρτό σπαθί που τραβάει την προσοχή του μέσα στην αίθουσα των πολεμικών αντικειμένων στην Βασιλική Οπλοθήκη του Τορίνο. Το σπαθί παίρνει ζωή, όταν ο ποιητής απευθύνεται σε αυτό κάνοντας ερωτήσεις και εκείνο αρχίζει να διηγείται την ιστορία του. Ο ποιητής καταλαβαίνει πως είναι το σπαθί που κρατούσε ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος που ήταν η «ύστατη ελπίδα της ελληνικής τιμής»¹⁶².

Ο Regaldi επιλέγει το σπαθί, το σύμβολο ανδρείας, γενναιότητας, δύναμης και αυτοθυσίας και το προσωποποιεί για να κάνει πιο γλαφυρή και ζωντανή τη γραφή του. Ζητά να μάθει και εκείνο δίνει απαντήσεις με την παραίνεση να ξεσηκώσει με τους στίχους του τις μελλοντικές γενιές και να τους εμφυσήσει το όραμα της επιστροφής «της επαναστατημένης Ελλάδας στις ένδοξες μέρες». Ανακατεύει στον καμβά του στιγμές και γεγονότα από διαφορετικές περιόδους, τόπους και πρόσωπα σύγχρονα, αλλά και του απώτερου παρελθόντος δίνοντας ενάργεια και παραστατικότητα στην αφήγησή του.

Θα μιλήσει για τον Πατριάρχη Φώτιο και για το σχίσμα της ελληνικής από τη λατινική εκκλησία, για το Βυζάντιο και τη Ρώμη, που θα μπορούσαν να είχαν επικρατήσει, αν εκείνα τα οργισμένα χρόνια υπήρχε μία πίστη δυνατή που θα τις έωνε και θα τις καθιστούσε πιο ισχυρές.

Θα κάνει λόγο για την πρώτη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης το 1422 και για την θεϊκή παρέμβαση της Παναγίας, που έτρεψε σε φυγή τους άπιστους του Κορανίου, τότε που οι ουρανοί ήθελαν το Βυζάντιο ευτυχισμένο:

«Και ο ουρανός που κάποτε το ήθελε ευτυχισμένο

Μάλιστα για να εκπληρώσουν την ελληνική βεντέτα

Κατέβηκε με τους αγγέλους η αυτοκράτειρα,

Alle infelici splende un' etade

Sfolgoreggiante di libertade:

Risorgeranno più forti e belle

Le due sorelle».

¹⁶² Όπ.π., σ. 17.

Έτσι ώστε μόνο βλέποντάς την, οι ανόητοι

Οπαδοί του Κορανίου τράπηκαν σε φυγή»¹⁶³.

Στη συνέχεια όμως, οι ουρανοί έπαψαν να είναι ευνοϊκοί και έκλεισαν τις πόρτες. Κουρασμένοι πια οι Έλληνες, όταν συγκρούστηκαν με τον Μωάμεθ στο Βόσπορο, ηττήθηκαν. Και η οργή εκείνου ξεπέρασε το μένος του πατέρα του, όταν το 1430 είχε επιτεθεί στη Θεσσαλονίκη, καταστρέφοντας ακόμη και τα ιερά και σκορπώντας τα λείψανα των αγίων:

«Όμως, κουρασμένοι οι Έλληνες από τα χτυπήματα στο σώμα

Έπεφταν και ο ουρανός τους έκλεινε τις πόρτες

Όταν συνάντησε στον Βόσπορο τον Μωάμεθ

Τον δεύτερο, ο καταχθόνιος στρατός

Και ανταγωνίστηκε σε οργή τον μαινόμενο

Πατέρα του που στο πέρασμά του με σφαγές και θάνατο

Εισέβαλε στη Θεσσαλονίκη και με καταστροφική

Διάθεση σκόρπισε ακόμη και τα λείψανα των αγίων»¹⁶⁴.

---

¹⁶³ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 19:

«e il ciel che un tempo la volea felice;

Anzi a compier l' ellenica vendetta

Degli angeli scendea l' imperatrice,

Si che al solo vederla eran gli stolti

Seguaci del Corano in fuga volti».

¹⁶⁴ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 19:

«Ma stanchi i greci delle colpe al pondo

Cedeano, e loro il ciel chiudea le porte,

Quando adunò sul Bosporo il secondo

Maometto la tartara coorte,

Ed emulò nell'ira il furibondo

Με γλαφυρό τρόπο συνεχίζει το σπαθί να μιλάει για τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Μια ψυχή αγνή, ένας μεγαλειώδης μάρτυρας, που ανέβηκε σαν τον Χριστό κι αυτός έναν Γολγοθά για τη σωτηρία της πατρίδας του και ήπια ξύδι και χολή. Κάτω από την Αγία Τράπεζα στον μεγαλύτερο Ναό του δόθηκε από το λαό η εντολή. Με ταπεινοφροσύνη ζητούσε τη βοήθεια του Θεού, ενώ οι ίδιοι άγγελοι που θρηνούσαν στον Γολγοθά την Σταύρωση, κατέβαιναν για να συνδράμουν στην προσπάθειά του.

Απευθυνόμενος στη συνέχεια στο σπαθί του, είπε:

«καλύτερα, φώναξε, καλύτερα να πέσω νεκρός ανάμεσα στους άλλους
μέσα στη μάχη, παρά να δω μπροστά μου
σκλάβια την πατρίδα και κατεστραμμένα τα ιερά»¹⁶⁵.

Η πολιορκία υπήρξε σκληρή, αλλά τα τείχη και οι πόρτες δεν άντεξαν στις βολές των κανονιών που, σαν την Αίτνα, ξερνούσαν θάνατο. Η Ελλάδα έπεσε εξαντλημένη. Πια το Βυζάντιο ήταν ένας τάφος. Βουνά από καπνισμένα πτώματα ανάμεσα σε ερείπια ναών και παλατιών, ωστόσο ο Μωάμεθ, αν και κουρασμένος από τις μάχες, δεν θα ησύχαζε προτού να πάρει ως τρόπαιο το κεφάλι του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου.

Οι περιγραφές του ποιητή είναι πραγματικά ικανές, να αποτυπώσουν την αγριότητα και τη δριμύτητα του πολέμου, τον πόνο, τη δυστυχία και τον σπαραγμό για την κατάρρευση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ενώ ταυτόχρονα η βαρβαρότητα και η ανηθικότητα των αιμοσταγών Οθωμανών δημιουργούν εικόνες δυνατές, που προκαλούν οργή. Μέσα σε μια ατμόσφαιρα φορτισμένη ο Regaldi αναμειγνύει

Padre che per cammin di strage e morte

Tessalonica assalse, e con avaro

Voglie ne sperse anco i sepolcri e l'are».

¹⁶⁵ Όπ.π., σ. 22:

«Meglio, sciamò, meglio cader tra morti

Nella battaglia, che vedersi innanti

Serva la patria e i sacri altari infranti».

πρόσωπα και γεγονότα του παρόντος και του παρελθόντος, για να αναδείξει τις δύσκολες συνθήκες που βίωσαν διαχρονικά οι δυο χώρες, σε μια μοίρα κοινή, ως θύματα του επεκτατισμού των δυναστών βαρβάρων.

Θα μιλήσει για τη λησμονημένη σκιά του Νέστορα, του σοφού βασιλιά της Πύλου, για τη ναυμαχία του Ναυαρίνου και για τους Θράκες, που αποκατέστησαν τη μακρά ατίμωση και για τον Σανταρόζα, που έπεσε μαχόμενος για την Ιταλία και την Ελλάδα σε εκείνες τις όχθες των Αχαιών και πια η βασανισμένη του ψυχή πήρε εκδίκηση.

«Όμως δεν επιτρέπεται να χαιρόμαστε: η Σπάρτη και η Μεσσήνη

Είναι ελεύθερες, είναι αλήθεια, όμως έρημες:

Μεγαλώνουν, είναι αλήθεια, στην αναστημένη Αθήνα

Ελεύθεροι άνθρωποι σε νέο βασίλειο έμπειροι:

Όμως, στην Πίνδο και στον Όλυμπο έχουν από τις νέες αλυσίδες

Πληγές στα στήθη της Ελλάδας

Κι εσένα Βόσπορε, κάθε όχθη σου

Βρίσκεται υπό οθωμανική κατοχή»¹⁶⁶.

Το ιερό σπαθί θα μιλήσει για τους τόπους που ελευθερώθηκαν, για την Σπάρτη και τη Μεσσήνη. Άνθρωποι ελεύθεροι μεγαλώνουν στην αναγεννημένη

---

¹⁶⁶ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 29:

«Pur non lice esultar: Sparta e Messene

Libere sono, è ver, benchè deserte:

Crescono, è ver, nella risorta Atene

Libere genti a novo regno esperte;

Ma sul Pindo e l'Olimpo han le catene

Novelle piaghe in sen di Grecia aperte,

E te, Bosforo, ancor per ogni sponda

L'Ottomana tirannide circonda».

Αθήνα, θα γράψει, που έχουν εμπειρία στο νέο βασίλειο. Όμως υπάρχουν νέες πληγές ανοιχτές, αφού η Πίνδος και ο Όλυμπος έχουν ακόμη αλυσίδες, αφού κι ο Βόσπορος ακόμη σε κάθε όχθη του βρίσκεται υπό τυραννική κατοχή.

Στον χώρο αυτό βρίσκεται και το σπαθί του Carlo Alberto. Μιλώντας το σπαθί του Κωνσταντίνου, καταθέτει:

«Σε αυτό ακτινοβολεί η ψυχή του Alberto

και σε εμένα το άγιο πνεύμα:

Και τα δυο στενάζουμε, ώσπου να βοηθήσει

Τους γενναίους μας να επανακτήσουν τις αλύτρωτες περιοχές ο Θεός:

Και Ελλάδα και Ιταλία, δεν λογαριάζονται μάταια αδελφές,

Τις κάνει πιο δυνατές εκείνος που τις έφτιαξε τόσο όμορφες»¹⁶⁷.

Μέσα σε ένα κλίμα που πάλλεται από συναισθήματα πατριωτισμού, το σπαθί θα αρχίσει να περιγράφει την εμφάνιση δυο πολεμικών σκιών στην αίθουσα της Armeria Reale. Οι δυο σκιές, που ανήκουν στον Carlo Alberto και στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο μοιάζουν να βρίσκονται σε έκσταση. Παίρνει στο χέρι ο καθένας το δικό του σπαθί και κατευθύνονται προς το μαρμάρινο άγαλμα του Αρχάγγελου Μιχαήλ, που βρίσκεται ανάμεσα σε είκοσι όμορφα σμιλεμένα αγάλματα Ιταλών ηρώων. Μοιάζουν κι αυτά να μιλούν στην Ιταλία και να την παροτρύνουν να ακολουθήσει το παράδειγμα της Ελλάδας και να ξεσηκωθεί. Εκεί, στα πόδια του Αρχάγγελου Μιχαήλ εναποθέτουν τα σπαθιά, ως αιώνιο ενθύμιο για τις θυσίες και το αίμα που χύθηκε για τη σωτηρία των δυο χωρών, για να ζητήσουν τη βοήθειά του στους αγώνες τους. Τον καλεί η Ελλάδα από τα προσβεβλημένα ιερά, τον καλεί και η Ιταλία πάνω από το

---

¹⁶⁷ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 35:

«In lei d'Alberto l'anima fiammeggia,

In me di Constantin lo spirto pio:

Ed ambo sospiriam, finchè proveggia

De'nostri prodi alla vendetta Iddio:

E Grecia e Italia, non invan sorelle,

Renda più forti ei che le fea si belle».

Gargano, να στραφεί εναντίον των Οθωμανών¹⁶⁸. Η επίκληση στον Αρχάγγελο Μιχαήλ κλιμακώνεται στις δυο τελευταίες στροφές, αφού το χριστιανικό στοιχείο και η πίστη είναι ακόμη ένα κοινό χαρακτηριστικό στους δυο λαούς και ο αγώνας ενάντια στους τούρκους έχει σαφώς και θρησκευτικό χαρακτήρα.

Η δεύτερη ωδή συνεχίζεται σε μία ατμόσφαιρα αισιόδοξη και ελπιδοφόρα. Ημέρα Λαμπρής και καθώς όλα γύρω γιορτάζουν την Ανάσταση του Κυρίου, ο Αρχάγγελος Μιχαήλ παίρνει στα χέρια του τα δυο σπαθιά και ανεβαίνει στους ουραμούς, στα δικά του βασίλεια και πέρα από τους περιορισμούς των ανθρώπινων αισθήσεων. Τον ακολουθεί γοητευμένος ο ποιητής στο δρόμο των κοραλλιών και των ζαφειριών που ακτινοβολούν τα δυο σπαθιά. Μια εικόνα με υπερβατική χροιά που παραπέμπει στη Θεία Κωμωδία και στο ταξίδι του Δάντη στον Άδη, ένα ταξίδι που ξεπερνά τα ανθρώπινα και τα γήινα και κινείται σε σφαίρες υπερφυσικές.

Εκεί, ο Αρχάγγελος προσευχήθηκε πάνω από τα δυο σπαθιά για τους δυο λαούς που υπέφεραν από την ανελέητη οργή και λαχταρούσαν δικαιοσύνη και αγάπη. Ικέτευσε τον Θεό να αποκαταστήσει τα δίκαια των δύο βασανισμένων λαών και να καταστήσει την Ελλάδα ελεύθερη και ενωμένη. Ποιος θα είναι ο ήρωας που θα πάρει εκδίκηση νικώντας τους Οθωμανούς; «Από εσένα, την ανώτερη γενιά των Ρομανώφ θα δει και θα θαυμάσει ο κόσμος την επιστροφή της διδασκαλίας του Χριστού στο Ναό της Αγίας Σοφιάς»,¹⁶⁹ θα πει ο ποιητής απευθυνόμενος στον οίκο των Ρομανώφ. Ωστόσο, θα συμπληρώσει:

«Αν θες την Ελλάδα τελικά από την αισχρότητα του μουσουλμάνου

ελεύθερη, δεν θα την κάνεις σκλάβια δική σου.

Αν αγαπάς την Ευρώπη και την τιμή που της αξίζει,

δεν θα καταστήσεις το Βυζάντιο σλαβική επαρχία.

---

¹⁶⁸ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 38.

¹⁶⁹ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, 56:

«Per te vedrà meravigliato il mondo

Sul tempio di Sofia la benedetta

Tornar di Cristo insegna».

Αλίμονο! Δώσε στους Έλληνες την αρχαία έδρα

Αυτό σου υπαγορεύουν η δόξα και η πίστη σου»¹⁷⁰.

Ο Regaldi θεωρεί αδιαπραγμάτευτη την προοπτική της απόλυτης ελευθερίας. Στη σκέψη του η μετάβαση σε μια άλλου είδους κυριαρχία, ακόμη και από κάποια δύναμη που θα συνδράμει στην απελευθέρωσή της, είναι απαράδεκτη. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν η παράδοση και οι θρύλοι, που θέλουν και πάλι την Κωνσταντινούπολη, έδρα του Βυζαντίου.

Όμως, και στην Ιταλία ο αέρας αποπνέει θάνατο και η γη είναι αιματοβαμμένη. Η ατμόσφαιρα είναι εκρηκτική και οι πολεμικές ιαχές έντονες στο Palestro και στην Magenta:

« Μαζί μας αγωνίζονται οι ουρανοί και η φύση
με σύννεφα βροχής φορτωμένη και με θύελλες πιέζει,
ενώ ο δικέφαλος αετός, που φοβάται
και αφήνει πια τον ταλαντευόμενο βράχο
του Solferin, που του ήταν τόσο τραχύ.

Ευχαριστώντας το Θεό στο μεταξύ ανέβαινε στον ουρανό
το πλήθος των γενναίων μαρτύρων
που πέθαναν για τα ιερά χρώματα της Ιταλίας»¹⁷¹.

---

¹⁷⁰ Όπ.π., σ. 57:

«Se Grecia alfin dal musulmano oltraggio
Libera vuoi, non la vorrai tua schiava!
Se ami d' Europa il meritato omaggio,
Di Bisanzio non far provincia slava;
Deh! Rendi ai Greci omai l' antica sede;
Cosi vuol la tua gloria e la tua fede».

¹⁷¹ Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 58-59:

«Con noi pugnano i cieli, e la natura

Κι ύστερα επέστρεψαν οι σκιές του Alberto και του Κωνσταντίνου στην Βασιλική οπλοθήκη, καθώς απομακρύνονταν ο μουσουλμανικός και ο γερμανικός κίνδυνος:

«Γύρισαν του Alberto και του Κωνσταντίνου γαληνεμένες

Οι σκιές στην Βασιλική Οπλοθήκη της Σαβοΐας

Αφού πια χαλάρωσαν τις αλυσίδες

Η μουσουλμανική και η γερμανική οργή:

Το σπαθί, που έκοβε το νήμα της ανθρώπινης ζωής

Σταμάτησε να υφαίνει του θανάτου την τρομερή πλεκτάνη,

Και στράφηκε σε καλύτερη ενασχόληση σε γόνιμο έδαφος,

επιδιδόμενο σε όμορφα έργα ειρήνης»¹⁷².

Di nemi armata e di procelle incalza

Il bicipite augel, che s' impaura

E lascia omai la combattuta balza

Di Solferin, che tanto a lui fu dura.

Dio ringraziando, intanto al ciel s' innalza

De' generosi martiri lo stuolo

Che morian per lo sacro italo suolo».

¹⁷² Regaldi, L' Armeria Reale Di Torino, σ. 62:

«Tornin d' Alberto e Costantin serene

L' ombre nella Sabauda Aula guerresca,

chè più fra noi non temperan catene

La mussulmana rabbia e la tedesca;

Il ferro, che dell' uom rompea le vene,

Cessi di morte omai l' orrenda tresca,

Ma, volto a miglior uso in suol ferace,

Nelle belle s' adopri arti di pace».

Όπως στην πρώτη ωδή, έτσι και στη δεύτερη ο ποιητής κάνει έκκληση για μια θεϊκή παρέμβαση, αυτή τη φορά στην Παναγία την Νικοποιό. Το θρησκευτικό στοιχείο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των δύο λαών και ένα ακόμη κοινό σημείο αναφοράς.

«Η Νικοποιός που τις τύχες σας
κάποτε προστάτεψε στο Βόσπορο και στην Αδριατική,
εφόσον θα σας ξαναδεί ελεύθερες και δυνατές,
εσάς ακλόνητες ασπίδες των καταπιεσμένων λαών
και ανακούφιση σε εκείνα τα μεγαλόψυχα έργα,
όπου ο Κύριος ρίχνει περισσότερο από το φως του
και κάτω από τα δικά σας ένδοξα σύμβολα
η Δικαιοσύνη μαζί με την Ελευθερία θα κυβερνήσει»¹⁷³.

Κυριαρχεί στο ποίημα η ιδέα της κοινής μοίρας των δύο αδελφών χωρών και οι αγώνες για την ελευθερία, η προσδοκία της απελευθέρωσης αλύτρωτων εδαφών με την συνδρομή του Θεού και η σύμπραξη των δύο λαών, προκειμένου να συνεχίσουν μια πορεία βασισμένη στην ελευθερία και τη δικαιοσύνη.

Το έργο αυτό του Regaldi επικρίθηκε, γιατί θεωρήθηκε πως ήταν αρκετά επιτηδευμένη η προσπάθεια να πείσει ότι το σπαθί μιλούσε και παράλληλα επειδή

---

¹⁷³ Όπ.π., σ. 63:

«La Nicopeia che le vostre sorti
Sul Bosporo e sull' Andria un dì protesse,
Poichè vi rivedrà libere e forti,
Voi, saldo scudo delle genti oppresse,
A quell' opre magnanime conforti,
Ove il Signor più di sua luce espresse,
E sotto ai vostri gloriosi segni
Congiunta a Libertà Giustizia regni».

υπήρχε πληθώρα ιστορικών πληροφοριών. Και σε αυτήν την περίπτωση όμως, δεν μπορεί κανείς να υποβιβάσει τον αυθορμητισμό, το πάθος και την ένταση που διαπερνά το ποίημα και την οποία καταφέρνει ο ποιητής να μεταδώσει στον αναγνώστη¹⁷⁴.

Ένα ακόμη ποίημα που εκφράζει τον έντονο πατριωτισμό και το δυναμισμό που αντλεί ο Regaldi από τους ελληνικούς αγώνες είναι το *Un cranio di Missolungi*, που γράφει με ημερομηνία 22 Ιουλίου 1852. Αφορμή για το ποίημα είναι ένα κρανίο που βρήκε ο Μακεδόνας Ευαγγελίδης στο Μεσολόγγι και με πολλή φροντίδα το διατηρούσε ανάμεσα στα βιβλία του στο κολλέγιο της Σύρου, εκεί όπου το είδε και ο Regaldi¹⁷⁵.

Ξεκινά ένα φανταστικό διάλογο, ρωτώντας το κρανίο τι ήταν, όταν βρισκόταν στη ζωή μέσα σε μια γενιά σκλαβωμένων, κι εκείνο του απαντά:

«Ήμουν Έλληνας και είχα στο χέρι μου σταυρό και σπαθί,
όταν ορμούσε ενάντια στους φτωχούς
κάμπους του Μεσολογγίου ο μουσουλμάνος.
Εγώ υποστήριξα τις αδάμαστες τάφρους,
εγώ συνέτριψα την καρδιά των βαρβάρων
οργισμένος για τις άνομες πράξεις τους»¹⁷⁶.

---

¹⁷⁴ Gallo, Della Vita E Delle Opere Di Giuseppe Regaldi, σ. 85.

¹⁷⁵ Camerini, Profili Letterari, σ. 138.

¹⁷⁶ Regaldi, Canti E Prose Di Giuseppe Regaldi, σ. 177:

«Fui Greco: e croce e brando ebbi in mia mano
Quando irrompea sui poveri
Campi di Missolungi il Musulmano.
Io difesi gli indomiti fossati,
Io ruppi il petto ai barbari
Sfidando l'ira d'perversi Tati».

Με περηφάνια ομολογεί την καταγωγή του και την πίστη του. Με το σπαθί του υπερασπίστηκε τα δίκαια του Μεσολογγίου και πολέμησε εναντίον του μουσουλμάνου, που το πρόσβαλε με τις άτιμες πράξεις του. Υπερασπίστηκε το δίκαιο και την ηθική, ενάντια στους άπιστους και στους ανήθικους οθωμανούς.

Και θα συνεχίσει την ιστορία του:

«Ήταν τα οστά μου διασκορπισμένα και μέρος αυτών

τα αγαπημένα μου αδέρφια υποδέχθηκαν

δίπλα στο μνήμα του ήρωα Μπότσαρη.

Όμως το κρανίο μου βρισκόταν στη δύστυχη πατρίδα

ανάμεσα στα χόρτα και στα απομακρυσμένα ερείπια των βωμών,

εγκαταλελειμμένο και μόνο»¹⁷⁷.

Ο θαυμασμός του ποιητή προς τον έλληνα ήρωα Μπότσαρη εκφράζεται για μια ακόμη φορά. Δίπλα σε αυτόν τον δοξασμένο ήρωα βρίσκονται και όλοι εκείνοι οι ανώνυμοι, που έδωσαν την ψυχή τους και το αίμα τους μαχόμενοι υπέρ της πατρίδος. Υπήρξε ένας άνθρωπος που περισυνέλλεξε αυτό που απέμεινε από ένα μαρτύριο ιερό και αναγνώρισε την αξία του. Γιατί ο πόλεμος για τα αλύτρωτα εδάφη είναι ιερός. Το φίλησε και το φύλαξε με κάθε φροντίδα και σεβασμό, για να κρατήσει ζωντανή την μεγαλοψυχία και την προσφορά.

Και βέβαια θα είναι και πάλι έτοιμο να υπερασπιστεί κάθε στιγμή την πατρική του γη, ενάντια στους βάρβαρους που θα την προσβάλλουν με άνομες πράξεις:

«Για να κρατήσω ζωντανή την γενναιόψυχη οργή

---

¹⁷⁷ Όπ.π., σ. 177-178:

«Fur l'ossa mie disperse, e parte i cari

Fratelli miei ne assolsero

Presso il sepolcro dell'eroe Botzari.

Ma giacque il cranio mio nel patrio duolo

Fra l'erba e gli ermi ruderi

Di franti altari abbandonato e solo».

Ενάντια στους βάρβαρους που στην πατρία γη
Δεν σταματούν να φέρνουν πόλεμο.
Τέτοιο κρανίο είμαι εγώ: αν με αγγίζει ένας Έλληνας
Με καταλαμβάνει ένα ρίγος πατριωτικό
Και νιώθω ότι υπάρχει ακόμη η ζωή μέσα μου.
Νιώθω ότι θα μπορούσαν ακόμη να εξοργιστώ από θυμό
Και να ενωθώ με το σώμα μου
Και για την Ελλάδα ακόμη να τρέξω στα όπλα»¹⁷⁸.

Ρίγη συγκίνησης το διαπερνούν, όταν το αγγίζει ένας Έλληνας και νιώθει και αισθάνεται σαν να υπάρχει ακόμη μέσα του ζωή. Είναι ζωοποιός και ζωογόνα η αγάπη για την πατρίδα. Σαν η οργή να μπορεί να το συνενώσει πάλι με το σώμα του και να τρέξει πάλι να υπερασπίσει την πατρίδα του.

«Δοξασμένο κρανίο, σε σφίγγω κι εγώ στο στήθος
και σε φιλώ κι εγώ με αγάπη και σεβασμό»¹⁷⁹.

---

¹⁷⁸ Regaldi, *Canti E Prose Di Giuseppe Regaldi*, σ. 178:

«Per tener viva la magnanim'ira
Contro i crudeli che alla patria terra
Con arti inique insultano,
Mai non cessando di portarle guerra.
Quel cranio io sono: se mi tocca un greco,
Mi prende un patrio fremito,
E sento che la vita ancor sta meco;
Sento che ancor d'ira potrei scaldarmi,
Al busto mio congiungermi
E per la Grecia ancor correre all'armi».

¹⁷⁹ Regaldi, *Canti E Prose Di Giuseppe Regaldi*, σ. 179:

«Cranio onorato, anch'io ti stringo al petto,

Το κρανίο γίνεται σύμβολο ηρωισμού και έμβλημα όλου του κόσμου, διότι υπερασπίζεται πανανθρώπινα δικαιώματα και ιδανικά. Γίνεται το μέσο και το σημείο που η θυσία και ο θάνατος συναντούν τη ζωή. Νιώθει και ο ποιητής την ανάγκη να αντλήσει δύναμη και ελπίδα από αυτό.

Ο Regaldi θα μιλήσει για τις δυο αδελφές και στο ποίημα *Una notte nel mare adriatico presso la scogliera di Tricase*:

«Πόσο είναι αγαπητές, πόσο είναι όμορφες
οι δυο απαστράπτουσες κόρες του ουρανού!
Μιλούν με χαμόγελο για τις φλόγες τους,
μια γλυκύτητα από αφοσιωμένη αγάπη.
Είναι αδελφές με χρυσά μαλλιά
που τους αρέσει να χορεύουν στα νερά της Αδριατικής
και σε χορό ερωτικό και χαρούμενο
τους αρέσει να ονειρεύονται»¹⁸⁰.

Η αγάπη του ποιητή για τις δυο χώρες είναι αμέριστη. Είναι οι κόρες του ουρανού που ζωντανεύουν. Αποδίδει σε αυτές χαρακτηριστικά υπερφυσικά, τις ανεβάζει στους ουρανούς. Η Αδριατική τις χωρίζει, αλλά και τις ενώνει ταυτόχρονα.

Ti bacio anch'io con riverente affetto».

¹⁸⁰ Alessandro Laporta, Giuseppe Regaldi a Tricase, 2011, Διαθέσιμο:
<http://www.salogentis.it/2011/04/02/giuseppe-regaldi-a-tricase/>, 16.11.1917:

«Come son care, come son belle
le scintillanti figlie del ciel!
Parlan col riso di lor fiammelle
una dolcezza d'amor fedel.
Sono sorelle dal crine d'oro
ch'aman su l'acque d'Adria danzar
e in amoroso festevol coro
aman se stesse qui vagheggiar».

Ο ποιητής δημιουργεί μια εικόνα υπερβατική για να εκφράσει τα συναισθήματά του για τις δυο πατρίδες.

Δ. Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ G. REGALDI ΜΕ ΤΟΝ G. CARDUCCI

Η σχέση στενής φιλίας και αμοιβαίας εκτίμησης ανάμεσα στους δυο αυτούς γνήσιους πατριώτες αριθμεί δεκαπέντε χρόνια. Η αρχή της γνωριμίας τους ανιχνεύεται στους χώρους του Πανεπιστημίου της Bologna, όπου ο Carducci παίρνει την έδρα της Ρητορικής τον Νοέμβριο του 1860 σε ηλικία εικοσιπέντε χρόνων και ο Regaldi καταλαμβάνει την έδρα της Αρχαίας και Σύγχρονης Ιστορίας λίγο αργότερα στις 14 Σεπτεμβρίου του 1866 σε ηλικία πενήντα επτά χρόνων¹⁸¹.

Ο κόσμος της Bologna γνώριζε τον Regaldi ήδη από το 1835 από τους αυτοσχεδιασμούς που πραγματοποιούσε σε διάφορους χώρους και ακαδημίες δημόσιες και ιδιωτικές. Η συγγραφική του δραστηριότητα και η έδρα της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Bologna προσελκύουν και πάλι το ενδιαφέρον του κόσμου με μεγάλη επιτυχία. Ανάμεσα στους ανθρώπους που θαύμαζαν τη γραφή του, μάλιστα πριν ακόμη γνωριστούν, ήταν ο Giosuè Carducci, ο οποίος σχολιάζοντας τις οκτάβες στο έργο του *L'Armeria Reale di Torino*, έγραφε:

«Ας φτιάξουμε τη γεύση μας με την ωδή του κυρίου Regaldi, ας ξεδιψάσουμε στα διάφανα και δροσερά νερά μιας τέτοιας ποίησης, που ευτυχώς δεν τέλειωσε στον εξαιρετικό στίχο του Monti. Σε εμάς, τους χωριάτες της ρίμας, αρέσει η παλιά οκτάβα. [...] Και πολύ περισσότερο, όταν ποικίλει στον αριθμό και στον τονισμό και όταν είναι φτιαγμένη από απλά πράγματα και είναι αριστοκρατικά ενδεδυμένη. Ακριβώς, όπως γνωρίζει να τη διαφοροποιεί, να τη διαμορφώνει και να τη στολίζει ο κύριος Regaldi»¹⁸².

---

¹⁸¹ Mario Nagari, "Un Carteggio Minore Inedito G.Garducci E Il Nostro Regaldi," *Bollettino Storico Per La Provincia Di Novara*, 2nd ed., (Novara: Società Storica Novarese, 1983), σ. 627.

¹⁸² Mario Nagari, "Un Carteggio Minore Inedito G.Garducci E Il Nostro Regaldi," *Bollettino Storico Per La Provincia Di Novara*, 2nd ed. (Novara: Società Storica Novarese, 1983), σ. 629:

«Rifacciamoci la bocca con la cantica del signor Regaldi, dissetiamoci nelle chiare e fresche acque di quella tal poesia italiana, che, grazie a Dio, non finì tutta con lo splendido verso del Monti. A noi, paesani della rima, piace la vecchia ottava; [...] E tanto meglio ci piace quando è ben variata nel numero e nelle pose, e di nobili cencetti informata e adorna di nobili vesti; come la sa variare, informare e adornare il signor Regaldi».

Όμως, και ο ίδιος ο Carducci υπήρξε ένας από τους πιο επιφανείς ανθρώπους του Πανεπιστημίου και τους πιο μαχητικούς εκφραστές της ιταλικής ποίησης. Αναμφίβολα και ο Regaldi επιθυμούσε να τον γνωρίσει. Η γνωριμία τους φαίνεται πως ήταν τυπική και χλιαρή αρχικά, αλλά εξελίχθηκε σε μια μακρόχρονη και ειλικρινή φιλία.

Μια σειρά από επιστολές και σύντομα σημειώματα αφήνουν να διαφανεί η εκτίμηση που έτρεφε ο ένας για τον άλλον και η συχνότητα των επαφών τους. Οι δυο ποιητές γράφουν χρησιμοποιώντας ενικό και κλείνουν τις επιστολές με προσφωνήσεις που δείχνουν οικειότητα: tuo aff.mo, il tuo, il tuo aff.o collega, il tuo aff.o Amico. Είναι εμφανές πως απολάμβαναν την συντροφιά ο ένας του άλλου.

Συχνά το περιεχόμενο των σημειωμάτων αφορά σε προσκλήσεις σε γεύματα στους συνήθεις τόπους συνάντησης, αλλά και ζητήματα της καθημερινότητάς τους. Σε κάποια επιστολή ο Carducci προτείνει στον Regaldi τρόπους εξέτασης των φοιτητών του, αλλού του ζητάει να γράψει κάποιους στίχους για τη σύζυγο του φίλου του, Ellero, που έφυγε πρόωρα από τη ζωή αφήνοντας πίσω ένα κοριτσάκι τριών ετών. Σε άλλη επιστολή ο Regaldi αναφέρει στον Carducci ότι του στέλνει ένα ποίημά του, μεταφρασμένο στα γερμανικά από τον Prof. Schanz. Το Γενάρη του 1873 του απευθύνει κάποιους στίχους πιθανόν με αφορμή τον ερχομό του νέου έτους:

« Σε σένα, Υμνητή του Σατανά,
ο παλιός πολεμοχαρής φίλος σου,
με τα ποτήρια του παλιού
λικέρ της μελωδίας,
σου στέλνει γιορτινές ευχές»¹⁸³.

---

¹⁸³ Nagari, "Un Carteggio Minore Inedito G.Garducci E Il Nostro Regaldi", σ. 633:

«A te, Cantor di Satana,
Il vecchio Falco amico
Fra i nappi dell'antico
Liquor di Melodia
Festosi auguri invia».

Τον Φεβρουάριο του 1882 του γράφει πως έχει λάβει τις δοκιμαστικές εκτυπώσεις του έργου του *L'Egitto* και στην επόμενη συνάντησή τους σκοπεύει να του τις δώσει για να του φέρει τύχη¹⁸⁴.

Η μεταφορά στο χαρτί των εμπειριών και των εικόνων του από τα δυο ταξίδια του στην Αίγυπτο, «*il suo Egitto*», ήταν για τον Regaldi στόχος και όνειρο στα τελευταία χρόνια της ζωής του. Η γνώμη και η υποστήριξη του Carducci είχε για αυτόν μεγάλη σημασία.

Ο Carducci ανταποκρίνεται και με αφορμή το έργο αυτό, γράφει το ποίημα *Alessandria* και το αφιερώνει στον Regaldi: *A Giuseppe Regaldi quando pubblicò «L'Egitto»*. Στον περιπλανώμενο ποιητή, που αναζήτησε το φως και την ελευθερία στην Ανατολή, για να ξεφύγει μια νύχτα από την τυραννία:

«...ω, περιπλανώμενε ποιητή,

Θαυμαστή,

Όταν δραπετεύοντας από την επικείμενη νύχτα

Της τυραννίας, γεμάτο ωδές το φλογερό πνεύμα

Εκεί αναζήτησε την ελευθερία και το φως

Στην Ανατολή»¹⁸⁵.

Ο Carducci μας μεταφέρει στην ατμόσφαιρα της Αιγύπτου:

«Ήρθαμε να σε χαιρετίσουμε, Αίγυπτο,

---

¹⁸⁴ Όπ.π., σ. 636.

¹⁸⁵ Giosuè Carducci, *Delle Odi Barbare* (Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1883), σ. 39:

«o pellegrin poeta,

ammiratore,

Quando fuggendo la incombente notte

Di tirannia, pien d'inni il caldo ingegno,

ivi chiedendo libertade e luce

a l'oriente».

εμείς τα παιδιά της Ελλάδας, με τις λύρες και τα δόρατα»¹⁸⁶.

Θα αναφερθεί στον Μέγα Αλέξανδρο, θεό της ειρήνης, αλλά και του πολέμου, αφού κατάφερε «να εξελληνίσει και να εκπολιτίσει τον κόσμο πρώτα με τα όπλα του πολέμου και ύστερα με εκείνα της ειρήνης». Άνθρωπος εξαιρετικά ικανός και ευφυής σε όλα τα επίπεδα, που οι άνθρωποί του τον έβλεπαν σαν τον Απόλλωνα, το θεό του φωτός και της γνώσης, είναι αυτός που είχε το δικαίωμα να βρίσκεται μεταξύ των θεών του Ολύμπου¹⁸⁷.

Θα κάνει λόγο για τον Λύσιππο, τον μόνο καλλιτέχνη της αυλής του Μεγάλου Αλεξάνδρου, στον οποίον ο μεγάλος κατακτητής επέτρεψε να τον αναπαραστήσει σε μπρούτζινα έργα, αλλά και για τον Απελλή το μόνο ζωγράφο που εμπιστευόταν¹⁸⁸.

«Εμείς θα σε ακολουθήσουμε: ο Νείλος μάταια κρύβει

Τα δόγματα και την κορυφή από τη δική μας δύναμη

Εμείς θα κάνουμε ειρήνη εδώ ανάμεσα στις θεότητες και στον κόσμο

Κοινό φως

Και αν σου αρέσει να ζευγαρώνεις τίγρεις και αγριόγατες

Νέε Διόνυσε, εμείς θα έρθουμε τραγουδώντας,

Εσένα ηγέτη, στις όχθες του ιερού Γάγγη τα ιερά

Έπη του Ομήρου»¹⁸⁹.

---

¹⁸⁶ Όπ.π., σ. 36:

«Ecco, venimmo a salutarti, Egitto,
noi figli d'Elle, con le cetre e l'aste».

¹⁸⁷ Demetrio Ferrari, Saggio Di Interpretazione Delle Odi Barbare Di Giosuè Carducci (Cremona: Ditta Pezzi & C., 1912), σ. 144-145.

¹⁸⁸ Όπ.π. σ. 146.

¹⁸⁹ Ferrari, Saggio Di Interpretazione Delle Odi Barbare Di Giosuè Carducci, σ. 148:

«Noi ti seguiamo: il Nilo in vano occulta
i dogmi e il capo a la possanza nostra:

Ο Μέγας Αλέξανδρος είναι ο ηγέτης που εμπιστεύεται απόλυτα ο στρατός του. Έρχεται να κάνει ειρήνη και να φέρει τη γνώση στους άλλους λαούς. Θα ζευγαρώσει την τίγρη με την αγριόγατα, θα ταιριάζει στοιχεία δυναμικά και ετερόκλητα. Στις ιερές όχθες του Γάγγη θα φέρει το ελληνικό φως, αφού εκεί θα τραγουδήσουν τα ιερά έπη του Ομήρου. Ο Μέγας Αλέξανδρος ήταν θαυμαστής του Ομήρου και είχε αποστηθίσει την Ιλιάδα και μέρος της Οδύσσειας

Δεν παραλείπει ο Carducci να κάνει εκτενή αναφορά και για την ίδρυση της Αλεξάνδρειας. Θα μιλήσει για το Φάρο, το μικρό νησί που θα έδινε το όνομά του στον ξακουστό Φάρο, το τεράστιου μεγέθους οικοδόμημα και ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου, που φώτιζε τους δρόμους της Αφρικής και της Ασίας. Η Αλεξάνδρεια, όμως, υπήρξε και κέντρο πνευματικό και πολιτιστικό της Ανατολής στο πέρασμα των αιώνων και βέβαια ούτε η διαδοχή των πολιορκητών στα χρόνια που ακολούθησαν μπόρεσε να «δαμάσει την γενναία αυτή κόρη του Έλληνα ήρωα». Ωστόσο, η Αίγυπτος εναποθέτει πια στον ποιητή τις ελπίδες της να ξαναζωντανέψει η εποχή της δόξας και της ακμής της¹⁹⁰.

Στο ποίημα αυτό ο Carducci ταξιδεύει τον αναγνώστη στην Αίγυπτο, ακολουθώντας τα χνάρια του φίλου του Regaldi. Αναδεικνύει την πληθώρα των εικόνων, των πληροφοριών και των ιστορικών στοιχείων ενός άλλου κόσμου, κάνοντας μια αποτίμηση της πολύπλευρης οπτικής, της έρευνας και της εμβάθυνσης, που αποτέλεσαν τις προϋποθέσεις ενός τέτοιου μεγαλόπνοου έργου.

Ο Carducci απολάμβανε τις αφηγήσεις του Regaldi, διότι εκτός από το έμφυτο ταλέντο να σαγηνεύει τους ακροατές του, ήταν ένας άνθρωπος πολυταξιδεμένος, που είχε γνωρίσει τόπους, κουλτούρες, ανθρώπους από διάφορους κύκλους και χώρους και είχε μπει σε πανεπιστήμια και ακαδημίες, σε παλάτια, κάστρα και αυλές ευγενών.

---

noi farem pace qui tra i numi e al mondo

luce comune.

E se ti piaccia aggiogar tigri e linci,

Bacco novello, noi verrem cantando,

te duce, in riva al sacro Gange i sacri

canti d'Omero».

¹⁹⁰ Ferrari, Saggio Di Interpretazione Delle Odi Barbare Di Giosuè Carducci, σ. 1.

Ήταν ένας άνθρωπος με πολλές γνώσεις και εμπειρίες, που επιπλέον εμβάθυνε στα πράγματα και επεξεργαζόταν τις πληροφορίες που έπαιρνε. Γι' αυτό το λόγο ο Carducci πίστευε πως ο Regaldi έπρεπε να γράψει την αυτοβιογραφία του¹⁹¹.

Επίσης, ο Carducci θα προλογίσει το έργο του Regaldi, *Storia e letteratura* και εκεί θα βρει την ευκαιρία να αποτυπώσει ουσιαστικά τα χαρακτηριστικά του αγαπημένου του συνεργάτη με λίγες λέξεις:

«Στο βιβλίο αυτό, εκείνος είναι ένας ταξιδιώτης, ταυτόχρονα ποιητής και ιστορικός, καλλιεργημένος και έμπειρος ερευνητής, οξυδερκής και έμπειρος παρατηρητής και όχι τόσο από αγάπη για τη δική του πατρίδα, όσο για όλες τις πατρίδες των καταπιεσμένων λαών, για όλα αυτά που είναι όμορφα και μεγαλόπνοα και δίκαια για την ανθρωπότητα»¹⁹².

Ο Regaldi δεν βλέπει σύνορα, δεν διαχωρίζει τους ανθρώπους. Διότι αυτό είναι το απόσταγμα σοφίας που μένει σε εκείνον που ταξιδεύει πολύ και γνωρίζει διάφορους πολιτισμούς. Είναι σε θέση πια να αντιληφθεί, πως η εξέλιξη και η πρόοδος του ανθρώπου στηρίζεται στην συνεισφορά όλων, ανεξαρτήτου εθνικότητας και κοινωνικής προέλευσης.

Και ο Carducci συνεχίζει με μια αποτίμηση του συγκεκριμένου έργου: «Ωριμε ποιητή, δεν έχεις δημιουργήσει μονάχα ένα όμορφο κείμενο, αλλά ένα έργο ωραίο. Και ελπίζω το ίδιο να σκεφτούν και οι αναγνώστες»¹⁹³.

Άλλωστε, ο Regaldi είχε μεγάλη απήχηση ακόμη και σε ανθρώπους που δεν συμμερίζονταν τις θρησκευτικές και πολιτικές του θέσεις, ούτε και τις αισθητικές του επιλογές: «[...] ήρθε το '66 στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνια, όπου μέσα στην κοσμοσυρροή και το πολύ χειροκρότημα έκανε εντυπωσιακά μαθήματα για την

---

¹⁹¹ Nagari, "Un Carteggio Minore Inedito G.Garducci E Il Nostro Regaldi", σ. 628.

¹⁹² Όπ.π. σ. 630:

«Nel libro presente egli è un viaggiatore fra poeta e storico, culto ed esperto ricercatore, osservatore acuto e pratico, e non per tanto pien d'affetto per la sua patria, per tutte le patrie dei popoli oppressi, per tutto che è bello e grande e giusto nell'umanità».

¹⁹³ Nagari, "Un Carteggio Minore Inedito G.Garducci E Il Nostro Regaldi", σ. 630:

«Vecchio poeta, tu hai fatto non solamente una buona prosa, ma un'opera buona. E spero che i lettori penseranno lo stesso».

Αίγυπτο [...] και εκεί αγαπήθηκε ακόμη και από αυτόν που δεν συμμαριζόταν όλες τις ιδέες του, πολιτικές, θρησκευτικές, αισθητικές και δεν πίστευε στα έγγραφα της Arborea»¹⁹⁴.

Και ο ίδιος ο Carducci υπήρξε πολέμιος της μοναρχίας και της Εκκλησίας και εκ διαμέτρου αντίθετος με τις πολιτικές ιδέες του Regaldi, αλλά το γεγονός αυτό δεν επηρέαζε τη μεταξύ τους σχέση, ούτε στάθηκε εμπόδιο στην αμοιβαία εκτίμηση και αγάπη που υπήρχε¹⁹⁵.

Ένα χρόνο πριν τη μετάβασή του στην Bologna, το 1865, ο Regaldi ολοκληρώνει το έργο του *La Dora*. Πρόκειται για ένα λογοτεχνικό δημιούργημα, που διδάχτηκε σε σχολεία του Torino και του Piemonte και απέσπασε πολύ καλές κριτικές από τον εκπαιδευτικό χώρο. Εκείνος, ωστόσο, που εμβάθυνε περισσότερο στο έργο αυτό και εξέφρασε μια πιο εμπειριστατωμένη κριτική, πριν γνωρίσει προσωπικά τον συγγραφέα του, και την οποία εκτίμησε περισσότερο ο Regaldi, ήταν εκείνη του Carducci.

Ο Carducci μίλησε «για το ταλέντο του Regaldi, να γράφει εξαιρετικούς στίχους, όταν θέλει να εκφραστεί ποιητικά, αλλά και όταν θέλει να γράψει πρόζα, να δίνει πολύ καλά δείγματα γραφής, με ευρύτητα και αποφασιστικότητα ταυτόχρονα. Η “Dora” είναι ένα έργο ευφάνταστο, κάτι που δεν είναι κακό, αλλά είναι επίσης και εκλογικευμένο και ορθολογιστικό, που είναι και αυτό πολύ καλό. Και θα συνεχίσει κάνοντας μια συνοπτική περιγραφή. Πρόκειται για έναν οδηγό διαδρομής από την Monginevra ως το Torino, φτιαγμένο από έναν ποιητή και ταυτόχρονα μια ποιητική διαδρομή, φτιαγμένη από έναν μελετητή της πατρώας αρχαιότητας. Ο Regaldi, αν και ποιητής και αληθινός αυτοσχεδιαστής στη νεότητά του, μελετά τα αντικείμενά του με αγάπη και με επιμονή»¹⁹⁶.

---

¹⁹⁴ Όπ.π. σ. 627:

«[...] venne nel '66 all' Università di Bologna, ove fra molto concorso e con molto plauso fece lezioni solenni sull'Egitto, [...] e dove è amato anche da chi non partecipa tutte le sue idee politiche, religiose ed estetiche e non crede alle carte d'Arborea».

Carte d'Arborea: αμφισβητούμενης γνησιότητας έγγραφα σε μεσαιωνική διάλεκτο της Σαρδηνίας

¹⁹⁵ Όπ.π., σ. 627.

¹⁹⁶ Nagari, "Un Carteggio Minore Inedito G.Garducci E Il Nostro Regaldi", σ. 629:

Ο Carducci φαίνεται πως θαύμαζε τον Regaldi, παρακολουθούσε με μεγάλη αγάπη και ενδιαφέρον την εξέλιξη της γραφής του και αναγνώριζε το ταλέντο του. Συνεχίζει κάνοντας μια αναφορά στη γενικότερη οπτική και στη στάση ζωής του, ερμηνεύοντας κατά κάποιο τρόπο, και τη γραφή του:

«Ο Regaldi λοιπόν, είναι ένας άνθρωπος θετικός, που βλέπει με αισιοδοξία όλα τα πράγματα και τους ανθρώπους. Είναι σε θέση να εκφράσει εύκολα το θαυμασμό του και ακόμη πιο εύκολα να επαινέσει. Δεν διαχωρίζει, δεν κάνει διακρίσεις. Είναι ένας άνθρωπος ευγενής, που ανοίγει την αγκαλιά του και χαμογελάει σε όλο τον κόσμο με την πρώτη επαφή, που εξυψώνεται με τον ίδιο του το λόγο και βρίσκει διέξοδο στην ποίηση»¹⁹⁷.

Ο Carducci δε στέκεται μονάχα στο συγγραφικό του ταλέντο. Τον θαυμάζει και τον εκτιμά ως άνθρωπο κι αυτό είναι περισσότερο εμφανές στον επικήδειο λόγο, που θα εκφωνήσει συντετριμμένος στην κηδεία του, τον Φεβρουάριο του 1883.

Όταν, λοιπόν, αποχαιρετούσε τον φίλο του με το *Al feretro di G. Regaldi*, ο Carducci βρισκόταν περίπου στην ηλικία των 48 χρόνων. Ίσως, δεν υποψιαζόταν την απήχηση που θα είχε το έργο του Regaldi στους αιώνες, όταν έλεγε πως ίσως να μείνει μια αμυδρή ανάμνηση από τη δόξα και τη λάμψη που γνώρισε ο φίλος του, αλλά «η θλίψη είναι απαραίτητη και βαθεία ανθρώπινη», «la tristezza è necessaria e profondamente umana». Θα περιγράψει έναν άνθρωπο, που από την νεανική του ηλικία τον γοήτευαν ο μυστικισμός της Ανατολής και ο Μεσαίωνας, που λαχταρούσε να γνωρίσει από κοντά τη μάνα που γέννησε και ανάθρεψε λαούς, θρησκείες και επιστήμες. Θα μιλήσει για τον άνθρωπο, που αφιέρωσε τα τελευταία του χρόνια της

«Il Regaldi quando vuole scrivere in poesia, sa scrivere versi ben numerosi e di vena [...] quando vuole scrivere prosa ha mostrato di saperlo fare con larghezza e con determinazione di stile ad un tempo (e ricordavo i saggi su Parga, su' l Capodistria, ed altre belle pagine staccate d'un viaggio per Ionio): onde questa "Dora" sarà certo imaginosa, che non è male; ma sarà anche ragionevole e ragionata, che è bene anzi tutto. [...] Se io dovessi dire che cosa è propriamente la "Dora", la definirei una guida dal Monginevra a Torino composta da un poeta e insieme un itinerario poetico composto da uno studioso delle patrie antichità. Il Regaldi, benchè poeta e in sua gioventù "improvvisatore vero", studia i suoi soggetti con amore, anzi con ostinazione».

¹⁹⁷ Όπ.π., σ. 630:

«Del resto il Regaldi considera con roseo ottimismo tutte le cose e gli uomini tutti. Egli, come ogni poeta da natura e nello stato di natura, è buono. Ammira facilmente, facilissimamente loda: per lui non vi sono né scuole, né partiti, né sette: cita Giuseppe Mazzini e il commendatore Minghetti, ama il Cibrario e il Brofferio, il Prati, Norberto Rosa e il Revere. È un uomo egregio che vi apre le braccia e vi sorride di primo acchito, che si esalta della sua stessa parola, e prorompe nella lirica».

ζωής του στην επιστήμη και στη διδασκαλία, που υπήρξε συνεπής και προσηλωμένος στις αρχές του και στο καθήκον.

Ο Carducci μεταφέρει κάποιες κουβέντες του ποιητή από τις φιλικές τους συζητήσεις: «Είχα πάντοτε μπροστά μου τρία ιδανικά που χρειαζόμουν, καθώς εμβάθυνα σιγά σιγά στην ποίηση και στις μελέτες: το Θεό, την Πατρίδα και τον Ανθρωπισμό» και στη συνέχεια εξηγεί: «Ο Θεός δημιούργησε την ιστορία των σημιτών, η Πατρίδα δημιούργησε την ιστορία της Ελλάδας και της Ρώμης, ο Ανθρωπισμός διαμορφώνει την νέα ιστορία ξεκινώντας από τη σκέψη, ότι προασπίζει την ελευθερία». Μπορεί τα ιδανικά της Πατρίδας και του Ανθρωπισμού να είναι αντανάκλασεις του ιδανικού του Θεού ή ίσως τα ιδανικά του Θεού και της Πατρίδας να είναι αντανάκλασεις του Ανθρωπισμού, όμως το σίγουρο είναι, πως χωρίς ιδανικά δεν μπορεί να υπάρξει τίποτα. Ακόμη και η τέχνη, αλλά και η επιστήμη αποκτούν νόημα και ουσία, όταν τίθενται μαζί στην υπηρεσία του ανθρώπου για σκοπούς ιερούς¹⁹⁸.

Ο Regaldi ήταν εργάτης, ακούραστος, λεπτολόγος, συγκεντρωμένος και αφοσιωμένος στους στόχους του. Όταν πια εκπλήρωσε το τελευταίο του όνειρο, να μεταφέρει τις εμπειρίες του στο χαρτί από τα ταξίδια του στην Αίγυπτο και καθώς περνούσε το κατώφλι του Πανεπιστημίου, ήρθε η Parca¹⁹⁹, τον άγγιξε και του είπε: «Φτάνει, καλέ μου εργάτη, πήγαινε να ξεκουραστείς»²⁰⁰.

Άφησε πίσω του μια πατρίδα περήφανη για τον ιδεολόγο και μαχητή που εξέθρεψε, φίλους και συναδέλφους, που εμπνεύσθηκαν από τις ιδέες, τις έρευνες και τις γνώσεις του και τους νέους ανθρώπους, την νέα γενιά που είχε την τύχη να τον γνωρίσει ως δάσκαλο και τον είχε ως πρότυπό της.

Ένα χαρακτηριστικό που διαπνέει όλο το έργο και την πορεία και των δύο αυτών προσωπικοτήτων είναι η κοινή αγάπη τους για την Ελλάδα, που γεννήθηκε στην ψυχή τους ήδη από τα αναγνώσματα της παιδικής τους ηλικίας και γιγαντώθηκε κατά την περίοδο που οι παράλληλοι βίοι Ελλάδας και Ιταλίας περνούσαν από τις συμπληγάδες πέτρες της ξενικής κυριαρχίας και υποδούλωσης.

---

¹⁹⁸ Carducci, Ceneri E Faville, σ. 310-313.

¹⁹⁹ Προσωποποίηση της μοίρας στην Ρωμαϊκή Μυθολογία και Θρησκεία.

²⁰⁰ Carducci, όπ.π., σ. 312.

Η Ελλάδα, από το έργο του Ομήρου και τους έλληνες φιλοσόφους έως τον σύγχρονό τους πνευματικό κόσμο και τους αγωνιστές της, υπήρξε σημείο αναφοράς σε όλη τη συγγραφική τους δραστηριότητα. Αντλούν έμπνευση και ιδεολογία, βρίσκουν πρότυπα ηρωισμού και σκέψης. Αναγνωρίζουν και αναδεικνύουν τόσα κοινά στοιχεία στις συμπεριφορές και στην ιδιοσυγκρασία των δύο χωρών και ομοιότητες στην ιστορία και τις περιπέτειές τους, ώστε μιλούν πλέον για σχέση αδελφική, για «συγγένεια αίματος».

Ο Regaldi είχε την ευκαιρία να βρεθεί στην Ελλάδα και να περιηγηθεί σε αρκετά μέρη. Γνώρισε από κοντά την ψυχρόσυνθεση των Ελλήνων και γεύτηκε τις μυρωδιές και τα χρώματα της χώρας αυτής που αγάπησε και θαύμασε. Σε αντίθεση με εκείνον, ο Carducci δεν ευτύχησε την επισκευή τον τόπο που ονειρεύτηκε, ωστόσο είχε μια αρκετά σαφή εικόνα του, μέσα από τα αναγνώσματά του, αλλά και μέσα από τα μάτια του Regaldi.

Ακριβώς αυτό, ίσως, τον βοηθάει να την εξιδανικεύσει ακόμη περισσότερο. Μιλώντας στη Γερουσία το 1897 υπέρ της Ελλάδος, που αντιμετώπισε την τουρκική κυριαρχία στην Κρήτη και στη Θεσσαλία καλούσε την ιταλική νεολαία, να συνδράμει στους αγώνες των Ελλήνων και να υπερασπιστεί «την πατρίδα, την ελευθερία, την ιδέα, αυτά τα άγια πράγματα, αυτές τις τρεις μοναδικές αληθινές πραγματικότητες που η Ελλάδα δημιούργησε²⁰¹». Ο ελληνικός πολιτισμός είναι αυτός που θεμελίωσε τα ύψιστα ιδανικά και τις ανθρώπινες αξίες και για αυτά θα μάχεται πάντα με αυτοθυσία.

Σε αυτούς τους αγώνες ενάντια στους ξένους κυρίαρχους η Ελλάδα θα βρίσκει αρωγό της την Ιταλία. Στους παρακάτω δυο στίχους ο Carducci, γίνεται συναγωνιστής και συνοδοιπόρος και ομολογεί πως στη ζωή του έθετε στόχο την υπεράσπιση εναντίον των εχθρών και των δύο πόλεων μαζί:

«Εγώ έζησα να εξολοθρεύω τυράννους

---

²⁰¹ Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα.", σ. 209, στο Giosuè Carducci, Ceneri E Faville, Serie Terza E Ultima (Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1877-1901), σ. 20:

«la gioventù italiana [...] corre a combattere per la patria, per la libertà, per l'idea, queste sante cose, queste tre sole realtà vere, che la Grecia ha fondato».

Μαζί σας, Ρώμη και Αθήνα»²⁰²,

Η θεώρηση της Ιταλίας και της Ελλάδας μέσα σε αυτήν την στενή σχέση αλληλεπίδρασης και αγάπης είναι πολύ έντονη και επαναλαμβανόμενη στη γραφή και του Regaldi:

«Και οι γενναιόψυχες πράξεις

Από τις οποίες θα ζουν αιώνια η Ρώμη και η Αθήνα,

Εύπησαν στα συγκινητικά ιταλικά τοπία»²⁰³.

Και αλλού συμπορεύονται οι δυο χώρες στο δρόμο της δόξας:

«Για σένα, αγαπημένη Δόξα, υπήρξε η Ελλάδα ανθηρή,

Για σένα η πατρίδα μου η Ιταλία, γελαστή

Επιδεικνύει τώρα την αυξημένη δόξα των τεχνών»²⁰⁴.

Ο Regaldi θα μιλήσει για την πρωτοκαθεδρία, που έχει η Ελλάδα στην καρδιά του, στο λόγο που εκφωνεί στο Πανεπιστήμιο της Πάρμα στις 4 Δεκεμβρίου 1860. Μιλώντας για τα ταξίδια του εξομολογείται: «Ταξιδεύοντας, προβληματιζόμουν για

---

²⁰² Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα.", σ. 208-209, στο Giosuè Carducci, Poesie Di Giosuè Carducci (Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1906), σ. 100:

«Vissuto io fossi a sterminar tiranni

Con voi, Roma ed Atene».

²⁰³ Giuseppe Regaldi, Canti e Prose di G.Regaldi, vol. II (Torino: Tipografia Scolastica di Sebastiano Franco e Figli, 1861), σ. 196:

«e le virtù magnanime,

onde eterne vivran Roma ed Atene,

destò sulle commosse itale scene».

²⁰⁴ Τσόλκας, "Η Ελληνική Παλιγγενεσία και ο Αντίκτυπός της στη Λογοτεχνία της Ιταλίας κατά τον 19ο Αιώνα.", σ. 170-171, στο Giuseppe Regaldi, La Guerra, Canto Lirico Con Alcune Poesie Estemporanee (Torino: Stamperia reale, 1833), σ. 34:

«Per te, cara Gloria, fu Grecia fiorente,

Per te la mia patria l'Italia ridente

Or mostra dell'arti cresciuto l'onor».

τα μνημεία της αρχαιότητας, τις αρετές και τα σφάλματα, την τύχη και την ατυχία των λαών και διάβαζα τα δυνατά μηνύματα των ερειπίων. Και με ιδιαίτερη αγάπη και εξονυχιστικά ερευνούσα λεπτομερώς σε κάθε μέρος τις μνήμες της Ιταλίας και της Ελλάδας, των μεγαλόψυχων αδελφών, από την κακοτυχία στην οποία βρίσκονταν, προορισμένες στις μέρες μας να αναγεννηθούν και να ξαναπάρουν επάξια το θρόνο που τους ανήκει ανάμεσα στα μεγάλα εκπολιτισμένα έθνη»²⁰⁵.

Η Ελλάδα και η Ιταλία στη συνείδηση των δύο αυτών ανθρώπων δεν συνδέονται απλά με μία αδελφική σχέση, αλλά αποτελούν τις δύο πατρίδες τους και το σημείο αναφοράς της ύπαρξής τους.

E. ΣΥΝΟΨΙΖΟΝΤΑΣ ...

Ο 19^{ος} υπήρξε ένας αιώνας καθοριστικός για τις τύχες των λαών της Ευρώπης, καθώς επαναπροσδιορίζονταν οι σχέσεις και οι ισορροπίες των δυνάμεων και επανακαθορίζονταν θεμελιακές αρχές και έννοιες. Οι αντιδράσεις των λαών στα καταπιεστικά καθεστώτα φαίνονται να είναι παράλληλες και ανατροφοδοτούμενες, ωστόσο τα αποτελέσματά τους ποικίλουν και εκδηλώνονται σε διαφορετικούς χρόνους, λόγω της διαφορετικότητας των συνθηκών και των χαρακτηριστικών κάθε χώρας.

Την Ελλάδα και την Ιταλία βέβαια, τις ενώνει μια μακράιωνη πολιτιστική και ιστορική παράδοση, που φτάνει ως την εποχή των εθνικών εξεγέρσεων του 19^{ου} αιώνα. Η ελληνική επανάσταση δημιουργεί ένα κύμα φιλελληνισμού και στρέφει τα βλέμματα πάνω της, ιδιαίτερα όταν αρχίζει να φαίνεται η δικαίωσή της. Παρά το γεγονός, ότι η ενοποίηση της Ιταλίας θα καθυστερούσε αρκετά, οι αγώνες των Ελλήνων, η ορμή και η γενναιότητά τους δεν αφήνουν αδιάφορο τον πνευματικό της κόσμο.

Ο Giosuè Carducci και ο Giuseppe Regaldi ήταν δυο άνθρωποι που συνέβαλαν σημαντικά στη διαμόρφωση της ιταλικής εθνικής συνείδησης και άφησαν

---

²⁰⁵ Tsolkas, *Linguistica E Letteratura* , σ. 168, στο Regaldi, *Canti e Prose di G.Regaldi*, σ.9:

«»Ma, viaggiando, io meditava nei monumenti dell'antiquità le virtù e le colpe, la prospera e l'avversa fortuna delle genti, ed imparava la possente favella delle rovine. E con particolare affetto e studio religioso scrutava in ogni parte le memorie d'Italia e di Grecia, magnanime sorelle, dalla bassa fortuna in cui giacevano, destinate oggi a risorgere ed a riprendere il meritato seggio fra le grandi nazioni incivilite».

τις ιδέες και τις αξίες τους πολύτιμη παρακαταθήκη στις επερχόμενες γενιές. Προσωπικότητες πολυσχιδείς, προσπάθησαν να επικοινωνήσουν τις εμπειρίες τους μέσα από τα έργα τους, τους λόγους και τη διδασκαλία.

Ο Carducci ήταν περίπου εικοσιέξι χρόνια μικρότερος από τον Regaldi, αλλά η ηλικιακή τους διαφορά δεν εμπόδισε τη δημιουργία μιας βαθιάς φιλίας. Ούτε βέβαια και οι διαφορετικές πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις τους στάθηκαν εμπόδιο στην αμοιβαία εκτίμηση και τον σεβασμό που καλλιεργήθηκε ανάμεσά τους.

Ο Carducci ήταν ο ποιητής της «Τρίτης Ιταλίας», καθώς το όνειρό του ήταν η δημιουργία μιας νέας ενοποιημένης Ιταλίας, που θα αναβίωνε το μεγαλείο δύο δοξασμένων περιόδων της πατρίδας του, την εποχή της αρχαίας Ρώμης και εκείνη που εκτείνονταν από τον Ύστερο Μεσαίωνα έως την Αναγέννηση. Αυτό ήταν το όραμά του και αυτό υπηρετούσε με τη γραφή του. Στη βάση της δικής του πολιτικής θεώρησης βρίσκεται η δημοκρατία και η λαϊκή εξουσία. Ήταν ένας άνθρωπος που είχε ξεπεράσει την εποχή του. Αντισυμβατικός και ανατρεπτικός, οπαδός του Mazzini και του Garibaldi, αλλά και πραγματιστής. Ήταν πιστός στις αντιμοναρχικές του ιδέες ακόμη κι όταν προσέγγιζε τον οίκο της Σαβοΐας και έβλεπε θετικά την πολιτική του Francesco Crispi.

Ο Regaldi ήταν φιλομοναρχικός και οι πολιτικές του θέσεις εκφράζονται μέσα από το έργο του. Υπήρξε υπέρμαχος της πολιτικής του Vittorio Emanuele II, στον οποίον μάλιστα είχε αφιερώσει και το έργο του *L'armeria reale di Torino*. Η δική του στάση απέναντι στα πολιτικά πράγματα της εποχής ήταν περισσότερη μαχητική, καθώς βρέθηκε να ανακρίνεται στις φυλακές από τους αυστριακούς και να εξορίζεται. Ήταν, όμως, σταθερός και ανυποχώρητος στις θέσεις του, προσηλωμένος στις αρχές του και δεν φοβόταν να υπομένει τις συνέπειες.

Ο Carducci υπήρξε πολέμιος και της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, διότι θεωρούσε ότι περιόριζε την ελευθερία του ανθρώπου και καταπίεζε το πνεύμα του. Ο Regaldi από την άλλη πλευρά ήταν πιστός καθολικός και επικαλούνταν συχνά τη συνδρομή του θείου στους αγώνες των ανθρώπων για την ελευθερία τους.

Παρά τις αντιθέσεις αυτές το εφιαλτήριο, που ενεργοποιούσε τη δράση και την έμπνευση των δύο αυτών ανθρώπων, ήταν η αγάπη για την πατρίδα, για την ελευθερία και για τον άνθρωπο. Ακολουθώντας διαφορετικές πορείες στη ζωή τους, ο

ένας αυτοσχεδιαστής, περιηγητής και καθηγητής, ο άλλος καθηγητής, ακαδημαϊκός και γεροϋσιαστής, συναντήθηκαν στο Πανεπιστήμιο της Bologna για να μεταγγίσουν στις νέες γενιές τις εμπειρίες τους, τις ιδέες και τις αξίες τους. Ο Carducci ήταν σαφής όταν έλεγε, ότι αυτό που ήθελε να πάρουν οι μαθητές του από αυτόν, δεν ήταν οι γνώσεις, αλλά η υιοθέτηση ενός διαφορετικού τρόπου σκέψης και μιας διαφορετικής στάσης ζωής, που θα επικεντρωνόταν περισσότερο στην ουσία,–την αλήθεια και τη δικαιοσύνη. Έδινε έμφαση στην ανάγκη του ανθρώπου να καλλιεργεί το πνεύμα και την ψυχή του.

Συχνά, η γραφή του ήταν ορμητική, επιθετική και έντονη και ο λόγος του εξέφραζε θυμό και οργή. Άλλωστε, ο χαρακτήρας του ήταν αντιδραστικός και ανατρεπτικός και τα έργα του ήταν έκφραση του ψυχισμού του. Ο Regaldi ήταν πιο πράος ως άνθρωπος και περισσότερο επικοινωνιακός. Για αυτό το λόγο, άλλωστε, κέρδιζε το κοινό του από τον καιρό που παρουσίαζε με μεγάλη επιτυχία τους αυτοσχεδιασμούς του.

Την ταραγμένη αυτή εποχή του εθνισμού και των αγώνων των λαών οι δυο αυτοί άνθρωποι, που είχαν γαλουχηθεί με κλασική παιδεία και ήταν λάτρεις της κλασικής αρχαιότητας, βρήκαν στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και στη σύγχρονή τους Ελλάδα τις ιδεολογίες και τα πρότυπα ηρωισμού, που είχε ανάγκη και ο δικός τους τόπος. Οι Έλληνες κατάφεραν να πείσουν για τα δίκαια αιτήματα του εθνικοαπελευθερωτικού τους αγώνα και είχαν επιτυχή έκβαση πολύ νωρίτερα από τους άλλους λαούς. Η κατακερματισμένη Ιταλία μόλις το 1870 πραγματοποίησε την ενοποίησή της.

Ο Carducci και ο Regaldi όχι μόνο παρακολουθούσαν τις εξελίξεις στη γείτονα χώρα, αλλά επικαλούνταν την αυτοθυσία, τη μαχητικότητα και την ανδρεία των ελλήνων για να ενθαρρύνουν τους Ιταλούς στην πραγμάτωση των εθνικών τους στόχων. Στα έργα τους είναι διάσπαρτες και πολυάριθμες οι αναφορές στον ελληνικό πολιτισμό: από τα έπη του Ομήρου, τον μυθικό κόσμο, τους φιλοσόφους, έως και την σύγχρονη εποχή, που παρά το γεγονός πως βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση έναντι της ισχύος των Οθωμανών, κατάφεραν να αξιοποιήσουν υπέρ τους τις συνθήκες και να πετύχουν την εθνική τους ανεξαρτησία.

Είναι γεγονός, πως σε κρίσιμες περιόδους της ανθρωπότητας οι άνθρωποι του πνεύματος βγαίνουν μπροστά, χτίζουν το όραμα και καθοδηγούν τους συνοδοιπόρους

τους στην πραγμάτωσή του. Λειτουργούν με ευθύτητα, συλλογικότητα, σθένος και συνέπεια, αλλά πάνω από όλα λειτουργούν με κίνητρο την αγάπη για τον άνθρωπο, την αλήθεια και τη δικαιοσύνη. Θεωρούν ιερό χρέος την υπεράσπιση της πατρίδας και είναι προσηλωμένοι σε αξίες και ιδανικά που κάνουν καλύτερο τον άνθρωπο και τις κοινωνίες του. Αυτοί είναι οι άξονες στους οποίους κινήθηκαν οι δυο Ιταλοί ποιητές, που αγάπησαν την Ελλάδα και τη θεώρησαν δεύτερη πατρίδα τους, που ταύτισαν τις ανάγκες της με τις ανάγκες της δικής τους χώρας και υποστήριξαν με σθένος τα δικαιώματα και τις ελευθερίες τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Alighieri, Dante. "La Commedia." *Purgatorio*.
2. Barbiera, Raffaello. *Grandi E Piccole Memorie*. 3rd Ed. Firenze: Successori Le Monnier, 1910.
3. Bazzoni, Giambattista. *Contributo Alla Storia Del Romanzo Storico Italiano Con Lettere E Documenti Inediti*. Opere Di Giosuè Carducci. Città di Castello: Ed.Lapi, 1906.
4. Benedetto, Croce. *Studio Critico*. La Passione Politica Ed Etica Del Carducci. Bari: Laterza, 1920.
5. Camerini, Eugenio. *Profili Letterari*. Firenze: G.BARBERA, 1870.
6. Carducci, Giosuè. *Ceneri E Faville*. 3rd Ed. Bologna: Zanichelli, 1877-1901.
7. ---. *Confessioni E Battaglie*. Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1885.
8. ---. *Delle Odi Barbare*. Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1883.
9. ---. "Edizione Nazionale Delle Opere di Giosuè Carducci." *Lettere*. Vol. XIII. Bologna: Nicola Zanichelli Editore, 1950.
10. ---. *Juvenilia*. Bologna: Nicola Zanichelli, 1880.
11. ---. *Levia Gravia*. Bologna: Zanichelli, Nicola, 1881.
12. ---. *Nuove Odi Barbare*. Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1886.
13. ---. *Poesie Di Giosuè Carducci*. Bologna: Ditta Nicola Zanichelli, 1906.
14. ---. *Rime Nuove*. 2nd Ed. Bologna: Nicola Zanichelli, 1910.
15. ---. *Rime Nuove*. 2nd Ed. Bologna: Zanichelli, 1889.
16. Ceasar, Michael. "Poetic Improvisation in the Nineteenth Century: Giuseppe Regaldi and Giannina Milli." *The Modern Language Review* (2006).
17. Chiala, Luigi. *Italia E Ungheria. G.Regaldi a Kutaia Nell'ottobre Del 1850*. Torino: Derossi e Dusso, 1859.
18. Chiarini, Giuseppe. *Memorie Della Vita Di Giosuè Carducci (1835-1907)*. Firenze, 1920.
19. De Gubernatis, Angelo. "Ricordi Biografici." *La Rivista Europea*. Vol. 1. Firenze: Tipografia Editrice dell' Associazione, 1874.
20. De Robertis, Giuseppe. *Scritti Di Renato Serra*. Firenze: Felice le Monnier, 1938
21. Di Peio, Giovanni. "Arbib, Edoardo". 1961. *Dizionario Biografico degli Italiani*. 20/11/2017. <[Αθανασιάδη Ελένη ΠΜΣ](http://www.salogentis.it/2011/04/02/giuseppe-regaldi-a-tricase/>.
30. Marrone, Gaetana. <i>Encyclopedia of Italian Literary Studies</i>. Vol. 1. 2 vols. New York: Routledge, 2007.
</div><div data-bbox=)

31. Mazzoni, Guido. "Carducci, Giosuè". 1930. 07.10.2017. <http://www.treccani.it/enciclopedia/giosuè-carducci_%28Enciclopedia-Italiana%29/>.
32. Nagari, Mario. "Un Carteggio Minore Inedito G.Garducci E Il Nostro Regaldi." *Bollettino Storico Per La Provincia Di Novara*. Seconda ed. Novara: Società Storica Novarese, 1983.
33. Natali, Giovanni. "La Storia Del Risorgimento Nelle Prose Di Giosuè Carducci." *Il Risorgimento Nell' Opera Di Giosuè Carducci*. Ed. Manaresi, Angelo. Vol. III. Roma: Vittoriano, 1935.
34. Piromalli, Antonio. "Evoluzione Della Poesia Di Giosuè Carducci." *Il Giornata Carducciana*. 2002.
35. Regaldi, Giuseppe. *Canti Di G.Regaldi*. Napoli: Stamperia del Fibreno, 1847
36. ---. *Canti E Prose Di Giuseppe Regaldi*. Torino: Tipografia Scolastica di Sebastiano Franco e Figli e Comp., 1858.
37. ---. *L' Armeria Reale Di Torino*. Torino: Tip.Scolastica di Sebastiano Franco e Figli, 1861.
38. ---. *La Guerra, Canto Lirico Con Alcune Poesie Estemporanee*. Torino: Stamperia reale, 1833.
39. ---. *Storia E Letteratura, Prose Di Giuseppe Regaldi*. Livorno: Vigo, Franc., 1879
40. Richards, Denis. *Ιστορία Της Σύγχρονης Ευρώπης 1789-2000*. Μτφ. Βώρου, Φ.Κ. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 2001.
41. Romani, Felice. *Critica Letteraria*. Lettere. Torino: Tipografia Vincenzo Bona, 1883.
42. Tsolkas, Dim. Ioannis. *Linguistica E Letteratura* Pisa-Roma: Istituti Editoriali e Poligrafici Internazionali, 2004.
43. ---. "Regaldi, Giuseppe". 2016. 16.01.2018. <[http://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-regaldi_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-regaldi_(Dizionario-Biografico))>.
44. Αζόρ Ρόζα, Αλμπέρτο. *Ιστορία Της Ιταλικής Λογοτεχνίας* Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1998.
45. Ζώρας, Γεράσιμος. *Θύβρις*. Αθήνα: Δόμος, 1999.
46. Κρούσιος, Μαρτίνος. *Λεξικόν Ομηρικόν*. 7^η έκδ. Αθήνα: Κωνσταντινίδης, Ανέστης, 1888.
47. Μπουκάλης, Παντελής. "Ο Ηρόδοτος "Βιογραφεί" Τον Όμηρο". 2008. Η Καθημερινή. 05.05.2017. <<http://www.kathimerini.gr/321237/article/politismos/arxeio-politismoγ/o-hrodotos-viografei-ton-omhro>>.
48. Παγκράτης, Γεράσιμος. *Ιστορία Της Ιταλίας Από Τη Συνθήκη Του Λόντι Στην Ενοποίηση (1454-1870)*. Ζωγράφου: ΣΕΑΒ, 2015.
49. Πλάτων. *Φαίδρος*.
50. Σολωμός, Διονύσιος. *Άπαντα*. Αθήνα: Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, 1901.
51. Τερτσέτης, Γεώργιος. "Διηγήσεις Αγωνιστών Του Εικοσιένα". 03.12.2017. <http://users.uoa.gr/~nektar/history/3contemporary/narrations_fighters_1821.htm>.
52. Τσόλκας, Ιωάννης. "Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπός Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Τον 19ο Αιώνα." Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2004.
53. ---. *Ιστορία Της Ιταλικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Πεδίο, 2015.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

G.Carducci, 1876, για τις εκλογές της Δημοκρατικής Παράταξης στο Κολέγιο του Luco di Romagna

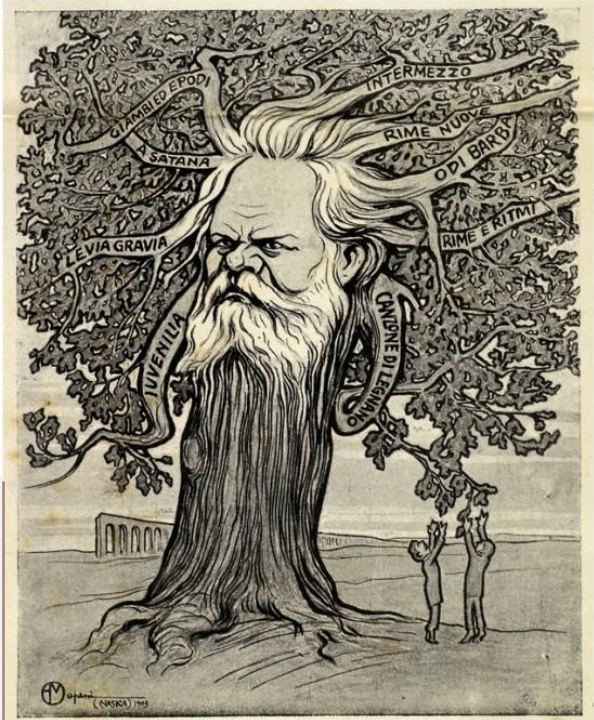
G.Carducci, 26 Ιουλίου 1889, στο Piccolo S.Bernardo, με φίλους, ανάμεσα στους οποίους τον ηγούμενο Chenoux

G.Carducci, 1903, πικ-νικ στο πευκοδάσος της Motta (Madesimo)

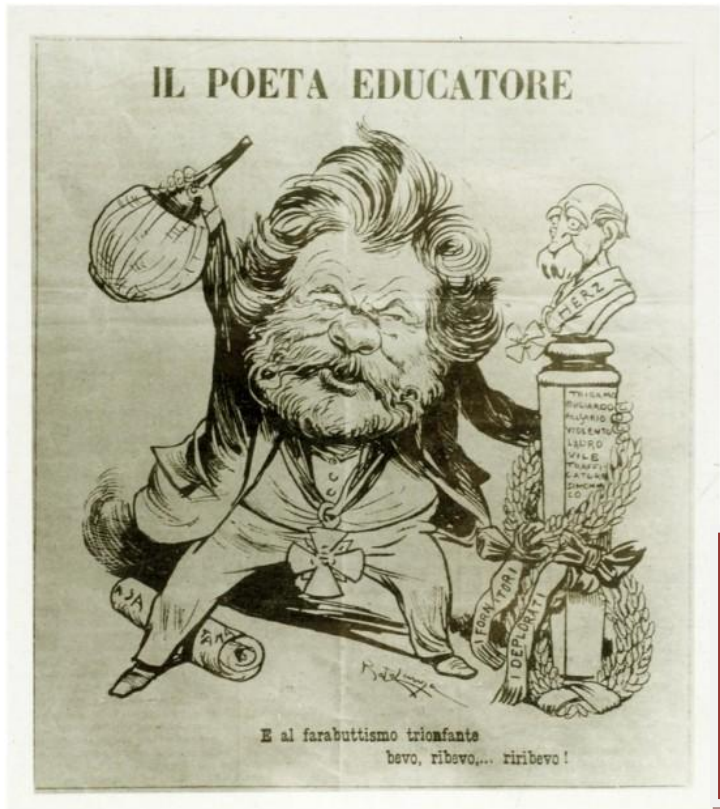

Carolina Cristofori Piva, «Lina»

G. Carducci, καρικατούρα της εποχής

Come quercia druidica sta il tuo fatal lavoro.

G. Carducci, καρικατούρα της εποχής:
Ο ποιητής παιδαγωγός
(και στις θριαμβευτικές απατεωνιές πίνω,
ξαναπίνω... ξαναξαναπίνω)

G.Carducci, 1901,
C.Raffi,
Για τα 40 χρόνια διδασκαλίας από
την Δημοκρατία του Σαν Μαρίνο

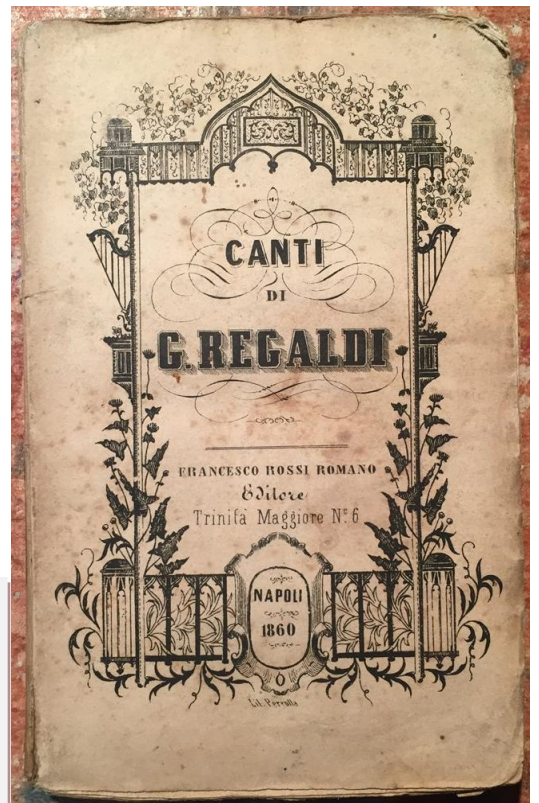

G.Carducci, 1906,
Περγαμηνή του Νόμπελ
Λογοτεχνίας

G.Regaldi, 1845,
Λιθογραφία

G.Regaldi, 1860,
Canti di G.Regaldi,
Εξώφυλλο